

**MATERIALS
OF THE XX INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND
PRACTICAL CONFERENCE**

**AREAS OF SCIENTIFIC THOUGHT -
2023**

December 30,2022 - January 7,2023

Volume 5

SHEFFIELD
SCIENCE AND EDUCATION LTD
2023

SCIENCE AND EDUCATION LTD

Registered in ENGLAND & WALES Registered Number: 08878342
OFFICE 1, VELOCITY TOWER, 10 ST. MARY'S GATE,
SHEFFIELD, S YORKSHIRE, ENGLAND, S1 4LR

Materials of the XX International scientific and practical Conference
Areas of scientific thought - 2023 , December 30,2022 - January 7,2023:
Sheffield. Science and education LTD -112 p.

Date signed for printing ,
For students, research workers.
Price 3 euro

ISSN 2312-2773

© Authors , 2023

© SCIENCE AND EDUCATION LTD, 2023

PHILOLOGICAL SCIENCES

Methods of teaching language and literature

Candidate of Sciences in Pedagogy Beschetnova L.V.
Almaty Technological University, Republic of Kazakhstan

THE ROLE OF DEFINITIONS AS PART OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL TERMS

The focus of modern education on mastering the Russian language as a means of communication in the conditions of professional bilingualism determines the high requirements for the speech development of students of the Kazakh department of a technical university. Important goals in the aspect of this are the accuracy, the appropriateness of the use of language units by future specialists in the technical field, which determines the intelligibility of Russian scientific and business speech in oral and written forms.

In this regard, the issues of enriching the professional vocabulary of students for its subsequent activation in the professional sphere by technologists are very relevant.

Since the field of science and technology requires the most accurate definition of the concepts and phenomena of reality, reflecting the accuracy and objectivity of scientific truths, reasoning and descriptions, a specific feature of the entire vocabulary of the scientific style is the use of terminology in all its structural diversity. Saturation with terms, high terminology is a characteristic feature of the scientific style.

«Terms are words or phrases denoting special concepts from a particular branch of knowledge or professional activity. The main function of terms is the definition of special concepts. The set of terms is the conceptual apparatus of science or other special field of activity» [1, p. 487].

The specificity of the terms is their fundamental unambiguity, accuracy, economy, nominative and distinctive function, stylistic neutrality, high information saturation.

Separate attempts to describe the lexical and grammatical features of the terms of different professional groups were made in the scientific works of Shirokolobova A.G., Chipan I.M., Kraineva N.M., Orlova N.M., Semenovskaya S.A. and others [2, 3, 4, 5]. However, these studies are fragmentary and do not cover specialties in the technical field.

In general, as the researchers note, the terms are ambiguous in their structure. The structural-semantic analysis of terms should always be combined with the analysis of the corresponding scientific concept in a particular branch of science or technology. There are groups of terms, divided in terms of structural and semantic analysis: simple terms, consisting of one word; complex terms formed by compounding; abbreviations, as well as multicomponent terms.

Multicomponent terms are term combinations, the components of which are in an attributive relationship, i.e. one of the components determines the other.

In scientific and technical texts, an important role belongs to terminological units that have elements in their composition or in their environment that determine their nuclear components.

Elements that clarify the semantics of nuclear components (nouns) are often definitions expressed by adjectives and participles, which are used to describe or characterize a technical object, phenomenon or process more concisely from different angles.

In this work, in order to study the qualitative composition of terminological units, attention is focused precisely on the role of adjectives and participles as independent definitions of technical phenomena and objects, as well as distributors of the core of terminological combinations and verbose terms.

The most typical role of a definition as a part of complex terminological units is to serve to spread the key scientific and technical object, the concept «in order to indicate its qualitative attribute (shape, size, color, etc.), belonging, function» [1, p. 69].

In scientific and technical texts, syntactic patterns typical for complex terms are frequent: «adjective/participle + noun-term» and «adjective-term/participle-term + noun-term». In these constructions, adjectives and participles act as definitions as a means of describing and clarifying the semantics of scientific and technical nuclear terms.

Let us pay attention to the role of definitions expressed by adjectives and participles as independent units characterizing simple and complex terms. In this case, adjectives and participles are not associated with single terms by a stable semantic-grammatical connection, they are not semantically indecomposable phrases, since they can be independent, separate determiners of terms and can change in different contexts and in different combinations with the same term.

On the other hand, adjectives and participles can enter as constant distributors of defined terms, semantically and structurally inextricably soldered to them. In this case, terminological combinations are lexically indivisible stable phrases that are not constructed in speech, but each time are reproduced in it in finished form with their inherent holistic composition and semantics, denoting a single specific concept or phenomenon. The first components of a terminological phrase of this type are usually definitive units (most often, adjectives and participles), which enter into a wide variety of semantic relationships with the main, nuclear component, expressed by the noun term. The structure of the term is «adjective/participle + noun».

The function of definitions represented by adjectives and participles in multicomponent terms is somewhat different from the cases above. Multi-word (multi-component) terms are characterized by a hierarchy of components with strict semantic links between them. The components of multi-word terms, formed either by free or stable phrases, enter into a functionally determined morphological and syntactic connection and, with their separate-total meaning, form a new terminological unit.

In terms consisting of a large number of components (3 or more), semantic links can exist between any of them, since the general semantics of the term is derived from the accumulated information about the meaning of its individual components and

defining terminological phrases, where the main defined component is semantically associated with clarifying determinant components based on the synthesis of their values. Thus, connections are established between all components of the term, including internal connections of secondary terminological phrases. The synthesis of the semantic content of the entire term is built around the main, nuclear component. Such term combinations are semantically indecomposable terminological units and constitute a whole layer of professional terminology.

Thus, knowledge of the semantics of definitions and taking into account their role in term combinations is a necessary factor in mastering the scientific and conceptual apparatus of the specialty language, guarantees a high level of professional speech culture, and determines the level of his qualification.

Observations on the use of definitions in terminological combinations when students work with scientific and technical texts cause students of a technical university to be interested in mastering the professional Russian language and increase their general level of language development.

Literature:

1. Matveeva T.V. Complete dictionary of linguistic terms / T.V. Matveev. - Rostov n / D: Phoenix, 2010. - 562 p.
2. Shirokolobova A.G. Teaching students of a technical university to work with terminology//Philological sciences. Questions of theory and practice. - Tambov: Diploma, 2013. - No. 2 (20). - p. 215.
3. Chipan I.M. Special and terminological vocabulary of the sublanguage of maritime specialties: Abstract of the thesis. dis. ... phil. Sciences/10.02.01. - S.-Pb., 2000. - p. 6.
4. Kraineva N.M. Methods of teaching terminological vocabulary for students of agricultural universities (on the material of the German language): Abstract of the thesis. dis cand. ped. Sciences /13. 00. 02. - Nizhny Novgorod, 2005. - 24 p.
5. Orlova N.M., Semenovskaya S.A. Text-forming possibilities of language units. Part I: Textbook./N.M. Orlova, S.A. Semenovskaya. - Saratov, 2015. - 60 p.

MEDICINE

Clinical medicine

Онгарбаева Сая Шингисхановна

резидент 2-го года обучения, врач-терапевт

(ПФ НАО «МУС», Республика Казахстан)

Научный руководитель: к.м.н. Кененбаева Б.Е., зав.кафедрой

Персонализированной медицины

(ПФ НАО «МУС», Республика Казахстан)

ОСОБЕННОСТИ АРТЕРИАЛЬНОЙ ГИПЕРТЕНЗИИ У ПАЦИЕНТОВ ПОЖИЛОГО ВОЗРАСТА

Старение - это естественный процесс, который имеет две отличительные черты: изменение физиологии организма и приобретенные болезни. Количество пациентов пожилого возраста постоянно растет, так на сегодняшний день в США уже 36 млн человек старше 65 лет [1]. По оценкам экспертов к 2060 г. число людей старше 80 лет будет преобладать в общей популяции, а среди людей, родившихся сегодня, более половины могут отметить свой 100-летний юбилей. Среди лиц пожилого и старческого возраста гипертония довольно распространена и составляет по оценкам некоторых авторов 67% среди лиц в возрасте старше 60 лет, а предполагаемый риск заболеть гипертонией у лиц в возрасте от 55 до 65 лет оценивается в 90%. Кроме того, из-за особенностей течения заболевания у лиц старшей возрастной группы сложнее достичь целевых значений давления [2].

Гипертония ассоциируется с повышенным риском развития инсульта, инфаркта, снижения качества жизни [3]. Несмотря на довольно широкую распространенность артериальной гипертензии среди лиц пожилого и старческого возраста, клинических исследований среди пациентов данной возрастной группы проводилось довольно мало [4]. Исторически сложилось так,

что почти изо всех клинических исследований, посвященных артериальной гипертензии, пациенты пожилого и старческого возраста исключались, также не изучались подробно побочные эффекты от проводимой терапии, наиболее актуальные для пожилых пациентов, такие как ортостатический коллапс и др.

Течение артериальной гипертензии у пациентов старшей возрастной группы отличается от таковой у пациентов более молодого возраста, что связано в первую очередь с патофизиологическими изменениями в стареющем организме, в частности в сердечно-сосудистой системе. Старение артерий приводит к изолированной систолической гипертензии, диастолической дисфункции левого желудочка, поражению мелких сосудов головного мозга и других органов. Под изолированной систолической гипертензией понимается такое артериальное давление, когда систолическая составляющая равна 140 мм рт. ст. и более, а диастолическая равна 90 мм рт. ст. или менее и составляет 87% случаев гипертензии среди пожилых людей [5]. Повышенное систолическое давление намного больше сопряжено с риском неблагоприятного исхода по сравнению повышенным диастолическим давлением, особенно у пожилых пациентов. Было доказано, что с возрастом происходит повышение системного артериального давления, при этом диастолическая составляющая достигает своего пика на шестидесятом году жизни, после чего начинает падать, что в итоге приводит к изолированной систолической гипертензии с увеличением пульсового давления. В процессе нормального старения происходят структурные и функциональные изменения в сосудистой системе, которые объясняют закономерности изменения артериального давления у пожилых людей. Так, из-за накопления коллагена сосудистой стенкой и увеличения толщины интима-медиа происходит увеличение жесткости артерий, что приводит к увеличению скорости распространения пульсовой волны и как следствие более раннему возвращению отраженной волны и повышению систолического давления [6]. Снижение эластичности аорты приводит к более

быстрому продвижению крови в периферические артерии и снижению диастолического давления.

На сегодняшний день не существует единого мнения о наиболее благоприятном уровне артериального давления у лиц пожилого и старческого возраста по многим пунктам. Возможно, что гипертензия - это вполне естественное состояние для стареющего организма. Так, в середине 1990 гг. большая часть врачей считала, что не стоит прибегать к активной лечебной тактике у пациентов старшей возрастной категории при систолическом артериальном давлении на уровне 140-159 мм рт. ст. Однако позже проведенные исследования показали взаимосвязь между степенью повышения систолического артериального давления и риском сердечно-сосудистых осложнений, таких как инфаркт миокарда и инсульт [7], в то же время эта связь не доказывает, что снижение давления ниже целевых уровней не приводит к уменьшению неблагоприятных событий, кроме того, чрезмерное снижение давления приводит к гипоперфузии жизненно-важных органов. Все это осложняет лечение пациентов пожилого и старческого возраста. Существуют исследования, показывающие высокий риск неблагоприятных исходов как при высоком, так и при низком артериальном давлении [8].

Эти результаты были воспроизведены в многочисленных когортах населения. В исследовании HYVET с участием 3845 пациентов в возрасте 80 лет и старше с систолическим артериальным давлением 160 мм рт. ст. было продемонстрировано снижение общей смертности на 21% и снижение ОНМК на 30% на фоне лечения индапамидом и при необходимости ингибитором ангиотензин превращающего фермента в течение 2 лет. В другом же исследовании под названием INDANA с участием 1670 пациентов в возрасте старше 80 лет не было показано преимущества в антигипертензивной терапии по общей смертности с использованием высоких доз диуретиков и β -адреноблокаторов [9].

При лечении артериальной гипертензии у пациентов пожилого и старческого возраста стоит, прежде всего, прибегнуть к коррекции факторов риска, в частности борьбе с лишней массой тела, она с возрастом, как правило, растет. Остается спорным вопрос с ограничением количества натрия в суточном рационе. Большинство врачей относится к ограничению натрия без особого энтузиазма, что связано, скорее всего, с результатами клинических исследований, где не всегда прослеживается четкая связь между количеством потребляемого натрия и давлением, а также с возможностью коррекции уровня электролитов путем назначения диуретиков. Регулярная аэробная нагрузка также влияет на нормализацию уровня артериального давления у гипертоников.

Вывод. При выборе лекарственных препаратов с целью лечения артериальной гипертензии у пациентов пожилого и старческого возраста прибегают к известным группам гипотензивных препаратов. В проводимых исследованиях показана высокая эффективность диуретиков в лечении артериальной гипертензии по сравнению с другими классами препаратов у пациентов старшей возрастной группы, что проявляется не только в эффективном снижении артериального давления, но и в снижении частоты сердечно-сосудистых осложнений. Однако у пожилых пациентов необходимо с особой тщательностью титровать дозу препаратов, поскольку передозировка из-за излишней чувствительности пациента к лекарству может привести к тяжелой гипотензии, электролитным нарушениям или уремии. В качестве альтернативы диуретику может выступить блокатор кальциевых каналов или ингибитор ангиотензин превращающего фермента. При тяжелом течении артериальной гипертензии также целесообразно применять комбинацию препаратов различных фармакологических групп.

Литература

1. Ungvari Z., Kaley G., de Cabo R. et al. Mechanisms of vascular aging: new perspectives. *J. Gerontol. A Biol. Sci. Med. Sci.* 2010; 23: 1028-1041.

2. Bangalore S., Messerli F.H., Wun C.C. et al. Treating to New Targets Steering Committee and Investigators J-curve revisited: An analysis of blood pressure and cardiovascular events in the Treating to New Targets (TNT) Trial. *Eur.Heart J.* 2010; 31: 2897-2908.
3. Ulker S., McKeown P.P., Bayraktutan U. Vitamins reverse endothelial dysfunction through regulation of eNOS and NAD(P)H oxidase activities. *Hypertension.* 2003; 41:534-539.
4. Vasan R.S., Beiser A., Seshadri S. et al. Residual lifetime risk for developing hypertension in middle-aged women and men: The Framingham Heart Study. *JAMA.* 2002; 287:1003-1010.
5. Staessen J.A., Gasowski J., Wang J.G. et al. Risks of untreated and treated isolated systolic hypertension in the elderly: meta-analysis of outcome trials. *Lancet.* 2000; 355: 865-872
6. Satish S., Freeman D.H., Ray L., Goodwin J.S. The relationship between blood pressure and mortality in the oldest old. *J. Am. Geriatr. Soc.* 2001; 49: 367-374.
7. Van Bommel T., Gussekloo J., Westendorp R.G., Blauw G.J. In a population-based prospective study, no association between high blood pressure and mortality after age 85 years. *J. Hypertens.* 2006; 24: 287-292.
8. He W., Sengupta M., Velkoff V.A., De Barros K.A. US Census Bureau. Current Population Reports, 65 in the United States: 2005. Washington, DC: US Government Printing Office; 2005: 223-209.
9. Ostchega Y., Dillon C.F., Hughes J.P. et al. Trends in hypertension prevalence, awareness, treatment, and control in older US adults: data from the National Health and Nutrition Examination Survey 1988 to 2004. *J. Am. Geriatr. Soc.* 2007; 55: 1056-1065.

Філіпська Т. В., Кучеренко В.О., Пухальська І.М., Сітало С.Г.

ЕНТЕРАЛЬНІ ВІРУСНІ ГЕПАТИТИ

Гепатит А (син.: хвороба Боткіна, інфекційний, або епідемічний. гепатит) - гостра інфекційна хвороба, що спричиняється вірусом гепатиту А, переважно з фекальнооральним механізмом зараження; характеризується наявністю початкового періоду з підвищенням температури тіла, диспепсичними, грипоподібними ознаками, переважним ураженням печінки, симптомами гепатиту, порушенням обміну речовин, нерідко жовтяницею. Етіологія. Збудник гепатиту А належить до родини Picornaviridae (італ. Piccolo – малий, маленький; англ. RNA- рибонуклеїнова кислота), роду ентеровірусів. На відміну від інших ентеровірусів реплікація НАV у кишках остаточно не доведена. НАV є частинкою розміром 27-32 нм, яка не містить ліпідів і вуглеводів. Вірус може репродукуватись у деяких первинних та перещеплюваних культурах клітин людини і мавп. Вірус стійкий до факторів зовнішнього середовища, при кімнатній температурі може зберігатися протягом кількох місяців, чутливий до формаліну, концентрованих розчинів хлораміну та хлорного вапна, стійкий до заморожування, при температурі - 200 С зберігає життєздатність протягом двох років. Стерилізація текучою парою при температурі 1200 С протягом 20 хв повністю інактивує заразний матеріал. Епідеміологія. Єдине джерело інфекції – хвора людина. Виділення збудника у зовнішнє середовище з фекаліями починається ще в інкубаційному періоді, за 1-3 тижні до появи клінічних симптомів хвороби. Найбільша контагіозність в перші 12 дні захворювання і припиняється після 10-14-го дня хвороби. Збудник міститься у сечі, менструальній крові, спермі, що має менше епідеміологічне значення. У грудному молоці збудника немає. Часто джерелом інфекції є хворі на безжовтяничну та інапарантну форми вірусного гепатиту А, число яких може значно перевищувати кількість хворих на маніфестну форму. Вірусоносійство не спостерігається. Основним механізмом зараження фекально-оральний, який реалізується водним, харчовим і контактено-побутовим шляхами. Відома велика кількість випадків харчових та водних спалахів інфекції. Часто групові спалахи

вірусного гепатиту А відбуваються у дитячих дошкільних закладах і школах. Існує можливість парентерального зараження гепатитом А під час медичних маніпуляцій, однак невелика тривалість періоду вірусемії робить цей шлях поширення інфекції другорядним. Можливий статевий шлях зараження. Сприйнятливість людей до зараження гепатитом А становить 100 %. Внаслідок інтенсивного поширення хвороби більшість людей встигають перехворіти на жовтяничну форму інфекції до 14 років. За віковою структурою захворюваності гепатит А наближається до дитячих інфекційних хвороб (кір, скарлатина). На долю дорослих припадає приблизно 10-20 % усіх випадків захворювання на гепатит А. Сезонність осінньо-зимова, спостерігається лише серед дітей. Характерна періодичність зростання захворюваності з інтервалом 3-5 років. Гепатит А – дуже поширена інфекція, рівень захворюваності залежить від стану санітарної культури та комунального благоустрою. Імунітет стійкий, довічний. Патогенез і патоморфологія. Патогенез вивчений недостатньо. Значною мірою це зумовлено відсутністю адекватної моделі хвороби та нестачею даних щодо реплікації збудника. Відповідно до схеми, розробленої А.Ф. Блюгером та І.Н. Новицьким. (1988), розрізняють сім основних фаз патогенезу. I. Епідеміологічна фаза, або проникнення збудника в організм людини. II. Ентеральна фаза. Вірус попадає в кишки, проте виявити його у клітинах слизової оболонки кишок не вдається. Гіпотеза, за якою вірус розмножується у кишках, підтверджується експериментально на мавпах-тамаринах. Згідно з електронноморфологічними дослідженнями, на початку хвороби в ентероцитах виявляють ознаки цитолізу різного ступеня, подібні до тих, що спостерігаються при різних вірусних інфекціях. III. Регіонарний лімфаденіт. IV. Первинна генералізація інфекції – проникнення збудника через кров у паренхіматозні органи. V. Гепатогенна фаза, яка починається з проникненням вірусу в печінку. Існують дві форми ушкодження печінки. При одній – зміни охоплюють механізму, гепатоцити не ушкоджуються, процес обривається у фазі паренхіматозної дисемінації. При другій формі спостерігається помірне ураження гепатоцитів. Вважалося, що ушкодження клітин зумовлене не тільки цитопатичною дією вірусу (ЦПД). Однак розвиток патологічних змін у печінці збігається з появою антитіл проти вірусу. Доведено, що вірус здатний викликати сильну і швидку імунну відповідь, антитіла з'являються ще до виникнення клінічних симптомів, так само рано відбувається сенсibiliзація імунітетів. Усе це дає підстави вважати, що

ройнування гепатоцитів значною мірою пов'язане з імунологічними процесами.

VI. Фаза вторинної вірусемії, пов'язана з виходом вірусу з ушкоджених клітин печінки.

VI. Фаза реконвалесценції. Вторинна вірусемія завершується посиленням імунітету, звільненням організму від вірусу, переваженням репаративних процесів. Патоморфологічні зміни у разі гепатиту А дещо відрізняються від тих, які спостерігаються у хворих на вірусний гепатит В. Характерним морфологічним типом ураження печінки при гепатиті а є порталний або перипортальний гепатит. Запальних та альтернативних змін у центральній зоні печінкової часточки навколо печінкової вени, як правило, не спостерігається. Під час електронномікроскопічного дослідження вірусу гепатиту А у тканинах печінки не виявляється.

Клініка. Виділяють такі клінічні форми гепатиту А: жовтяничну (з синдромом цитолізу; з синдромом холестазу), безжовтяничну, субклінічну. Хвороба найчастіше перебігає в гострій циклічній формі, хоч можливі загострення, рецидиви, затяжний перебіг і перехід у хронічну форму (1,3 – 0,5% хворих). Розрізняють такі періоди хвороби: інкубаційний; початковий, або дожовтяничний; жлвтяничний; реконвалесценції. Інкубаційний період триває 10-50 днів, у середньому 15-30 днів. Жовтянична форма. Початковий період. У більшості випадків хвороба починається гостро. Підвищується температура (не більше 38,5 0 С) спостерігається протягом 2-3-х днів. Хворі скаржаться на загальну слабкість, погіршення апетиту, нудоту, іноді блювання, біль або відчуття важкості у правому підребер'ї та надчеревній ділянці. Під час обстеження виявляється помірно збільшена печінка, іноді селезінка. Такий початок хвороби спостерігається при диспепсичному варіанті. Грипоподібний варіант початкового періоду характеризується нетривалою гарячкою (2-3 днів), короткочасною ломотою у тілі, перхотою в горлі. Наприкінці початкового періоду сеча набуває темного кольору (міцного чаю або пива), що зумовлено наявністю жовчних пігментів і на 2-3 дні передують жовтяниці. Хворий може скаржитися на свербіння шкіри. У початковому періоді хвороби важливою лабораторною ознакою вірусного гепатиту є підвищення активності сироваткових ферментів, у першу чергу аланінамінотрансферази (АлАТ). Загальна тривалість початкового періоду в середньому становить 3-7 днів. Жовтяничний період. Субіктеричність склер свідчить про закінчення початкового періоду та перехід до жовтяничного. Жовтяниця протягом 2-3 днів досягає максимального розвитку, після чого утримується в середньому 5-7 днів.

Спочатку вона з'являється на склерах слизовій оболонці м'якого піднебіння, вуздечки язика, потім на шкірі лица, тулуба. З розвитком жовтяниці значна частина клінічних проявів хвороби, характерних для початкового періоду, зникає, покращується загальний стан хворих, у більшості з них нормалізується апетит, зникають нудота, ознаки інтоксикації. У більшості випадків хвороба має легкий перебіг, лише у 3-5 % хворих середньо-тяжкий. Тяжка форма гепатиту А спостерігається рідко (1-2 %). Під час огляду хворих (пальпації) звертає на себе увагу подальше збільшення печінки, яка може бути ущільненою, чутливою, навіть болючою. Частіше, ніж у початковому періоді, виявляється збільшення селезінки. У періоді наростання жовтяниці основним лабораторним показником є рівень білірубину в сироватці крові. Концентрація білірубину в крові хворих на гепатит А може коливатися в значних межах, досягати при тяжких формах 300-500 мкмоль/м, хоч такі високі показники виявляються рідко. Гіпербілірубінемія характеризується переважним нагромадженням у крові зв'язаної (прямої, розчинної) фракції пігменту, яка становить 70-80 % його загальної кількості. Відносно незначний рівень вільної фракції білірубину (20-30 %) свідчить про те, що функції гепатоцитів щодо зв'язування білірубину глюкурованою кислотою найменш вразлива, більше порушується екскреторна функція. Порушення екскреції білірубину у кишки зумовлює знебарвлення калу. Таким чином, клінічне порушення пігментного обміну проявляється жовтяницею, потемнінням сечі та знебарвленням калу. Уробілінурія в цей час припиняється тому що в наслідок ахолії уробіліноген не виробляється і в кров не надходить. Жовтяниця поступово зменшується. Певною ознакою поновлення екскреторної функції гепатоцитів є забарвлення калу. З цього часу рівень білірубину в сироватці крові та інтенсивність жовтяниці зменшується. В період розпалу хвороби зберігається підвищена активність АлАТ. Серед інших лабораторних показників слід зазначити підвищення (іноді значне) показника тимолової проби, збільшення питомої ваги γ – глобулінів в сироватці крові. У хворих при тяжкій формі гепатиту на шкірі можуть з'являтися геморагічні прояви. У цих випадках виявляються порушення з боку системи зсідання крові (зниження протромбінового індексу, а також концентрація в плазмі крові V, II, VI, X факторів зсідання). При дослідженні крові – лейкопенія з відносним лімфоцитозом або нормальна кількість лімфоцитів, ШОЕ, як правило, не змінюється. Синдром холестазу не є типовим для гепатиту А, характеризується

наявністю холестазу без виражених ознак гепатоцелюлярної недостатності. Тривалість холестатичної форми може становити 3-4 місяці. Крім жовтяниці, ахолічного калу, до клінічних ознак холестазу належить свербіння шкіри. При дослідженні крові виявляються помірний лейкоцитоз, збільшення ШОЕ, підвищення активності лужної фосфатази, показників холестерину, β – ліпопротеїдів. До безжовтяничної форми гепатиту А відносяться випадки захворювання без синдрому жовтяниці, коли рівень білірубіну крові не перевищує 25-30 мкмоль/л. Інші основні клінічні прояви жовтяничної та безжовтяничної форм гепатиту А збігаються, однак при останній вони слабші, тривалість хвороби меча. Зміни крові незначні. Крім рівня активності АлАТ, який підвищується при всіх клінічних формах гепатиту А. Можливі хронічні форми хвороби (0,5-1 % випадків). Ускладнення. Загострення та рецидиви спостерігаються у 2-5 % хворих. Найчастіше вони пов'язані з порушенням дієти та режиму, не раціональним застосуванням глікокортикостероїдів, приєднання інтеркурентних хвороб тощо. У деяких хворих загострення проявляється погіршенням лабораторних показників (біохімічні загострення). У разі виникнення відділених рецидивів треба вважати на можливість інфікування вірусним гепатитом В. У таких випадках потрібне дослідження на маркери вірусу гепатиту В (HBs Ag; анти - HBc). Прогноз. У хворих на гепатит А сприятливий. Діагноз. Опорними симптомами клінічної діагностики гепатиту А при всіх варіантах початкового (дожовтяничного) періоду є біль або відчуття важкості у правому підребер'ї, іноді свербіння шкіри, збільшення і чутливість печінки, потемніння сечі, ці ознаки свідчать про ураження саме печінки. У жовтяничному періоді до невеликих симптомів приєднується жовтяниця, ахолія (білий кал), у сироватці крові збільшується вміст білірубіну з переважанням зв'язаної (прямої) фракції, значно підвищується активність АлАТ. Враховуються епідеміологічні дані, спілкування з хворими і певна тривалість інкубаційного періоду. Береться до уваги, що на вірусний гепатит А хворіють переважно діти. Специфічна діагностика. Ґрунтується переважно на виявленні антитіл до вірусу гепатиту а, який належить до імуноглобуліну класу М, - такзвані ранні антитіла. (анти – НАV IgM). Виявлення вірусу в калі при наявності клінічних ознак хвороби майже припиняється, тому копрологічне дослідження є інформативним при обстеженні осіб, які мали контакт із хворими в осередках, особливо під час спалахів у дитячих закладах. Диференціальний діагноз. У початковому

(дожовтяничному) періоді хвороби гепатит А найчастіше треба диференціювати з грипом та іншими респіраторними хворобами, гострим, харчовими токсикоінфекціями. Гепатомегалія, біль або відчуття важкості в правому підреб'ї, чутливість печінки під час пальпації, відчуття гіркоти у роті, іноді свербіння шкіри, потемніння сечі, спленомегалія при цих хворобах не спостерігається. Іноді швидке збільшення печінки з розтягуванням її фіброзної капсули, збільшенням лімфатичних вузлів у воротах печінки зумовлюють больовий синдром, який нагадує клініку гострого апендициту. Ретельно зібраний анамнез хвороби в більшості випадків дозволяє встановити, що у хворого ще за кілька днів до виникнення ознак гострого живота мали місце зниження апетиту, нудота, потемніння сечі. Уважний огляд хворого дозволяє виявити збільшення печінки, іноді селезінки. Замість очікуваного лейкоцитозу спостерігається нормальна кількість лейкоцитів або лейкопенія з відносним лімфоцитом. Велике значення мають дані епідеміологічного анамнезу. Установити діагноз гепатиту А в початковому періоді хвороби або у разі безжовтяничної форми допомагає визначення рівня активності сироваткової аланінамінотрансферази. Під час жовтяничного періоду вірусного гепатиту потрібно з'ясувати походження жовтяниці. Надпечінкова жовтяниця зумовлена посиленням гемолізу еритроцитів (гемолітична жовтяниця) і накопиченням у крові не зв'язаної (не прямої, не розчинної) фракції білірубіну, що свідчить проти вірусного гепатиту. У таких осіб на відміну від хворих на вірусний гепатит не підвищується рівень АЛАТ, не змінюється колір сечі, не виникає ахолія – кал інтенсивно забарвлений. Диференціація печінкової (обтураційної) жовтяниці з холестатичною формою вірусного гепатиту може завдати значних труднощів. У таких випадках з'ясувати діагноз допомагає ретельний аналіз особливостей дожовтяничного періоду, який при гепатиті має досить виражені ознаки, а у разі підпечінкової жовтяниці їх немає. Клінічно на можливість підпечінкової жовтяниці вказують землисто-сірий відтінок шкіри, інтенсивне свербіння, різкий біль у животі. Нерідко розвитку жовтяниці передують приступи жовчної кольки або гострого панкреатиту. Велике значення має огляд хворого наявність симптому Курвуазьє, локального напруження м'язів, симптому Ортнера тощо. Якщо жовтяниця зумовлена жовчнокам'яною хворобою, часто спостерігається гарячка, озноб, лейкоцитоз, збільшення ШОЕ. Досить складною є диференціальна діагностика вірусного гепатиту з раком великого сосочка дванадцятипалої кишки. У цих

випадках жовтяниці часто передує тривале свербіння шкіри поки ще устя загальної жовчної протоки і протоки підшлункової залози перекрити лише частково. У таких хворих можливі прояви панкреатиту і холангіту, жовтяниця має переміжний характер (важлива ознака цієї патології). При всіх формах обтураційної жовтяниці дослідження білірубіну немає диференціальнодіагностичного значення. На більшу увагу заслуговує визначення активності АЛАТ у сироватці крові, яка при цій формі жовтяниці нормальна або дещо підвищена, в той час як при вірусному гепатиті вона значно підвищується. Допоміжне значення має коефіцієнт співвідношення трансаміназ – АсАТ/АЛАТ. У хворих на вірусний гепатит переважно підвищується активність АЛАТ, тому цей коефіцієнт менший за одиницю при механічній жовтяниці – більший за одиницю. Активність лужної фосфатази при вірусному гепатиті нормальна або помірно підвищена, при обтураційній жовтяниці – значно підвищується. Однак при холестатистичній формі вірусного гепатиту активність ферменту у сироватці крові значно підвищується, у зв'язку з чим його диференціально-діагностичне значення зменшується. У складних випадках використовують спеціальне інструментальне (у тому числі ендоскопічне), УЗД, дуоденографію, а якщо потрібно - лапаскопію тощо. З хронічним гепатитом та цирозом печінки вірусний гепатит диференціюють на підставі клінічних особливостей хвороби і лабораторних показників – тривалості перебігу, ознак, нормальної гіпертензії, глибоких порушень білкового обміну, зниження синтезу альбумінів, підвищення кількості γ – глобулінів понад 30 %, наявності печінкових знаків тощо. У складних випадках діагностичне значення має сканування печінки. Жовтяниця може розвинутиись при таких інфекційних хворобах, як інфекційний мононуклеоз, лептоспіроз, цитомегаловірусна хвороба, псевдотуберкульоз тощо. Для лептоспірозу, наприклад, характерні гострий початок, гарячка, біль у литкових м'язах, ураження нирок, геморагічний синдром, склерит, лейкоцитоз і значне збільшення ШОЕ, інфекційного мононуклеозу - ангіна, поліаденіт, лейкоцитоз, наявність у крові атипичних мононуклеарів. Псевдотуберкульоз характеризується гострим початком, болем у ділянці червоподібного відростка, клінічною картиною мезаденіту, симптомами шкарпеток, рукавичок, відлоги, різним висипом, у тому числі й скарлатиноподібним. Диференціальну діагностику гепатиту А з іншими різновидами вірусного гепатиту (В,С,Е) проводять за допомогою специфічних

методів дослідження. Враховують епідеміологічні дані. Лікування хворих на легкі і середньотяжкі форми гепатиту А не потребує застосування лікарських засобів. Основні епідеміологічні заходи спрямовані на запобігання фекальнооральному поширенню інфекції. Нагляд за особами, що були в контакті з хворими в осередках, проводиться протягом 35 днів. У дитячих закладах установлюють карантин на 35 днів; протягом двох місяців після останнього випадку захворювання .

Гепатит Е Гепатит Е (син.: вірусний гепатит ні А ні В з фекально-оральним інфікуванням) – гостра інфекційна хвороба, яка клінічними проявами подібна до гепатиту А, звичайно має доброякісний перебіг, однак у вагітних та породіль характеризується тяжким перебігом з частим розвитком печінкової енцефалопатії і високою летальністю. Етіологія остаточно не з'ясована. Вивчення етіології вірусного гепатиту Е триває. Епідеміологія. Доведено, що джерело інфекції у разі гепатиту Е – це хворі, переважно на початку хвороби. Збудник виділяється з фекаліями. В експерименті, яких було проведено М.С. Балаяном зі співавторами (1983), екстракт фекалій хворого на гепатит Е, введений добровольцеві ентерально, спричинив захворювання через 36 днів. Хвороба поширюється так само, як гепат А. Важливе значення має водний фактор передачі; в країнах з гарячим кліматом часто реєструються водні спалахи хвороби. Сезонність весняно-літня, в країнах Азії збігаються з сезоном дощів (забруднення відкритих водойм). Вікова структура захворюваності вивчена недостатньо. Імунітет стійкий, довічний, перехрестного імунітету щодо інших видів вірусного гепатиту немає. Сприйнятливість до хвороби висока. Гепатит Е значно поширений у світі, реєструється переважно в регіонах з гарячим кліматом. Патогенез і патоморфологія вивчено недостатньо, однак вважається, що патогенез гепатиту Е близький до патогенезу гепатиту А. Патоморфологічні зміни також подібні. Клініка. Клінічний перебіг нагадує прояви гепатиту А. Інкубаційний період триває 30-40 днів. У більшості випадків хвороба починається гостро. Початковий (дожовтяничний) період, як і при гепатиті А, найчастіше характеризується диспепсичними проявами, іноді спостерігаються астеновегетивні ознаки. У період жовтяниці інтоксикація помірна. Перебіг хвороби сприятливий, однак під час вагітності (особливо III – IV триместру) тяжкий. У вагітних, крім симптомів, притаманних гепатиту, спостерігаються геморагічний синдром, недостатність нирок, біль у животі, суглобах, кістках.

Захворювання часто супроводжується передчасними пологами, викиднями, після яких (через 1-3 доби) на тлі посилення інтоксикації та гемолізу розвивається гостра недостатність печінки (печінкова енцефалопатія) . Летальність серед хворих на гепатит Е на тлі вагітності висока, може досягати 30-40%, а на 40-му тижні вагітності – 70%. Такий перебіг має хвороба і в перші дні після пологів. Прогноз. За винятком випадків хвороби у вагітних і породіль, гепатит Е має добрий прогноз. Залишкових явищ, звичайно, не спостерігається, перехід у хронічну форму не відбувається. Діагноз встановлюється шляхом виключення вірусного гепатиту А і В, тобто у хворих немає в крові HbsAg; анти-HBc IgM, анти-HAV IgM. Крім того, слід виключити цитомегаловірусну хворобу і патологію, що спричиняється вірусом Епштейна – Барра. Усі дослідження треба проводити із застосуванням високочутливих методів (РІА або ІФА). Враховуються також дані епідеміологічного анамнезу. Лікування проводиться так само, як при інших видах вірусного гепатиту з урахуванням тяжкості перебігу хвороби. Профілактика. Хворі підлягають ізоляції (госпіталізації). Спостереження за осередком триває 40 днів. Специфічна профілактика не розроблена. Вирішальне значення мають санітарно-гігієнічні заходи, спрямовані на запобігання поширенню кишкових інфекцій.

Література

1. М.Б.Тітов “Інфекційні хвороби” Київ, “Вища школа” 1995 .
2. М.А. Андрейчин, О.Л. Івахів Інфекційні хвороби. Тернопіль 2015.

MUSIC AND LIFE

Music: learning and teaching

Кененбаев С.Н.- аға оқытушы

Смаилова М.С.- ҚР Мәдениет саласының үздігі, аға оқытушы

*Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент,
Қазақстан.*

МУЗЫКА САБАҒЫНДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан- жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және де басқа көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі. [1]

Сол орайда музыка пәні мұғалімінің кәсіби шеберлігі жоғарғы деңгейде болу керек деп ойлаймын. Ал ол үшін пән мұғалімі қазіргі таңда қолданысқа берілген жаңа технология әдіс-тәсілдерін, түрлі бағдарламалар элементтерін дұрыс және ұтымды қолдануы қажет. Өйткені ең алдымен музыка шығармашылық, өнер сабағы екенін үнемі жадымызда ұстап, берілген тақырып мазмұнын шеберлікпен ашып көрсетіп, жас шәкірт бойына музыкалық білімді құнарлы сіндіруіміз абзал. Көптеген сабақтас пәндер «Сын тұрғысынан ойлауды дамыту» әдісін кеңінен қолданады. Ал ол әдісті біз музыка пәнінде толық қолдануымыз қажет пе? Міне осы сұрақ көптеген музыка мамандарын жаңылдырады. Яғни бұл әдісті қолданамын деп ұстаз музыка пәнінің негізгі кезеңдерінен ауытқып кетеді. Оқушы бойында өнер туындыларының тұтастай көрінуі үшін салыстырмалы, қарама-қарсылық принциптерді пайдалана отырып, шығармаларды тез қабылдауға әсерін тигізіп, танымдық қызығушылығын тудыратын тәсілдерді көбірек қолдану барысында бастауыш сынып оқушыларымен мектеп алды даярлық тобына арналған «Тәй-тәй» атты бағдарламасының элементтері де зор үлесін қосады. Яғни бүлдіршіндер осындай балғын шағынан бастап, топтық жұмысқа қалыптасып, ойларын ашық бөлісуге

дағдыланады. Ал ұстаз бағыты шынайы музыкалық тәрбие беруде оның жеке дара психологиясын, жас ерекшелігін, мінез құлқының өзгешілігінің ескеріп, тиімді қолдана білуі арқылы айқындалады. Саз сабағында музыкалық шығарманы талдау процесіне мынадай жүйені ұсынамын: Балалардың музыкалық тәрбиесі дәстүрлі мәдениет тұрғысынан кеңінен берілуі қажет. Өйткені жас шәкірттің дүниетанымы алдымен ұлттық музыка, халық өнері арқылы дамып, басқа жанр түрін сабақтастыра байланыстырып саз әлемінің тұңғыығына өріс алады.

Музыка пәні маманының кәсіби шеберлігі ән үйрету кезеңінде жоғарғы дәрежеде ойнап, алдындағы шәкіртті таңырқата орындау тыңдаушыларының көңілінен шығуы арқылы көрінеді. Ән үйретудегі жүйелілік, бірізділікпен қатар салалы түрде әуенді ұғындыру, ырғақты дұрыс сезініп, таза интонацияда орындауда мынадай қол белгілері жүйесінде ұсынғым келеді. Әлемдік педагогикалық зерттеулерді саралау, оларды қазақ мектебінің үрдісіне ұтымды қолдану, ұлттық жүйенің ерекшелігін ескере отыра жаңа педагогикалық технологиялар мен инновациялық бағыттарды жұмыс формаларында орынды пайдалану тәрізді мазмұнды жұмыстар түзілуде. Әрбір халықтың тәлімгерлік тарихына назар салар болсақ, ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келе жатқан мол тәжірибені байқаймыз.

«Музыка – менің жан - дүнием », - деп орыс сазгері М.И.Глинка айтқандай әр саз маманы, болашақ мамандар студент-жастар музыка сабағын өздерінің шеберліктерімен мектептегі жоғарғы дәрежелі сабақ ретінде көтеруі парыз. [2]

Бүгінде оқыту жұмысын осылай ұйымдастыру мен әдістің жаңалығы басқа ұстаздардың жаңа жағдайға байланысты оқу-тәрбие процесін шығармашылықпен пайдаланудың негізгі өлшеміне айналуда. Оқытудың жаңа инновациялық әдістері мен пәнге байланысты жаңа технологияларды пайдалануға итермелейді.

Жалпы оқушылар мен мұғалімдердің пікірінше, материалды қарапайым аудиториядан гөрі интерактивті тақтамен бірге жүргізілген сабақты ұғыну әлдеқайда қызықты, әрі ұтымды. Интерактивті тақтада компьютерде жасайтын жұмыстарды да жасай аласыз: мәтінді теріп және сақтай аласыз, фильмдер мен слайдтар көрсете аласыз, интернеттен қажетті ақпараттар іздестіре аласыз. Мұғалімнің берген сабағын оқушылар тақтадан анық көре алады, олардың назары тақтада болады. SMART тақтаны интерактивтік Symposium планшетімен

толықтыруға болады, тыңдаушы кіші топтарды игергендей үлкен аудиторияларды да игеруге болады. Мұғалім, кішігірім экранда жазу жазып, орнынан қозғалмай оқушыларға қарап тұрып, компьютерлік қосымшаларды, сонымен бірге оқушылардың үлкен экранда және интерактивтік тақтада берілген сол көріністі көретінін бақылай алады. Алдын-ала дайындалған мәтіндер, кестелер, диаграммалар, суреттер, музыка, карталар, тематикалық CD-ROM-дар, сондай-ақ мультимедиалық файлдарға гиперсілтемелер және интернет ресурстар сабақты құнарлы етеді. Кәдімгі жай тақтаға мәтінді жазуға немесе экраннан пернетақтаға көшуге көп уақыт кетпейді. Перо құралын қолдана отырып, барлық ресурстарға экранның өзінде түсініктеме беруге және көшірмелерді келесі сабаққа сақтап қоюға болады. Өтілетін сабақ файлдарын әрқашанда ашуға және өткен материалдарды қайталауға болады. Сабақтан соң файлдарды (бастапқы немесе толықтырылған түрде) оқушылар желісінде сақтауға болады, сонда оқушылар қалаған кезінде оған кіре алады. Сондай-ақ, оларды оқушылардың білім деңгейін тексеру барысында келесі сабақтарда да пайдалануға болады. [3]

Smart білім алу –ақылды білім алу мағынасын береді. Яғни кез келген жағдайда, кез келген ортада кедергісіз білім алып қана қоймай, оны тұлғаның қажетіне қарай жарата білуіне мүмкіндік беретін білім ортасы.

Смарт құрылғылардың қажеттілігі:

-Сабақты қызықты етіп, оқушылардың қызығушылығын арттырады;

-Жеке және әлеуметтік қабілеттерін арттыра отырып, топпен жұмыс жасауға көмектеседі;

-Сақтау және баспаға басу мүмкіндіктері арқасында жазудан құтқарады;

-Материалды түсінікті, көрнекі әрі эффектілі етіп беру арқасында оқушылардың қиын материалдарды да түсінуін жеңілдетеді;

-Оқушылардың өздеріне деген сенімі артып, шығармашылық жұмыс жасаулары артады;

-Оқушылардың сабақтан тыс та көп қызықты жұмыстар жасауына да көмектеседі;

Сырлы да сазды әуендерді бүгінгі күн әуендерімен, классикалық музыкамен ұштастыра, шығармашылықпен тақырыпты аша түсіп, оқушыларды музыка әлеміне қызықтыра білу музыка мұғалімінің өз ісінде шеберлігін талап етеді. Оқуға ынтасы барды да, ынтасыздарды да, тәртіптілер мен тәртіпсіздерді

де музыка әлеміне қызықтырып, оқушылардың рухани бейнесі, танымын қалыптастыра отырып, қоғамның саналы азаматы етіп шығару - ұстаздардың басты мақсаты.

Музыка сабақтарында да электронды оқулықтарды тиімді пайдалануға мүмкіндік бар. Бұл мұғалімнің магнитофон, күйтабақпен жұмысын жеңілдетеді, тақтаға ән мәтінін жазу уақытын үнемдейді. Оқушыларға әр түрлі өлеңдердің әнін тыңдауға, оған өзгертулер енгізуге, өздері орындаған өлеңдерді компьютер арқылы тыңдауға мүмкіндік береді.

Электрондық оқулық арқылы түрлі суреттер, видеокөріністер, дыбыс және музыка тыңдатып көрсетуге болады. Бұл, әрине мұғалімнің тақтаға жазып түсіндіргенінен әлдеқайда тиімді, әрі әсерлі. Меңгерілуі қиын сабақтарды компьютердің көмегімен оқушыларға ұғындырса, жаңа тақырыпқа деген баланың құштарлығы оянады деп ойлаймын. Музыка пәнінде жаңа әдістерді пайдалану арқылы мектептегі сабақтарды жаңаша ұйымдастыру, мұғалімнің рөлі мен қызметінің артуына жағдай жасау, теориялық, ғылыми – педагогикалық және психологиялық зерттеулерге сүйене отырып, оқушылардың құзыреттілігін қалыптастыру, ақпараттық технологиялар мен инновациялық оқыту әдістері арқылы оқушыларды ізгілікке, елжандылыққа, саналыққа, адамгершілікке, имандылыққа, еңбексүйгіштікке тәрбиелеу. Инновациялық әдістерді баланың білім деңгейіне және жас ерекшелігіне қарай оқу үрдісінде пайдалану негізгі міндет болып табылады.

Компьютердің кең мүмкіндіктері музыка пәнінен фонотека, мәліметтер қорын жасақтап, толықтырып отыруға мүмкіндік береді, оларға қол жеткізуді оңтайландырып, сұрыптау мен іріктеу мүмкіндіктерін жетілдіреді. Осылайша, ақпараттық технологиялар педагогтарға өздерінің жұмысын сапалы тұрғыдан жақсартып, әдістері мен формаларын өзгертіп, оқушылардың жеке тұлғалық қабілеттерін толық сақтау мен дамытуға, оқытудағы пәнаралық байланыстарды нығайтуға, оқу үдерісін ұйымдастыруды үнемі динамикалы жаңғыртуға мүмкіндік беретін құрал болып табылады. Ал басты артықшылығы – дәстүрлі оқу үдерісін түрлендіріп, оған жаңаша көзқарастарды тиімді енгізуге мүмкіндік беріп, оқушылардың білім алуын қызғылықты әрі жеңіл етуге ықпалы. Оқушылардың қызығушылығы белсенділігі артқасын сабақта білім сапасының артатыны сөзсіз. [4]

Қызығушылық – бұл тұлғаның белгілі бір саламен байланысты бағыталуының басты компонентерінің бірі. Адам өзін қоршаған ортадан өзіне маңызды мен құндыны таңдауға құқылы, бұл оның жалпы мәдениеттік деңгейінің көрсеткіштерін анықтайды. Адамға зерттелетін нақты пән ғана емес, оны тану жолы да қызықты болуы үшін оқу қызығушылыққа айналатындай жағдай жасап, оқу-танымдық үдерістің тартымды әсерін молайту қажет. Қарапайым тақта мен бордан қарағанда, әрине заманауи технологиялар білім алушыға көбірек әсер етеді. Себебі заман ағымы, бағыты солай болып келе жатыр. Тәжирбемнен байқағаным, тақтаға ілінген сурет, кестеден қарағанда флипчарттағы немесе слайдтағы аудиожазбасымен берілген материалдарға оқушы көбірек қызығады. Себебі оқушыға қатып тұрған суреттен немесе кестеден қарағанда өз қолымен орындайтын жаттығулар ұнайды. Міне осыдан-ақ оқушы үшін де, ұстаз үшін де электронды көрнекіліктердің маңызы аса жоғары екенінін байқаймын.

Ұлы неміс педагогы А. Дейстербергтің «Жаман мұғалім ақиқатты өзі айтып береді, ал жақсы мұғалім оқушының өзін ізденуге жетелейді, ойға үйретеді» - дегенді. Содықтан да оқушы белсенділігін арттырып, білім сапасын көтеретін, ойлауға үйрететін ол жаңа инновациялық әдіс- тәсілдері болып табылады.

Қандай технологияны пайдаланған кезде де оқушының белсенділігі, мақсатқа ұмтылуы, ақпаратты өзі іздеп табуы, шапшағандығы мен еркіндігі, шығармашылдығы, көңіл-күйінің көтеріңкі болуы қамтамасыз етіледі.

Оқушылардың шығармашылығын, танымдық белсенділігін арттыруда шығармашылық сабақтарды өткізудің, оқушының өз бетімен ізденіп, шығармашылық ой-өрісін арттыруда алатын маңызы ерекше. [5]

Оқушыларым қазіргі таңда топпен, жұппен жұмыс атқара біледі. Өз ойларын ашық, нақты және сыни тұрғыдан ойлай біледі. Оқушыларымның сабаққа деген қызығушылықтары артып, сыныптың білім сапасы көтерілді. Егер де жаңа технология элементтерің сабақта өз дәрежесінде ұйымдастыра білсек, өз нәтижесін береді деп ойлаймын. Smart education оқытушыға сабақты әзірлеуде техникалық талаптарға уақыт кетірмей, арнайы дайындалған модуль түрінде жүзеге асырылған контентті қолдануға мүмкіндік береді. Мұндай модульдер технологиясының көмегімен білім контентін кез келген ретте автоматты түрде жинақтауға болады. Ақылды білім беру – белсенді емес контенттен онлайн, интерактивті, белсенді оқыту контенттеріне ауысу болып табылады. Smart

education білімнің синхронды жеткізілу шарттарын жасауға мүмкіндік береді: кеше сайтта болса, бүгін оқу материалында қолдануға болады. Ал, дәстүрлі білім бүгінгі таңда интернет ресурстары мен мультимедиа каналдарында орналасқан ақпараттармен салыстырғанда тар көлемде білім береді. Ал, жаһандану мен жаһанданудың жылдамдығын арттырушы күштердің бірі ретінде ақпараттық және коммуникациялық технология саласындағы ілгерілеу күнделікті өмірімізге үлкен өзгерістер әкелуде және ақпарат ағынының көптігі үлкен алаңдаушылық туғызуда.

Сондықтан да, білім беру саласында жүргізіліп отырған ауқымды реформалар ұстаздарға еліміздің әрбір азаматы кәсіби біліктілігі жоғары, бәсекеге қабілетті болатындай, ой-өрісі жаңашыл тұлғаны даярлауды міндеттейді. Мұғалімнің білімі мен біліктілігі жоғары деңгейде болғанда ғана баланың білім сапасының жоғары болатыны анық.

Қолданылған әдебиеттер:

1.«Жаңа замандағы музыка пәні деңгейі» Праслова И.Г.

2.Дускалиев Н.К. E-learning жүйесінде контентті жасақтау. // «Білім беру қызметкерлерінің кәсіби өсуі білім берудің жаңа сапасын қамтамасыз етудің шарты» тақырыбындағы білім беру қызметкерлерінің Бірінші Республикалық педагогикалық оқуларының облыстық кезеңінің материалдары, Орал қаласы, 2013

3.Ералиева М. Оқытудың қазіргі технологиялары / М. Ералиева // Бастауыш мектеп. – 2006.

4.Тастемирова У.Б.// «МУЗЫКА САБАҒЫНДА АҚПАРАТТЫҚ – КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ ТИІМДІЛІГІ»/ мақала/,БҚО, Жаңақала ауданы Пятимар ауылы Пятимар ЖОББМ музыка пәні мұғалімі

:

Карсыбаева А.М., Лес М.К.

*Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан*

МУЗЫКА САБАҒЫНДА ТӨМЕНГІ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫННЫҢ ОЙЫН ӘРЕКЕТТЕРІ АРҚЫЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ДАМУ

Мектептегі әрбір сабақ адамды адамгершілікке тәрбиелеп, сезінуді, ойлауды үйретуі керек. Музыка сабағында мұндай оқудың мүмкіндіктері шексіз, өйткені барлық уақытта адамның бойында жақсы қасиеттерін оята білген музыка болып табылады.

Ежелден бері музыка адамның жеке қасиеттері мен рухани әлемінің қалыптасуының маңызды құралы ретінде танылды.

Заманауи ғылыми зерттеулер музыкалық дамудың жалпы дамуға таптырмас әсер ететіндігін көрсетеді: эмоционалдық сала қалыптасады, ойлау жетілдіріледі, бала өнерде және өмірде сұлулыққа сезімтал болады, ал балалық шақта толыққанды музыкалық-эстетикалық әсерлердің болмауы кейіннен қиындықпен толтырылады.

Музыка сабағы-шығармашылық сабағы. Шығармашылық-бұл сапалы жаңа нәрсені тудыратын және өзіндік ерекшелігімен, қайталанбас және әлеуметтік-тарихи бірегейлігімен ерекшеленетін қызмет.

Шығармашылық тапсырмалардың бүкіл жүйесі баланың сөйлеуіне, ойлауына, белсенділігіне, қиялына айтарлықтай әсер етеді.

Балалар табиғатынан зерек және креативті болып келеді. Олар түрлі материалдарды зерттеп, тәжірибе жасайды, ойнайды: ойыншықтарды бөлшектейді, құмнан үйлер салады. Олар дұрыс, дұрыс емесіне қарамастан бояу мен өрнектермен айналысып, өлең мен ән жазуда жай жұмыс істейді және өз істерінен рахаттанады. Бұл процесте олар үйреніп, өз ойын білдіруде ішкі еркіндікті сезінеді.

Шығармашылық-бір өнімді жасауға әкелетін процесс. Ол өлең, сурет, музыкалық шығарма немесе би болуы мүмкін.

Оқушыларды шығармашылық процеске тарту, шығармашылық белсенділікті, әр баланың қызығушылығын ояту үшін әр түрлі жұмыс

формалары мен әдістері, ең алдымен ойын түрлері қолданылады. Баланың өмірінде ойын өте маңызды. Ойын тек сыртқы жағынан жеңіл болып көрінеді. Шын мәнінде, ол ойынаған адамнан өзінің энергиясын, ақылдылығын, шыдамдылығын, өздігін беруін талап етеді.

Ойынның негізгі мәні-нәтиже емес, процесс. Ойын оқушының шығармашылық мүмкіндіктерін ашып, қиын мәселелерде бір біріне көмек беруді, түсіністікпен қарауды үйретеді. Сонымен қатар, ойын оқушылардың сабақтағы ұнамды жұмыс формаларының бірі болып табылады.

Ойын әдістері оқушылардың оқу материалын игеруіне ықпал етеді, олардың ой-өрісін кеңейтіп, шығармашылық ойлауды, көркемдік қиялды дамытады, есте сақтауды, байқауды, түйсікті белсендіреді, баланың ішкі әлемін қалыптастырып, үйлесімді тұлғаны тәрбиелеуге ықпал етеді.

Ойынның екі мақсаты бар: ойнау және оқу. Дидактикалық ойындар барысында: оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту; танымдық қызығушылық пен қызығушылық; көркемдік және эстетикалық талғамы; алған білімдерін іс жүзінде қолдана білу; ынтымақтастық атмосферасын тәрбиелеу. Ойын пассивті оқушылардың оқу іс-әрекетіне, оқуда қиындықтарға тап болған оқушыларға оң әсер етеді. Ойында оқушылар әдеттегі оқу жағдайында ешқашан орындай алмайтын жұмыс көлемін орындайды. Ойын мен ойын әдістері бастауыш мектепте кез-келген сабақтың міндетті құрылымдық элементі болуы керек. Бұл мұғалімдерге бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Музыкалық-педагогикалық қызметтегі шығармашылық процесс ретінде ойын қызметі-бұл тәрбиелік міндеттерді шешу құралы; музыкалық-білім беру процесін әлеуметтік-психологиялық қамтамасыз ету; мұғалім мен балалардың қарым-қатынасын ұйымдастырудың, музыкалық тәрбие беру мен оқытудың сәттілігін анықтайтын бір әдісі.

Демек, ойын қызметі музыкалық шығармашылықтың ерекше түрі ретінде әдістемелік тұрғыдан ақпаратты жеткізу, оқушының жағдайын түсіну, балалармен қарым-қатынасты ұйымдастыру, оларға әсер ету өнері, өзінің психикалық жағдайын басқару өнері және т. б. болып табылады.

Ойын технологиялары педагогикалық технологиялардың маңызды құрамдас бөлігі және баланың ойын әрекеті негізінде құрылған және оны тиімді

оқыту мен тәрбиелеуге жағдай жасайтын оқу процесін ұйымдастырудың өзара байланысты әдістері, формалары мен әдістері жүйесі ретінде түсініледі.

Музыкалық білім берудің теориясы мен практикасында: – музыкалық-дидактикалық ойын, – ойын тренингі, – ойын модельдеу, – ойын шығармашылық тапсырмалар әдістері сұранысқа ие.

Музыкалық-дидактикалық ойын-бұл музыкалық білім беру практикасындағы ең танымал ойын әдісі. Балалардың шығармашылығы ерекше көрінетін музыкалық-дидактикалық ойынның бір түрі-музыкалық-ойын драматизациясы, онда қиял мен елестету жұмысы айқын көрінеді

Ойын тренингі әдісі. Музыкалық ойын тренингі-мұғалім мен балалардың бірлескен іс-әрекетін ұйымдастырудың бір түрі. Ол көптеген мәселелерді шешуге бағытталған музыкалық және ойын жаттығуларының жүйесінен тұрады. Тренингтің құрылымы, оның мазмұны мен ұзақтығы балалардың жасына, жеке ерекшеліктеріне және мүмкіндіктеріне байланысты өзгереді. Ойын тренингі жаттығулары шығармашылық даму тұрғысынан үлкен семантикалық жүктемені көтереді. Музыкалық-ойын тренингінің негізгі міндеттеріне музыкалық және шығармашылық қабілеттерді, эмоционалды-бейнелі ойлауды, елестетуді, қиялды дамыту кіреді.

Ойын модельдеу әдісі. Модельдеу ең жалпы түрде белгілі бір жүйенің бейнесін жасау, құру ретінде анықталады. Модельдеу кез-келген ойынның өмір моделі екендігіне негізделген. Ойын модельдеу кез-келген нақты немесе ойдан шығарылған жағдайды ойын түрінде қайта құруды қамтиды. Музыкалық қызметте ойын модельдеу көркемдік және ойын әрекетін қалыптастыру құралы ретінде әрекет ете алады-оқушылардың көркемдік және шығармашылық дамуының әмбебап әдісі-интеграциялық музыка сабағының формасы, ол біртұтас көркем және педагогикалық шығарма болып табылады. Сабақтың ойын формасын музыкант-мұғалім оқушыларды көркемдік және шығармашылық қызметке жетелеп, ынталандыру құралы болып табылатын ойын әдістері мен жағдайларын қолдана отырып жасайды.

Шығармашылық тапсырмалар әдісі. Бастауыш мектеп жасында музыкалық және шығармашылық көріністерді игеру тәсілдері белгіленген. Оқушыларды шығармашылық процеске баулу үшін олардың шығармашылық белсенділігін, материалдың мазмұнына қызығушылығын ояту үшін музыкалық сабақтарда шығармашылық тапсырмалар әдісін қолданған жөн.

Әр баланың бойында шығармашылықтың ұшқыны болады, ал педагогиканың маңызды міндеті-оны анықтап жандыру. Сондықтан баланың жеке басының шығармашылық талабын дамыту мәселесі бүгінгі таңда ең өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Бүгінгі таңда шығармашылық адамдар тек музыканттар, ақындар, суретшілер ғана емес, сонымен қатар ерекше, өздігінен ойлауға қабілетті, өз күшіне сенім артқан тұлғалар болып саналады. Оқушылардың шығармашылық талабын жандандырудың тиімді құралы-ойын әрекеті. Ойын әрекетінің басқа педагогикалық технологиялардан артықшылығы-ойын, біріншіден, "мәдениеттің тарихи шартты, табиғи элементі" болып табылады

педагогикада ежелден келе жатқан дәстүрге ие және бала үшін ең органикалық қызмет түрі болып табылады. Ойынға бала өз еркімен, мәжбүрлеусіз қатысады және өзін жайлы сезінеді.

Екіншіден, ойын әрекеті, басқалардан гөрі, оқу мен шығармашылық процесін біртұтас біріктіруге, оқуды қызықты әрі қызықты етуге мүмкіндік береді. Ойында әр оқушы өзінің маңыздылығын түсініп, өз күштеріне деген сенімділікті сезініп, өзін босата алады. Үшіншіден, шығармашылық және ойын қызметінің ерекшелігі көптеген ұқсастықтарға ие, бұл әртүрлі оқу-тәрбие міндеттерін жан-жақты шешуге мүмкіндік береді.

Музыкалық білім беру әдістемесінде мектеп оқушыларымен оқу жұмысында қолдануға болатын ойын тапсырмаларының кең және әр түрлі материалдары ұсынылған. Музыка мұғалімдері ол тапсырмаларды өз қызметінде қолданып, оқушыларды шығармашылыққа баулып, бүгінгі күні оларды оқыту, тәрбиелеу, жан-жақты тұлға ретінде дамыту міндеттерін орындауға ықпал етіп келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. СПб.: Союз, 1997
2. Надолинская Т. В. Подготовка будущих педагогов к игровому моделированию интегративных уроков музыки в начальной школе: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. М., 2007.

3.Алымова О. В. Музыкально-игровая драматизация как средство развития творческих способностей младшего школьника // Вестник Костромского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика. 2010.

4.Новиков А. М. Введение в методологию игровой деятельности. М.: Эгвес, 2006

5.Дзержинская И. Л. Формирование предпосылок к первоначальным музыкально-творческим проявлениям // Художественное творчество и ребенок. М.: Педагогика, 1972.

Р.Т.Сырайлова, Мамырова А.

– 1403-11 тобының студенті

БОЛАШАҚ МУЗЫКА МАМАНДАРЫНЫҢ ІСКЕРЛІК

ЖҰМЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Музыка арқылы оқыту процесінде тек ойлау арқылы түсініп, қана қоймай, сондай-ақ ақыл мен көңіл-күйдің, сана мен сезімнің бірігуін талап етеді. Әдебиет пен бейнелеу өнерлері музыкамен бірлесіп, адамның ішкі дүниесін ашады. Келесі айырмашылығы музыканың адамға комплексті түрде әсер етуінде. Музыкадан әсер алуынан адамның тек әртүрлі сезімдері оянып қана қоймай, адамның организмінде физиологиялық құбылыстардың да болуы мүмкін. Басқа да өнерлер мен музыканың байланысы адамның сезімдерін тереңдетіп, ақыл-ойын, білімдарлығын кеңейтеді.

Кез-келген сабақтар сияқты музыка сабағы да қызықты өтілуі тиіс. Сол себептен де, музыка сабағында қолданылатын әрбір іс-әрекеттердің элементтері балалардың белсенділігі мен қызығушылықтарын арттыру үшін бірлескен эмоционалды және сапалы принципін алға қояды.

Музыка сабағының келесі айырмашылығы бірлескен көркемдік және технологиялық принципін қажет етуінде. Бұл не дегеніміз? Музыка сабағы өнер сабағы болғандықтан, оның барлық компоненттерінің көркем болуын талап етеді. Ән салу мен тыңдауға арналған музыкалық шығармалар ғана көркем болып қана қоймай, кез-келген сабақтың құрамына енгізілген элементтің, бір ғана дыбыстың орындалуының өзі көркемді орындалуы оның техникасына байланысты. Сол себептен де, көркемділікті – мақсат деп, ал техниканы – сол мақсатқа жету жолы деп санауға болады.

Соңғы айырмашылығы жұмыс жасау формасының ұжымдық түрінде: бір мезгілде балалар бірге музыканы тыңдап, орындауында.

Музыка сабағы оқу пәні ретінде тарихпен тығыз байланысты. Музыкалық шығармалардың сазгердің шығармашылығында өзіндік орын алып, бейнелеуіне себеп, болған тарихи кезеңдер мен әлеуметтік жағдайларды білу қажет. Сонымен

қатар, тарихи жағдайлаға да музыканың әсер етуін түсіну қажет. «Музыка» оқу пәнінің қажеттілігі жас ұрпақты эстетикалық тәрбиелеудегі музыкалық өнердің алатын орнының мәнісінде.

Музыка сабағында айрықша эмоционалды атмосфераның орнауы қажет, себебі музыка – «сезім тілі». Музыка балаларды толғандырып, олардың көңіл-күйіне белгілі әсерін тигізеді. Музыкадан алған әсерлері мұғалімнің мәнерлеп орындап берумен қатар, оның түсіндіруінде, мимикасында, қол қимылдарында күшейтіледі. Музыканың орындалуына оқушылардың назарын аударып, қиялдарын дамытып, мұғалім олардың музыкалық бейнелердің әлемге еруге, оның мәнерлігін айқын сезінуге көмектеседі.

Әрбір сабақтың өзіндік ерекшеліктері мен қайталанбайтын мәні оның мазмұнына да байланысты болады. Мұғалімнің сабаққа дайындығы оның педагогикалық іскерлігіне, шеберлігіне байланысты болып, берілетін музыкалық материалдардың тәрбиеленушілік, білімділік, дамытушылық міндеттерін жүзеге асырады.

Музыкалық сауат – музыка сабағындағы іс-әрекеттің бір түрі.

Музыка сауатымен таныстыру кезінде оқушылардың оны қабылдай білуі үшін, музыканың өмірмен тығыз байланыста болатын жанды өнер екендігін түсіндіру қажет.

Шығарманың жанры және құрылысы, музыкалық аспаптар мен халық аспаптар оркестрі, симфониялық оркестр, хор және хордың құрамы жөнінде мағлұмат алады. Оқушылардың алған білімдері сыныптан сыныпқа көшкен сайын толығып, ұлғайтыла түседі. Оқыту процесінде оқушылардың музыканы танып білуі іс жүзінде жүзеге асырылады.

Шығарманың құрылымын ажырату, мысалы әннің шумағы немесе қайырмасы әуенінің айырмашылығын сезіну, музыкалық сөйлем, фразалар туралы, шығарманы орындау, тыңдау барысында сезіндіруге, күйлердің орындалу үлгілері: төкпе, шертпе қатар, оларды айыра білуге баулу, Құрманғазы күйлері - төкпе күйлерін, Тәттімбет күйлері - шертпе күйлерін тыңдау арқылы жүргізіледі.

Дыбыс биіктіктерін ажырату үшін әндердің, күйлердің дыбысының шығу жоғарылықтарын қолмен көрсету немесе баспалдақпен бейнелеу мысалын келтіру арқылы түсіндіріліп отырады.

Дыбыс ұзақтықтарын түсіндіру, сезіндіру үшін әр түрлі көрнекіліктер арқылы, үнемі музыкалық дыбыстарды тыңдау, есту арқылы қалыптастыру керек. Мысалы: бүтін алма, оның жартысы немесе үлкен доп, кішкене доп, үлкен кісі, кішкене бала деген қарапайым түсініктерді жүйеге келтіріп, дыбысталу сәтін қол шапалақтау, аспап дыбысын ұзақ, қысқа дыбыстау, дауыспен айту арқылы үнемі жалғастырып, саналарына жеткізіп отыруға болады.

Тыңдаған шығармалардағы дыбыс бояуын ажырату, ер адам даусының үні мен әйел адамның дауыс үнінің айырмашылығын сезіндіру арқылы, әр түрлі аспаптардың үндерінің бояуын (тембрін) салыстыру арқылы жүргізіліп отырады. Мысалы, домбыра мен қобыз үнін салыстырсақ, оркестрдей көп дыбыстың жеке аспап үнінің айырмашылығын салыстыру арқылы сезіндіруге болады.

Халық әні, сазгерлердің әні, сал, сері, сазгер, өнші, ақын, күйші - сазгер деген ұғымдарымен сабақ барысында олардың шығармаларын тыңдату кездерінде үнемі қайталау, пысықтау арқылы түсіндіріледі.

Би жанрының түрлерін: вальс, полька, жай билермен, Ш.Құлмановамен Р.Наурызбаева «Жыл басы кім болады?» операсындағы жануарлардың өндері мен билерін тыңдау барысында ұғындырамыз. Опера туралы ұғым, ондағы жеке партия, хор, дуэт, трио деген сауаттылықтарынан да оқушылар осы операны тыңдау кезінде танысып, меңгереді.

Сал, сері, әнші, күйші, күйшілік дәстүр туралы ұғымдар да музыкалық сауаттылықтың бір түрі. Әнші - сазгер Ақан сері, Біржан сал, халық күйшілері, әншілері шығармаларымен таныстырғанда осы ұғымдар туралы түсініктерді үнемі қайталау арқылы оқушылардың музыкалық сауаттылықтарын арттырамыз.

Жоғарыда біз музыка мұғалімінің кәсіби қызмет саласы өте кең және алуан түрлі екенін бірнеше рет айттық. Оқу-тәрбие үрдісінің кешенділігі мен көптүрлілігі музыка мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудағы айқындаушы факторлар болып табылады. Студенттердің болашақ педагогикалық қызметке кәсіби құзыреттілігін педагогикалық практика нәтижелері бойынша объективті бағалауға болады. Мұндай талдау студенттер кездесетін мәселелерді ғана емес, олардың пайда болу себептерін, сондай-ақ осындай проблемалардың пайда болуының алдын алу мүмкіндігін анықтауға мүмкіндік береді.

Пайдаланган әдебиеттер

1. Кабалевский Д.Б. Основные принципы и методы программы по музыке для общеобразовательной школы //Кабалевский Д.Б. Педагогические: Избранные статьи и доклады.-М., 1986
2. Апраксина О.А.Методика музыкального воспитания в школе;Учебное пособие. - М., 1983
3. Музыкальное образование в школе: Учебное пособие для студ. муз,Фак. и отд. высш. и сред. учеб. заведений /Л.В. Школяр, В.Л,Шквляр, Е.Д.Кратская и др.; под. ред. Л.В. Школяр. - М., 2001. Теория и методика музыкального образования детей: научно-методическое пособие /Л.В.Школяр, М.С. Карашникова, Е.Д.Критская и др. - М., 1998.
4. Абдуллин Э.Б., Николаева Е.В. Музыкально-педогогическиетехнологии учителя музыки: Учебное пособие. - М., 2005.

Досбағанбетова А.Т.
ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан

МЕКТЕПТЕ МУЗЫКА ПӘНІНІҢ ТӘРБИЕЛІК МАҢЫЗЫ

Қазіргі кезеңдердегі елімізде оқу-тәрбие үдерісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты білім берудің жаңа жүйесі жандана түсуде. Сондықтан келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде музыка мұғалімдерінің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі маңызды мәселелердің бірі. Білім берудің мазмұны да жаңарып, жаңа көзқарас пайда болуда. Ғылым мен техниканың жедел дамыған, ақпараттық мәліметтер күшейген заманда ақыл-ой мүмкіндігін қалыптастырып, адамның қабілетін, талантын дамыту білім беру мекемелерінің басты міндеті болып отыр [1].

Мемлекетіміздің болашағы оның ұрпағы десек, мәдениетіміз, тіліміз және салт-дәстүріміздің қадір қасиетінің артуы сол жас жеткіншектердің сана – сезімі болып табылады. Заман алға жылжып, қоғам өзгерген сайын жаңа мазмұнды оқу жүйесін қалыптастыру өмір талабына айналуда. Бүгінгі студент ертеңгі маманға қойылып отырған таңдау, мақсат та жоғары. Бала тәрбиесі қоғамның азаматын даярлау жолындағы абыройлы іс. Өйткені, жаңалықты ашатын да, табиғатқа қожалық етіп, музыка өнері атты ұлы мұра игілігіне ие болатын да халық және оның жас ұрпағы.

Қазіргі таңда музыка мамандарының алдында тұрған маңызды мәселелердің бірі – осы ата-бабаларымыздай музыканың құдіретін терең түсініп, оны өзінің рухани азығы етіп адам өмірін нұрландыруға ат салысатын музыкалық білімді азамат тәрбиелеу. Баланы музыка тыңдауға, тыңдай отырып оны саналы түрде қабылдауға баулу – музыкалық тәрбие беру жұмысындағы күрделі міндеттерінің бірі. Өйткені, ол оқушының музыкалық мәдениеттілігін қалыптастырудың алғашқы шарты болып есептеледі. Мектептегі мақсатты бағытталған және жүйелі қойылған музыкалық білім беру жұмыстары музыка сабағында іске асырылады. Пәннің аталуынан-ақ оның басқа пәндерден айырмашылығы бар екендігін байқауға болады.

Музыка – адамзаттың рухани азығы, жан серігі нәзіктігімен, көркемділігімен адам жанын баурап, олардың мінез құлықтарының қалыптасуына тікелей әсерін тигізеді. Жасөспірімдерді музыка әлемін түсініп қабылдауға, талғампаздығын тәрбиелеуге, сезімталдығын қалыптастыруда білімді, мәдениетті болып өсуіне әсер етуде мектептегі музыка тәрбиесінің алатын орны ерекше. Егеменді ел болып, ұлттық сана– сезіміміздің оянуы, тіліміз бен дініміздің қайта жаңғыруы, имандылық мен адамгершілікке деген қажеттілігін қанағаттандырып отыратын өнерлердің бірі–музыка. Мектептегі музыкалық тәрбие жұмысын ұйымдастырудың негізгі түрі–музыка сабағы.

Мектептегі музыка сабағының басқа пәндерге ұқсастығы мен өнер сабағы ретінде айырмашылығы бар. Оның басқа пәндермен ұқсастығы мынада: оқу жоспарына енгізілген барлық пәндердің негізгі мақсатындағыдай жан-жақты дамыған жеке тұлғаны тәрбиелеуінде; кез-келген сабақтың жоспарын құрастырудағыдай психологиялық, педагогикалық заңдылықтарға сүйеніп, балалардың жас ерекшеліктеріне тән олардың қабылдауы, ақыл-ойы, қиялы ескерілуінде; оқытудың барлығы жалпы дидактикалық принциптерге негізделіп құрылуында; музыканың басқа пәндермен байланысында; әртүрлі іс-әрекеттерді мақсатты қолданып, сабақтың бүтін өтуінде; оқытудың негізгі әдістерін қолдануында[2].

Музыка сабағының айырмашылығы оның өнер сабағы екендігінде. Музыка өнері — өмір шындығын айрықша бейнелеп, онда көңіл-күй, сезім негізгі қызмет атқарады. Музыка арқылы оқыту процесінде тек ойлау арқылы түсініп қана қоймай, сондай-ақ ақыл мен көңіл-күйдің, сана мен сезімнің бірігуін талап етеді. Әдебиет пен бейнелеу өнерлері музыкамен бірлесіп, адамның ішкі дүниесін ашады. Музыка сабағының келесі айырмашылығы бірлескен көркемдік және техникалық принципін қажет етуінде.

Музыка тәрбиесі жастарды өнер құндылықтарын жасауға қатыстыра отырып олардың бойында белгілі адамгершілік-эстетикалық мәдениетті, көркемдік талғамды, шығармашылық қабілетті дамытады. Оқу тәрбие барысында мектепте негізгі оқушыларды өз халқының ғасырлар бойы қол жеткізген табыстарына ұмтылуға тәрбиелеу, ұрпақты ата-баба салт-дәстүрімен, әдет-ғұрпымен қайта табыстырумен қатар және меңгерту болып табылады. Музыка өнері әрбір оқушыны әсемдік әлеміне үйретіп қана қоймай, оны қорғауға

және рухани мәдени деңгейін көтеруге табиғи жағдай жасайды. Сол себепті әрбір қоғам мүшесін өнерпаздыққа тарту қоғамның объективті қажеттілігі және заңдылығы болуы керек[3].

Тәрбиедегі басты мақсат: қоғам мүшелерін әлеуметтендіру болатын, яғни өнер адамның тек қана рухани өмірінің құрамдас бөлігі болып қоймай, әлеуметтендірудің аса пәрменді құралы болды. Ұрпақтан-ұрпаққа мирас болып келген халықтық қазынаны, оның таңдаулы үлгілерін жеткіншек ұрпақты тәрбиелеу құралына айналдыру, нақтырақ айтқанда, олардың көркемдік, музыкалық, эстетикалық талғамы мен мәдени деңгейін жоғарылату – басты міндет. Ұлы Абай өмір шындығын дәл бейнелеу жөнінде поэзия мен музыканың рөлін былайша суреттеді: әсемдік сыры, биік мұратталғандары, көркем шарттары, шығармадағы дарындылық пен шеберлік ән мен күйді орындаудағы дәстүрлер, т.б. мәселелерді көтере келіп, эстетикалық тәрбиенің негізгі өлшемдеріне ғылыми талдаулар жасады.

Ойшыл ақын жеке адамның эстетикалық сезімдерін дамытудың нақты жолдарын қарастырады. Абайдың түсінігінше, баланы жастайынан көркемдікке баулуда үлкендер неғұрлым ертерек ойластыруы қажет, өйткені бесіктегі нәрестенің өзі ананың әлдіі, құлағына жеткен ән-күйдің әуезді үні арқылы сұлулық пен көркемдіктен хабардар болып жатады.

Мектепте музыка сабағында: шешендік айтыс, суырып салма ақындық өнері, ән айту, жыр-терме, театр өнері өз бейнесін тапты. Сонымен қатар, ұлттық өнерге осылай оқушыларды жастайынан баулу олардың адамгершілік, эстетикалық қасиеттерін дұрыс қалыптастыруына, мәдени дәстүріне деген сыйластық сезімін дамытуға әсерін тигізді, оқу-тәрбие процесінің сапасын арттырды. Оқушылардың әсемдікті түсіне білу қабілетін дамытады.

Оқушыларға эстетикалық тәрбие беру ісінің мазмұнды, деректі, ұғынықты келуі, әрі ән мен күйдің көкейге қонымды, әсерлі болуын қажет етеді.

Қазіргі таңда музыка мамандарының алдында тұрған маңызды мәселелердің бірі – осы ата-бабаларымыздай музыканың құдіретін терең түсініп, оны өзінің рухани азығы етіп адам өмірін нұрландыруға ат салысатын музыкалық білімді азамат тәрбиелеу. Баланы музыка тыңдауға, тыңдай отырып оны саналы түрде қабылдауға баулу – музыкалық тәрбие беру жұмысындағы күрделі міндеттерінің бірі. Өйткені, ол оқушының музыкалық мәдениеттілігін қалыптастырудың алғашқы шарты болып есептеледі. Мектептегі мақсатты

бағытталған және жүйелі қойылған музыкалық білім беру жұмыстары музыка сабағында іске асырылады. Пәннің аталуынан-ақ оның басқа пәндерден айырмашылығы бар екендігін байқауға болады.

Мектептегі музыка сабағының басқа пәндерге ұқсастығы мен өнер сабағы ретінде айырмашылығы бар. Оның басқа пәндермен ұқсастығы мынада: оқу жоспарына енгізілген барлық пәндердің негізгі мақсатындағыдай жан-жақты дамыған жеке тұлғаны тәрбиелеуде; кез-келген сабақтың жоспарын құрастырудағыдай психологиялық, педагогикалық заңдылықтарға сүйеніп, балалардың жас ерекшеліктеріне тән олардың қабылдауы, ақыл-ойы, қиялы ескерілуінде; оқытудың барлығы жалпы дидактикалық принциптерге негізделіп құрылуында; музыканың басқа пәндермен байланысында; әртүрлі іс-әрекеттерді мақсатты қолданып, сабақтың бүтін өтуінде; оқытудың негізгі әдістерін қолдануында[4].

Музыка сабағының айырмашылығы оның өнер сабағы екендігінде. Музыка өнері — өмір шындығын айрықша бейнелеп, онда көңіл-күй, сезім негізгі қызмет атқарады. Музыка арқылы оқыту процесінде тек ойлау арқылы түсініп қана қоймай, сондай-ақ ақыл мен көңіл-күйдің, сана мен сезімнің бірігуін талап етеді. Әдебиет пен бейнелеу өнерлері музыкамен бірлесіп, адамның ішкі дүниесін ашады. Музыка сабағының келесі айырмашылығы бірлескен көркемдік және техникалық принципін қажет етуінде.

Музыка тәрбиесі жастарды өнер құндылықтарын жасауға қатыстыра отырып олардың бойында белгілі адамгершілік-эстетикалық мәдениетті, көркемдік талғамды, шығармашылық қабілетті дамытады. Оқу тәрбие барысында мектепте негізгі оқушыларды өз халқының ғасырлар бойы қол жеткізген табыстарына ұмтылуға тәрбиелеу, ұрпақты ата-баба салт-дәстүрімен, әдет-ғұрпымен қайта табыстырумен қатар және меңгерту болып табылады. Музыка өнері әрбір оқушыны әсемдік әлеміне үйретіп қана қоймай, оны қорғауға және рухани мәдени деңгейін көтеруге табиғи жағдай жасайды. Сол себепті әрбір қоғам мүшесін өнерпаздыққа тарту қоғамның объективті қажеттілігі және заңдылығы болуы керек.

Қазіргі қоғамымыздың қойып отырған талабына сәйкес жас ұрпақтың өмірден өз орнын таңдай алатын, экономикалық тұрғыдан іскерлігі мен ойлау қабілеті дамыған, тығырықтан жол таба алатын, істің нәтижесін болжай алатын, іскер, тапқыр, адамгершілік қасиеті мол, білгір шәкірттерді қалыптастыру.

Тәрбиедегі басты мақсат: қоғам мүшелерін әлеуметтендіру болатын, яғни өнер адамның тек қана рухани өмірінің құрамдас бөлігі болып қоймай, әлеуметтендірудің аса пәрменді құралы болды. Ұрпақтан-ұрпаққа мирас болып келген халықтық қазынаны, оның тандаулы үлгілерін жеткіншек ұрпақты тәрбиелеу құралына айналдыру, нақтырақ айтқанда, олардың көркемдік, музыкалық, эстетикалық талғамы мен мәдени деңгейін жоғарылату – басты міндет.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1.Әденбаев С.Ш. Тәрбие теориясы және әдістемесі., Алматы., Дарын, 2004.-152 б
- 2.Дуйсембінова Р.К. Музыкалық білім беру педагогикасы: оқу құралы. — Талдықорған, 2006. -216 б.
3. Қоңыратбай Т. Қазақ халқының музыкалық фольклоры //Музыка әлемінде. 2004, №2. — 34-38 б.
4. Ұзақбаева С. Тамыры терең тәрбие. Алматы., Білім, 2005.-232 б.

**Таубаева Р.К. – аға оқытушы.
Байбатшаева С.З. –аға оқытушы**

*Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университет
Қазақстан*

МУЗЫКА САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТЫҢДАУШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Оқушыларға музыканы тындау, тыңдай отырып оны сапалы түрде қабылдауға баулу музыкалық тәрбие беру жұмысының басты міндеттерінің бірі. Өйткені ол оқушының музыкалық мәдениетінің қалыптасуының алғы шарты болып есептеледі.

Бала музыканы тек естіп қана қоймай, естігенді сезіне білу қажет. Демек, музыка қабылдау - тындау, есту, сезіну және т. б. түрлерін дамытады.

Музыкалық материалдар уақыт өткен сайын өзгеріп, шығармалар, ән-күйлер үнемі толықтырылып отыратындығы белгілі. Алайда, баланы ұлттық музыка негізінде тәрбиелеу, халық музыкасы мен фольклорға қызығушылығын ояту баланың жас кезінен басталуы керек. Егер ұлттық нәрі бар дүние бала жүрегінен орын алса және оны өмірдің мәні деп қабылдаса, онда ол өз халқының, туған жерінің нағыз азамат болады деп айтуға болады. Себебі халық, музыкасы арқылы балалар оның әлемдік музыкамен байланысын көреді. Түрлі шығармалар тындау арқылы балалар өмірдің сан-қилы оқиғаларынан мағлұмат алады.

Бүгінгі таңда музыка мамандарының алдында тұрған мәселелердің бірі осы ата-бабаларымыздың музыкалық мұрасының құдіретін терең түсініп, оны өзінің рухани азығы етіп, адам өмірін нұрландыруға ат салысатын, музыкалық мәдениеті қалыптасқан азамат тәрбиелеу. Оның түп-тамыры, негізі - музыканы қабылдай білуде жатыр.

Музыканы қабылдау - музыка сабағында қолданылатын іс-әрекеттердің кез-келген түрінің іргетасы, бастапқы нүктесі (кез келген түрі деп отырғанымыз музыка тындау, ән айту, музыкалық білімін арттыру, нота сауаты және т.б.), музыканы дұрыс қабылдай білуге тәрбиелеу музыка пәні мұғалімінің басты назарында болуы тиіс.

Кез келген музыкалық шығарма өмірдегі нақты оқиғаға байланысты туады. Сондақтан музыка сезімдік-эмоциялық қабылдауымен қатар, оған саналы түрде мән беріп мазмұнына да жете көңіл аударып отырған жөн. Бұл оқушыларды музыкалық шығарманы терең түсіне білуіне танымның қалыптасып, әр тыңдаған музыкасы жайлы белгілі бір тұжырымға келуіне мүмкіндік тудырады.

Психолог мамандар мұндай қабылдауды «заттар мен құбылыстардың мида тұтастай бейнеленуі» -дейді [1].

Музыкалық білім теориясына сәйкес тыңдаушылық іс-әрекеттің басты міндеті-халықтық, классикалық және қазіргі заманғы отандық және шетелдік музыканың көркемдік деңгей жоғары үлгілері мен қатынасы үрдісі барысында оқушылардың музыкалық мәдениетін қалыптастыру болып табылады. Оқушыларды өздері меңгерген білім негізінде музыканың бейнелік-мағыналық мазмұны терең түсінуге үйрету, тыңдаушылық іс-әрекетті қажетсінуге тәрбиелеу қажет. Бастапқы жалпы білім аясындағы тыңдаушылық іс-әрекет мыналарға жәрдемдесуге бейімделген.

а) музыка мен музыкалық білімге деген қызығушылықтың, музыкалық есту қабілетінің, музыкалық есте сақтау қабілетінің, бейнелік және қауымдастық тұрғыда ойлаудың, елестетудің, музыкалық қабылдау мен шығармашылық мүмкіндіктердің дамуына;

б) музыка туралы білім мен музыкалық туындыларды игеруге;

в) игерілген музыкалық білімді іс жүзінде қолдану ептіліктерін меңгеруге,

г) музыкалық талғамды, адамгершілік және әдептілік сезімдерін; Отанға, өзінің халқына, адамға деген сүйіспеншілікке; әлемнің түрлі мемлекеттерінің музыкалық мәдениеттерін, дәстүрлерін, тарихын құрметтеуге; өнерге сезімдік-құрметтік қатынасқа тәрбиелеуге.

Тыңдаушылық іс-әрекеттер үрдісінде келесі түсініктер қалыптасады: мінезінің, сезімінің, көңіл-күйінің музыкада жүзеге асуы, оның табиғатқа, өмірге қарым-қатынасы; музыкалық өнердің бейнелік табиғаты туралы;

халықтық және кәсіби музыка туралы; композитор - орындаушылар туралы; туған өлкенің халықтық музыкалық дәстүрлері, әлем және өз халқының музыкалық фольклоры туралы;

музыкалық мәнерліліктің негізгі құралдары (әуен, ырғақ, шапшаңдық, әуезділік, динамика, ұйқастық); шерулік, би, әншілік; музыкадағы даму мен дауыс ырғақтары; музыкадағы ойлап тапқыштық пен айшықтылық туралы;

музыкалық жанрлардың көпбейнеділігі (ән, би, шеру мен оның түрлері; балет, симфониялық музыканың, мюзиклдің үлгілері) мен түрлері; музыканың жанрлары туралы;

музыкалық аспаптар, оркестрлер (халықтық аспаптар, үрмелі, симфониялық); хорлар (балалар, ерлер, аралас); әншілік дауыстар (балалар, ерлер, әйелдер) туралы;

музыкалық өмірдің маңызды оқиғалары (байқаулар, фестивальдар және басқалар), туған өлкенің музыкалық дәстүрлері, жалпы музыкалық өнер туралы.

Әрбір музыканы тыңдау процесінде тыңдатылатын шығарманың психологиялық әсері мен педагогикалық тәрбиелік маңызы, философиялық мәні, оқушылардың физиологиялық жас ерекшеліктеріне байланысты қабылданатынын ескеру қажет. Бастауыш сынып оқушыларын музыка тыңдай білуге дұрыс қалыптастыра отырып, олардың жас ерекшеліктерін ескеріп, шағын жеңіл музыкаларды тыңдатудан басталғаны дұрыс. Музыканың орындалу ырғағына, сазына, орындалып тұрған аспаптың тембіріне және музыкалық шығарманың мазмұнына, тәрбиелік мәніне көңіл бөліну керек.

Д.Б.Кабалевскийдің музыкалық педагогикалық мұраларында оқушылардың тыңдаушылық мәдениетінің қалыптасу мәселелерін соның ішінде әдістемелік тұрғыда қарастыруға арнайы назар аударылады.

Д.Б.Кабалевский «Балалармен музыка туралы қандай жағдайда әңгімелессек те, біздің ең басты міндетіміз тыңдаушыларды музыкамен қызықтырып, олардың сезімдерін еліктіріп, оларға музыкаға деген сүйіспеншілікті оятуымыз керек» [2].

Музыкалық сабақтарда оқушылардың тыңдаушылық мәдениетін қалыптастыру мәселелеріне А.А. Пиличяускастың тұжырымдамасында да баса назар аударылған. Педагог-музыканттың педагогикалық *credosy* - оқушыларға академиялық музыканың әлеуметтік маңызымен көркемдік құндылығын ашуға көмектесу. Осы мақсатта онымен жасалған «музыканы танудың кешенді үлгісінің» теориялық ұғымы «Музыкалық білім теориясы» оқулығында баяндалған [3].

Музыка сабақтарында музыка тыңдау процесінің мақсаты- музыканттар дайындау емес, жалпы жасөспірімдердің өнерге деген мәдениетін көтеру, қазіргі заманның талабына сай тәрбиелеуге бағытталған адамгершілігі мол, нәзік сезімді, қайрымды, мейрімді, шығармашылық қабілеттері мол ұрпақ дайындауға көптеген әсері бар құрал ретінде пайдаланатын жұмыстардың бірі болып есептеледі.

Оқушылардың тыңдаушылық қабілеттері арқылы музыкалық білімін, қабілетін, талғамын қалыптастыру бойынша жұмыстарды төмендегі тұрғыда жүргізуді ұсынамыз :

- музыкалық шығармаларды немесе үзінділерді тыңдау;
- шығармалардың (үзінділердің) бейнелік- сезімдік мазмұнын талдау;
- музыкалық бейнені жасауға қол жеткізетін мәнерлілік құралдарын талдау;
- музыкалық тілдің элементтері мен ерекшеліктерін саралау;
- музыкалық шығармаларға тән дауыс ырғақтарының орамдарын оқушылардың еске сақтау қабілетін дамыту үшін оларды әндету;
- жаңа материалды бірнеше рет қайталау жолымен оқушыларға таныс дауыс ырғақтары- орамдары арқылы есте сақтау қабілетін дамыту;
- музыкалық шығармаларды (жаңа материалды) саралау, ырғақпен жақсылап айту, тыңдау ептіліктері мен білімдерін қалыптастыру.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Жарықбаев Қ. Жантану негіздері. – Алматы, 2002.
2. Кабалевский Д.Б. Музыка туралы әңгіме . –Алматы: Өнер. 1989
3. Пиличяускас А.А. Познание музыки как воспитательная проблема: Пособие для учителя. –М., 1992.

Байғонова А.С.

Қазақстан, Шымкент қаласы, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті.

МУЗЫКА САБАҒЫНЫҢ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ҚАЛЫПТАСУЫНА ӘСЕРІ

Платон айтуынша, музыка бүкіл әлемді жігерлендіреді, жаныңа күш-қуат береді, қиял ұшуына мүмкіндік береді. Философ музыканың құдіреті күшті, музыка өмірдегі барлық жақсылықты сыйлайды - деп тұжырым жасайды [1]. Ал, бастауыш сынып оқушы тұлғасының музыка сабағына қызығушылық қабілеттерін дамытуға және қалыптастыруға жол ашу, бұл дегеніміз, музыка сабағында болашақ дарынды музыкант немесе музыка әлеміне құштарлығын ояту. Бұдан жас бала әртүрлі қазақтың қоңыр үнді домбырасын немесе классикалық музыкаларды тыңдау арқылы мәдениетке қадам басады. Музыка жанның этикалық жағына танымдық әсер етуге қабілетті, музыка мұндай қасиеттерге ие болғандықтан ол жастар тәрбиесі пәндерінің қатарында. Музыканың адамдарға эмоционалдық күш беретін қасиеті бар болғандықтан, ол тұлғаның жоғары мәдениеттілігін, адамгершілік қасиеттерін қалыптастырудың маңызды құралдарының бірі болып табылады. Осылайша, музыка құдіреті бастауыш сынып оқушыларының өз-өзіне деген сенімділігі мен жеке тұлға ретінде ерекшеленуіне жетелейді.

Оқу бағдарламасындағы музыка сабағының басты мақсаты мұғалімнің оқушыларға музыкалық өнердің мақсатты әсерін, оның қызығушылық қабілеттерінің белсенділігі мен тереңдігін және өзіндік музыкалық көркем шығармашылық тұлға қалыптастыруы. Сабақта оқушылардың музыкалық қызығушылық қабілетінің қалыптасуына маңызды рөл беріледі.

Сабақтарда қызығушылық бірқатар себептер бойынша шектеулі сипатқа ие, бірақ сыныптан тыс жұмыстарда оған үлкен мүмкіндіктер ашылады. Мысалы, оған әңгімелер, әртүрлі мерекелік іс-шаралар, музыкалық өнер достарының үйірмелері, мұражайларды аралау, сурет галереялары, балаларға арналған театрлар, концерт залдары және т.б. жатқызуға болады.

Музыка туралы әңгіме, әдетте екі түрлі әсер етуі мүмкін: интеллектке және бастауыш сынып оқушыларының сезімдеріне. Әдістемелік тұрғыдан музыканы тыңдау, өнер туындыларын көрсету, яғни оқушылардың сезімдеріне тікелей қарау, өнер туралы ойлана отырып, параллельді болу маңызды.

Сынып және сыныптан тыс жұмыста оқушыларды адамгершілік ағарту формаларының арасында өнерді тікелей қабылдау мүмкіндігі ерекше рөл атқарады. Әңгіме музыкалық кино-телефильмдерді көру, музыка тыңдау және көркем сөз оқу, бейнелеу өнері туындыларының, театрдың көрмелеріне бару болып отыр. Адамгершілік тәрбиенің осы формаларының негізгі мақсаты бастауыш сынып оқушыларының сезімтал тәжірибесін байыту мен саралаудан тұрады. Музыка сабағының тәжірибесі көрсеткендей, жүйелі түрдегі тыңдалым классикалық музыканы біртіндеп түсінуіне алып келеді және оған деген қызығушылықты дамытады. Алайда, өнер туындыларын кез келген тікелей қабылдау белгілі алдын ала және ілеспе ағартуды талап ететінін ескеру керек, бірақ бұл ұтымды сәт өнер туындыларын эмоциялық қабылдауына қысым жасамай, тек оған бағдар берілгені жөн. Сонда балаға өзін музыка сабағында басқа пәндердегідей емес, жеңіл сезінуіне және өзіндік қалауымен оқуына мүмкіндік беріледі.

Музыкалық ертеңгіліктерді, мерекелік кештерді, ағартушылық әңгімелесулерді дайындау және өткізу кезінде оқушылардың ойлауы мен сезімдерінің тиісті үйлесімін қамтамасыз ету үшін олардың негізгі мақсатын нақты анықтау, ал ең бастысы – осы кездесулердің дұрыс идеялық бағыттылығына қамқорлық жасау маңызды.

Жалпы білім беретін мектеп үшін музыка бағдарламасы сабақты нақты тақырыптық материалды қолдана отырып, мұғалім оқушылардың бойында патриоттық сезімді, ұлттық мақтаныш пен интернационализм, Отан үшін ерлік пен батырлыққа тәрбиелеуі тиіс. Мектеп балаларды өнерді сүйуге және түсінуіге, оларды шығармашылық белсенділікті, қиялды, көркем категориялармен ойлай білуге үйретуі тиіс, бұл оқушылардың адамгершілік ағартылуы болып табылады.

Музыка сабағының мақсаты ең алдымен бастауыш сынып оқушыларына музыкалық өнерге деген қызығушылыққа, музыкалық ақпаратты білуге үйрету.

Музыка пәнінің мұғалімі жұмысының көп мәдениеттілігімен сипатталады: балаларға музыка, оның түрлері мен жанрлары туралы қызықты ақпараттар жеткізу, әндерді оқыту және орындау бойынша сабақтарды жоғары

кәсіби деңгейде жүргізу, аспапта әндерді, сондай-ақ музыкалық шығармаларды білікті орындау, теориялық білім беру, сыныптан тыс жұмыстардың түрлерін жүргізу.

Педагог-музыканттың идеяларының, ойларының сезімдері мен ұмтылыстарының қорытылуы оның психикасының жай-күйін қалыптастырады, ол ой мен шығармашылық қызметтің нәтижесін болжайды.

«Кез келген оқушы үшін «қуаныш, таңқаларлық» көзі болатындай жағдай жасауға болады». Оқудағы қуаныш, оқушының еңбегінің кез-келген түрі-қол жеткеннің санасынан... «Музыка – ойдың құдіретті көзі. Музыкалық тәрбиесіз толыққанды ақыл-ой дамуы мүмкін емес», В.А.Сухомлинский[2].

Қорытындылай келе, мұғалім әр оқушының өзіндік ерекшелігін, басқа оқушыларға ұқсамайтын қабілетін байқап, оны әрі қарай дамытуына жағдай жасау арқылы оқушының пәнге деген қызығушылығын, өз ынтасымен оқуға және қуанып, сабақтан ләззат алуына жетелеуі қажет. Сонымен бірге, мұғалім оқушыға жетістігін шынайы бағалау, ынталандырып отырса, музыка сабағына қызығушылықтары артады деп ойлаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Платон музыка туралы нақыл сөз. <https://ru/citaty.net/tsitaty/-platon-muzyka-voodushuvliaet-ves-mir/>
2. Сухомлинский В.А. Интернет дереккөзі.

ӘӨЖ 378.147

Пернебекова Г.Е.- аға оқытушы

*Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті**Қазақстан***ШЕТЕЛ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ХОР ӨНЕРІНІҢ ӨСІП ӨРКЕНДЕУІ**

Хор музыкалық ұжым ретінде шығармашылық мақсаттары мен мәселелері біріктірілген және ұйымдастырылған вокалдық орындаушылық ұжымды танытады.

Хор партияларынан құрылған вокалдық ансамбльмен қатысушылар санынан артатын құрамды хор деп атайды. Әр хор партияларының негізі ретінде унисон алынады, яғни барлық вокалдық хор компоненттері – дыбыс қалыптастыруы, дыбыстау, динамика, ырғақ, мақамның орындалуында толық мызғымастықты көздейді. Сөйтіп хор түсінігінің тағы бір құрамдас ұғымы – вокалдық унисондар ансамблі пайда болады.

Хор әр кезде де сүйемелдеумен және сүйемелдеусіз айту пішіндерін айқындайды. Хордың таза дыбыс ырғағы және ансамбілі – хормен кәсіби сауатты жұмыс жасаудың негізгі шарты. Хор көптеген дауыстардан құралған вокалдық аспап ретінде барлық жұмыс кезеңінде, яғни әндетуден – концертке дейін хормейстер тарапынан өздеріне әр кез жүйелі көңіл бөлгенді қажет етеді.

Қазақ халқы өмірінде ән өнері халық тұрмысында кеңінен пайдаланылған, сонымен қатар, рухани айнымас серігі болып келеді. Мәселен, халқымыз жиын- тойларда қосылып ән салуға селқос қарамаған. Өзіндік тұрмыс-салт дәстүрлеріне, әдет- ғұрыптарына байланысты халық әндерінің көптеген жанрлары бар: бесік жыры, тойбастар, жоқтау, беташар, сыңсу, жарапазан т. б. Бұл қарапайым әндер жеке дауыста ғана емес, музыкалық жанрлардың күрделі формасында да өз орнын тапқаны бәрімізге мәлім. Олардың алғашқы бастамасын қалаған халқымызға еңбегі сіңген белгілі сазгерлер Е. Брусиловский, Л. Хамиди, А. Жұбанов, Б.Байқадамов, М. Төлебаев т.б жасады.

Қазақ сазгерлерінің шығармашылығында операда халық әндерін қолдану ХІХ ғ. орта шенінде етек жайған. Оның маңызына тоқталар болсақ, ұлтымыздың музыкалық өнеріне тән дәстүрлі жанрларына жазылған халық

әндері операға жаңа идеялық-эстетикалық мазмұн берген туындылар. Сондықтан болар, хорға өңделген ән жаңа бір бояуға ие болады, маңызды орын алады.

Опера өзінің драматургиясы бойынша лиро-эпикалық шығармаларға жатады. Музыкалық-сахналық дамуының негізгі өзегінде лирикалық драма жатыр. Ал эпикалық бастамасы, ертеде өткен оқиға ретінде драманы көмкеріп тұрады. Операдағы хорлар үлгісі көбінесе халықтың ырқын, оның мінез-құлқын және көпшіліктің қалауларын суреттейді.

Академиялық хор өз жұмысында опералық және камералық жанрдың көпжасырлық дәстүрлері мен кәсіби музыкалық мәдениеті тәжірибесінде қалыптасқан музыкалық шығармашылық және орындаушылық ұстанымдары мен ережелеріне сүйенеді. Академиялық хорлардың вокалдық жұмыс жасау шарты бірдей академиялық мәнерде әндету.

Халық хоры – өздеріне тән ерекшеліктерімен халық әндерін орындайтын әншілер ұжымы. Халық хорлары әдеттегідей, өз жұмыстарын жергілікті әншілік дәстүр негізінде құрастырады. Тұрмыстық кейіптегі қарапайым халықтық хорларды әдейі ұйымдастырылған халық хорлары, кәсіби және өнерпаздар ұжымдарынан ажыратқан жөн, олар халықтық стильде жазылған шығармаларды қолданады.

Халықтық хор жанры әр ұлттың мәдениетіне тән өз ерекшеліктерімен айрықшаланады. Көптеген ұлттардың этнографиялық және тіл ұқсастығы олардың орындаушылар құрамы мен мәнерінен байқалады. Мысалы, славян халықтарының орындау мәнерінде де және көпдауысты хор жазылуында да сөзсіз ұқсастық байқалады. Егер славян хорлары саны көп қуатты төменгі әншілік дауыспен ерекшеленсе, корей, қытай және жапондықтарда төменгі дауыстар хорда өте сирек кездеседі. Бұл халықтардың фонетикасының ерекшелігіне байланысты, олардың дауыстары өте жақын, жұмсақ, реңкінде біршама «мұрын» дыбысы болады. Грузин ерлер хорлар негізін үшдауыс құрайды. Немістердің аралас та, біртекті ерлер хорларына төрт дауыстылық тән.

Халық хорлары 1-2 сопрано, 1-2 альт, 1-2 тенор, 1-2 бас дауыстарынан жасақталып және жоғарғы, ортаңғы, төменгі әйелдер және ерлер дауыстары болып бөлінеді. Сонымен қатар жеке партияларды орындайтын суырып салма дауыстары, бастаушы топтар деп анықтауға болады. Олардың әр қайсысының дауыс аумақтары октава көлемінде. Халық хорларындағы әншілер дауысы

дыбыстың шексіз ашықтығы, регистрлердің шектелуімен айқындалады. Орыс халық хорларының жанрлық белгілері болып есептелетін жергілікті жердің тұрмыстық хор айту дәстүріне сүйеніп, табиғи дауыс регистрлерін пайдаланады; көпдауысты хор негізі ретінде полифониялық әндетулер кірістіріледі; әнді понтамимо немесе бимен өрнектейді. Көптеген халық хорлары эн-би ансамблі деп аталады. Олардың шығармашылығының маңызды бөлігі ұлттық

өнерді насихаттау болып есептеледі. Соңғы кезде ансамбльдік – хор тәжірибесінде жасанды бағыттар пайда болды, ол эн айтудың аралас түрі – академиялық және халықтық мәнерлерінің негізінде пайдалануы. Бұл халықтық және классикалық шығармаларды орындауға, концерттік бағдарламаның толығына мүмкіндік алу болып табылады.

Академиялық хор ұжымдары орындаушылық бағытына байланысты капелла, опералық хорлар, эн-би ансамбльдері, оқу хорлары және т.б. болып аталынады.

Капелла деген атау хор әншілері орналасатын орынға байланысты берілді. Орта ғасырда католиктер шіркеуі және оның аймағы капелла деп аталды. Кейінірек бұл атау хорға бекітілді. Алғашынында капеллалар аспаптың қосылуынсыз тек вокалдық болды. Сол кезден бастап аспаптық сүйемелдеусіз көпдауысты хормен әндетуді *a capella* деп атады.

Қазіргі кезде кейбір кәсібиленген, сонымен қатар әуесқой хор ұжымдарын капелла деп атайды. Ұл балалар хорлары да капелла болып аталды.

Камералық хор – заманауи музыкалық орындаушылықтың жаңа пішіні. Камералық хорға қатысушылардың шағын саны (30-40 адам) олардың дайындығымен толықтырылады. Әдеттегідей олар жеке әнші және хор әншісі қасиеттерін игерген, кәсіби білімді әншілер. Камералық ұжымдар өте күрделі шығармаларды орындауға қабілетті, олар ерекше сезімталдық, шебер орындаушылық, динамикалық және ырғақтық икемділікті иеленген. Камералық хорларда әншілерді аралас орналастыру қолданылады. Бұл дыбысталудың көлемді болуына ықпал етеді және әншілердің шығармашылық белсенділігін анықтайды. Камералық хорлар репертуарында көбіне көне батыс еуропалық және заманауи музыкасы, сонымен қатар шіркеулік шығармалар болады.

Опералық хорлар 17 ғасырдың басында пайда болды. 1600 жылы Флоренцияда Я.Перидің «Эврикада» операсы мадригалдық хордың қатысуымен

қойылды. Серия операларда хорлар мүлдем болған жоқ, буффа – операларда үзінділерді пайдаланды. Х.Глюк, Л.Керубини операларында хор халық бейнесін суреттеуші ретінде дами бастады, бірақ оларда хор көріністері ораториялық сипатта болды. Кейінгі кездердегі опералық спектакльдерде хорға драматургиялық даму көріністері жүктелді. Опералық композитор – классиктер (В.А.Моцарт, Л.Ван.Бетховен, ДЖ.Верди, М.И.Глинка, А.П.Бородин, М.П.Мусоргский) және т.б. өздерінің опералық партитураларында хорға үлкен көркемдік, орындаушылық мәселелерін жүктеді.

Опералық хорлар опера және музыкалық театрдың жеке әншілермен, балет және оркестр труппаларымен қатар жүреді. Мұндай хорлардың хор партиялары – сопрано, альт, тенор, бастар, саны 25-40 әнші. Үлкен опералық театрларда хордағы адам саны 100 ге тартады. Опера хорларының басқа хорлардан айырмашылығы өнердің жасанды түрі ретінде хор әншілері сахнада белгілі бір актерлық қызметті орындайды. Бұл жөнінде кезінде И.А.Римский – Корсаков былай деп жазған: «Концертте орындаумен салыстырғанда опералық хорлар жатталып айтылады.» Хор партияларын орындаушылар санын ұлғайту немесе азайту арқылы хормейстер автордың белгілеулерін орындауға және динамикалық белгілерді, бөлінген, бөлінбеген дауыстар санын өзгертуге мүмкіндігі бар. Опералық хор әншілерінің жұмысында кездесетін тағы бір қиындықтардың ерекшелігі – театрлық киімдер, грим, реквизиттермен байланысты.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. [Қазақ энциклопедиясы]. 2- том,
2. Вокалды-хор тәрбиесі. 2015. Қарамолдаева Д.О.,Б.126
3. Хоровое пение. [Текст] / Г.П. Стулова- Санкт-Петербург: 2017.- 176с.
- 5.Райымбергенов А., Аманова С. Алматы: - Өнер, 1990. – Б.288

PEDAGOGICAL SCIENCES

Problems of training of specialists

Абдукаримова Айжан Кенжебековна

НАО «Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина»

УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

В современных условиях оказание качественной образовательной услуги является важнейшей социально-экономической проблемой, без решения которой невозможны развития и повышение эффективности экономики страны. Признаком качественного высшего профессионального образования в настоящее время является соответствие интересам обучающихся в получении знаний, умений и навыков, ориентированных на перспективу, достаточных, для быстрой адаптации к изменяющейся внешней среде, а также интересам общества в целом. В получении высококвалифицированного специалиста важнейшего фактора повышения эффективности экономики.

Для достижения такого соответствия требуется совершенствование управления качеством образовательных услуг вузов, в т.ч. организации, оценки, контроля их оказания. К числу препятствующих эффективному управлению качеством образовательных услуг относится проблема отсутствия адекватного инструментария для осуществления внутреннего контроля качества интеллектуального ресурса, оценки уровня организации и результатов оказания образовательных услуг вузов, а также, не учитывая всех возможных рисков образовательных услуг вуза, введу несовершенства методик и показателей, характеризующих их с позиций потребителей и работодателей.

Актуальность управления рисками в образовательных организациях обусловлена реформированием системы высшего образования. В этой связи возникает необходимость идентификации и оценки рисков и возможностей образовательных организаций, а также поиска новых методов управления ими.

Высшее образование является той областью, для которой характерны специфические риски. Определение, прогнозирование и оценка рисков образовательной организации должны осуществляться в контексте качества подготовки обучающихся, соответствовать утвержденным целям в области качества, а также установленным нормам и требованиям образовательных стандартов. При этом важно оценивать деятельность вуза на предмет обеспеченности необходимыми ресурсами.

Осуществление общеобразовательного процесса без рисков не предоставляется возможным. Для минимизации их возникает потребность в систематическом контроле образовательного процесса в аспекте постоянного учёта предполагаемых решений с точки зрения их воздействия на систему рисков, которые сопутствуют образовательной деятельности, и создание условий, направленных на предотвращение и снижение наиболее опасных рисков.

В настоящее время основополагающего системного стандарта, устанавливающего общие положения в области управления рисками в общеобразовательных учреждениях, не существует. Однако можно опираться на стандарты серии ISO 9001:2015, и ISO 31000:2018 где, управление рисками в системе менеджмента качества, является одним из важнейших моментов в деятельности организации. Для того чтобы лучше понять, как управлять рисками, необходимо иметь четкое представление о том, что такое риск, а также знать его виды и причины возникновения. Согласно ISO 9001:2015 риском считают влияние неопределенности.

Идентификация и управление рисками и возможностями позволяет высшим учебным заведениям достичь таких целей, как обеспечение достижения стратегических целей образовательной организации; снижение вероятности наступления риск-событий; предупреждение риск-событий на стадии наступления, а также разработка возможностей для улучшения процесса; сохранение и поддержание результативной и эффективной системы

менеджмента качества (СМК) образовательной организации; снижение потерь, связанных с устранением последствий возникновения риск событий; формирование базы данных для осуществления стратегического планирования целей в области качества и деятельности образовательной организации в целом (в том числе направлений совершенствования СМК и политики в области качества); достижение постоянного улучшения системы менеджмента качества через улучшение процессов.

Основными подходами, реализуемыми в рамках функционирования СМК В НАО «Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина» (далее НАО «КАТУ имени С. Сейфуллина»), являются процессный и риск-ориентированный подходы, выступающие в качестве инструментов предупреждения возникновения возможных проблем и минимизации рисков. Идентификация рисков и возможностей в НАО «КАТУ имени С. Сейфуллина» осуществляется на трех уровнях: университета в целом, СМК и отдельных процессов.

Для выявления рисков и возможностей, определения действий по обращению с ними используются различные методы и инструменты. В целях определения, является ли вероятность риска приемлемой или допустимой, оценка риска представляет собой сравнение результатов анализа риска с его установленными критериями. Полученные результаты позволяют разработать оптимальное решение по воздействию на установленный риск. Оценка риска должна осуществляться не реже одного раза в год. Вероятность риска может определяться по пятибалльной шкале (табл. 1).

Вероятность возникновения рисков	Вероятность	Описание
1	Минимальная	Могло произойти, но не происходило
2	Умеренная	Происходила раз в три года

Вероятность возникновения рисков	Вероятность	Описание
3	Существенная	Происходило один раз в год
4	Высокая	Происходило несколько раз в год
5	Очень высокая	Раз в месяц и чаще

Допустимым пределом в НАО «КАТУ имени С.Сейфуллина» является средняя вероятность риска. Риски ниже допустимого предела могут приниматься без плана по управлению рисками. В противном случае разрабатываются действия по управлению рисками, которые должны быть документировано оформлены.

Серьезность последствий от реализации возникшего риска оценивается исходя из пяти возможных уровней оценки, указанных в таблице 2

Таблица 2

Серьезность последствий воздействия риска	Последствия
1	Мелкие проблемы (без материального ущерба) Жалобы, нарекания, несоответствия малозначительные
2	Незначительные проблемы (величина ущерба до 100 тыс.тенге) Жалобы, апелляции, несоответствия значительные

3	Значительные проблемы (величина ущерба до 500 тыс. тенге) Судебные иски, негативная реакция клиентов, партнеров, инвесторов
4	Серьезные финансовые проблемы / убыточность (величина ущерба более 1млн. тенге) Судебные иски, штрафные санкции, временное приостановление деятельности
5	Банкротство Прекращение деятельности, отмена действия свидетельства об аккредитации

Определив вероятность возникновения риска и серьёзность его последствия при помощи матрицы оценки риска определяют категории риска как Недопустимый, Критический или Допустимый.

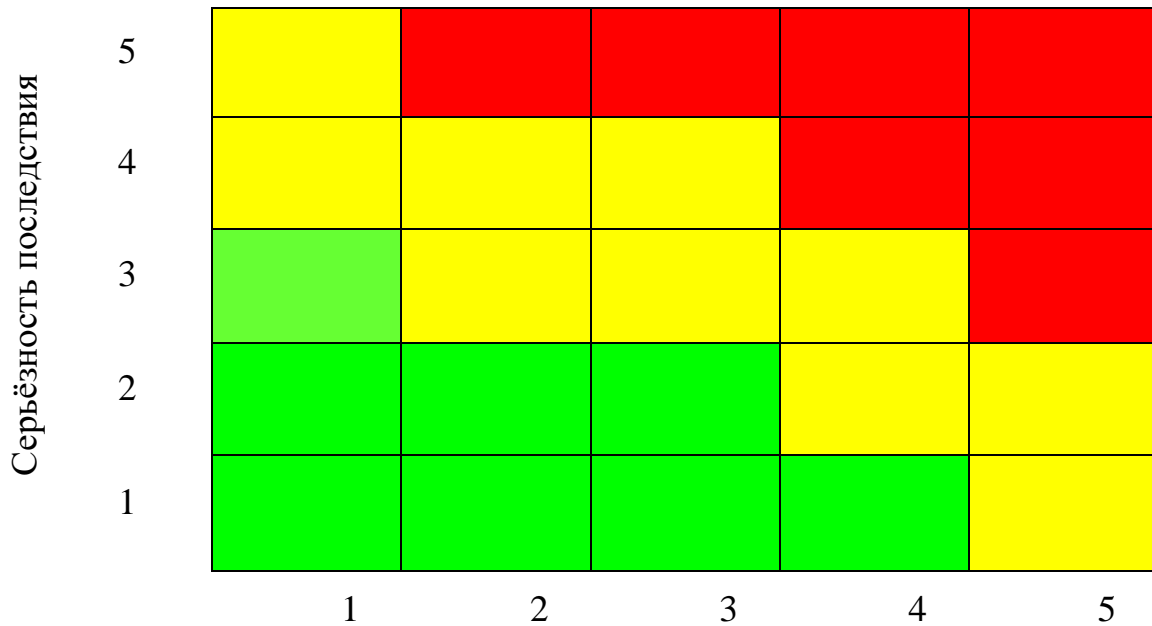
Матрица оценки рисков разбита на несколько областей, выделенных разным цветом.

Красная зона (Недопустимый риск) - риски, которые являются недопустимыми для соответствующих подразделений либо в связи с высокой вероятностью наступления, либо в связи с серьезным потенциалом ущерба, который может повлиять на финансовую жизнеспособность компании.

Желтая зона (Критический риск) – риски, которые имеют среднюю вероятность возникновения или среднее потенциальное влияние на финансовую жизнеспособность.

Зеленая зона (Допустимый риск) – риски, которые имеют низкую вероятность возникновения и (или) не оказывают значительного влияния на финансовую жизнеспособность.

Матрица оценки рисков

Вероятность возникновения рисков

Допустимый риск	- улучшений не требуется при условии наличия и поддержания мер контроля	Критический риск	- определены и выполняются меры контроля, требуются дополнительные меры управления	Недопустимый риск	- необходимо предпринять дальнейшие меры по снижению риска
-----------------	---	------------------	--	-------------------	--

Величина риска определяется как сочетание вероятности возникновения и серьезности последствий. Используя матрицу оценки рисков определяется величина риска на пересечении значений показателей.

Риски, попавшие в зелёную зону, считаются допустимыми и требуют поддержания действующих мер контроля.

Риски, попавшие в жёлтую зону, считаются критическими, требуют дополнительных мер контроля и управления.

Риски, попавшие в красную зону, считаются недопустимыми и требуют дополнительных действий по предотвращению, снижению риска (например, приобретение специального оборудования, обучения, тщательного мониторинга, инструктажа и проверки знаний персонала).

Для каждого риска определяются возможные последствия из таблицы 2 и рассматривается вероятность возникновения риска с применением таблицы 1.

Для рисков, попавших в жёлтую и красную зону выполняются предупреждающие действия.

В случае, если риск реализовался, проводятся корректирующие мероприятия.

По результатам оценки рисков, отнесённых к категории «Недопустимые», «Критические» разрабатываются методы управления, которые заносятся в Перечень рисков.

Согласование перечня идентифицированных рисков

Ответственные по рискам по соответствующему направлению деятельности осуществляют проверку и анализ правильности идентификации, полноты охвата и оценки рисков, согласовывают и подписывают.

Мониторинг и управление рисками

По мере необходимости, но не реже одного раза в год подводят итоги мониторинга рисков и оценку результативности мер управления. По результатам мониторинга рисков предпринимаются следующие действия:

а) при наступлении нежелательного события меры управления рисками считаются недостаточными, поэтому предпринимаются корректирующие действия.

б) при отсутствии возникновения нежелательного события меры управления рисками считаются результативными.

Результаты мониторинга рассматриваются на совещаниях и отражаются в протоколах.

Критерии результативности

Критериями оценки результативности процесса идентификации и оценки рисков являются:

- отсутствие инцидентов, связанных с не идентифицированными рисками;
- отсутствие ущерба, связанного с неправильной оценкой риска.

Методами оценки деятельности являются:

- контроль за своевременностью и полнотой составления, актуализации

Перечня рисков;

- проведение мониторинга процесса управления рисками при анализе системы менеджмента руководством;
- проведение внутреннего аудита.

Успех идентификации рисков и возможностей в ходе реализации риск-менеджмента зависит от участия и взаимодействия всех сотрудников образовательной организации, что требует наличия высокого уровня развития коммуникаций в университете и высокой организационной культуры. Идентификация рисков и возможностей должна стать неотъемлемой частью СМК образовательных организаций и способствовать их непрерывному совершенствованию и динамичному развитию.

Литература

1 СТ РК ISO 31000-2020 Менеджмент риска Руководящие указания

2 Серенков, П.С. Методы менеджмента качества. Методология управления риском стандартизации / П.С. Серенков, В.Л. Гуревич, В.М. Романтик. – М.: Инфра-М, 2018. – 149 с.

3 Вдовин, С.М. Система менеджмента качества организации: Учебное пособие / С.М. Вдовин, Т.А. Салимова, Л.И. Бирюкова. – М.: Инфра – М, 2018. – 224с.

4 Грозденский, С. Менеджмент качества: Учебное пособие / С.Грозденский. – М.: Проспект, 2019. – 200с.

5 Минько, Э.В. Менеджмент качества: Учебное пособие / Э.И. Минько. – СПб.: Питер, 2017. – 464с.

N.T.Ualiyeva, A.J. Zhunusova, Kuzembaeva A.M., Sergaliev A.S.
*M. Kozybayev North Kazakhstan university,
Regional specialized boarding school-liceum for gifted children LORD,
KAZAKHSTAN*

THE ROLE OF INDEPENDENT WORK IN THE FORMATION OF A COMPETENT TEACHER

The growing demands of employers to graduates of pedagogical specialties cause the need to change the content of the training of students of domestic universities. The future professionals must have not only the knowledge but also the ability to make decisions independently, to strive for success in professional activities, to apply a creative approach to any case, to raise the intellectual level. Ideally, future teachers should be ready for the new market relations, have independency, entrepreneurial spirit, motivation for self-education and personal development.

The competence of a teacher depends on the level of development of three groups of competences which he/she should possess: methodological (psychological and pedagogical), general cultural (worldview), subject-oriented [1,68]. The level of development of these competencies largely determines the success of professional activity of pedagogical staff.

Therefore, the survey-ranking "Self-analysis of available competences of students of pedagogical specialties" allows determining the level of theoretical and professional abilities required to form a competent specialist. Taking into account a five-point grading scale, students analyzed their own existing knowledge, skills and needs. The survey-ranking of 43 full-time 3-year students of specialties "Pedagogy and Methods of Primary Education", "Preschool Education and Upbringing", "Pedagogy and Psychology" was conducted in September 2022 at M. Kozybayev NKU. The results of the survey are shown in Table 1-3. (Indicators 3,4,5 reflect insufficient skills of students of pedagogical specialties).

Table 1 - The results of the questionnaire “Self-analysis of available competences of students of pedagogical specialties” of the 3rd year students of speciality “Pedagogy and Methodology of Primary Education”.

Items	Competencies	5	4	3	2	1
1	Methodological					
	I can organise children's activities	7 people 100%				
	I am able to use a variety of means of influence on pupils		5 people 71,4%	2 people 28,6%		
	I am able to anticipate possible pedagogical situations	5 people 71,4%	2 people 28,6%			
	I have a good grasp of research methods		3 people 42,9%	4 people 57,1%		
	Total	42,9%	35,7%	21,4%		
2	Common cultural					
	I am capable of coming up with my own ideas	3 people 42,9%	4 people 57,1%			
	I am interested in self-development	6 people 85,7%	1 people 14,3%			
	I am able to solve problematic situations	5 people 71,4%	2 people 28,6%			
	I can draw conclusions	7 people 100%				
	Total	75	25			
3	Subject-oriented					
	I apply subject knowledge in solving various problems	7 people				

		100%				
	I own several methods of diagnosing personality		4 people 57,1%	3 people 42,9%		
	I summarize and organize information	3 people 42,9%	4 people 57,1%			
	Total	47,6%	38,1%	14,3%		

Table 2 - Results of the questionnaire “Self-analysis of existing competences of students of pedagogical specialities” of the 3rd year students of speciality “Preschool Education and Upbringing”.

Items	Competencies	5	4	3	2	1
1	Methodological					
	I can organise children's activities	16 people 100%				
	I am able to use a variety of means of influence on preschool children	11 people 68,7%	2 people 12,5%	3 people 18,7%		
	I am able to anticipate possible pedagogical situations	11 people 68,7%	5 people 31,3%			
	I have a good grasp of research methods		8people 50%	6people 37,5%	2 people 12,5%	
	Total	59,4%	23,5%	14%	3,1%	
2	Common cultural					
	I am capable of coming up with my own ideas	12 people 75%	2 people 12,5%	2 people 12,5%		
	I am interested in self-development	13 people 81,3%	3 people 18,7%			
	I am able to solve problematic situations	10people 62,5%	1people 6,2%	5people 31,3%		

	I draw a conclusion	12 people 75%	3 people 18,7%	1 people 6,3%		
	Total	73,5%	14%	12,5%		
3	Subject-oriented					
	I apply subject knowledge to a variety of tasks	14 people 87,5%	2 people 12,5%			
	I am familiar with several personality diagnostic methods		10 people 62,5%	4 people 25%	2 people 12,5%	
	I can summarise and systematise information	12 people 75%	4 people 25%			
	Total	54,2%	33,3%	8,3%	4,2%	

Table 3 - Results of the questionnaire “Self-analysis of existing competences of students of pedagogical specialities” of the 3rd year students of speciality “Pedagogy and Psychology”.

Items	Competencies	5	4	3	2	1
1	Methodological					
	I can organise children's activities	18 people 90%	2 people 10%			
	I am able to use a variety of means of influence on pupils	17 people 85%	3 people 15%			
	I am able to anticipate possible pedagogical situations	17 people 85%	3 people 15%			
	I have a good grasp of research methods	7 people 35%	7 people 35%	6 people 30%		
	Total	73,8%	18,7%	7,5%		
2	Common cultural					
	I am capable of coming up with my own ideas	14 people 70%	4 people 20%	2 people 10%		

			20%			
	I am interested in self-development	20 people 100%				
	I am able to solve problematic situations	11 people 55%	6 people 30%	3 15%		
	I draw a conclusion	14 people 70%	6 people 30%			
	Total	73,8%	20%	6,2%		
3	Subject-oriented					
	I apply subject knowledge to a variety of tasks	15 people 75%	5 people 25%			
	I am familiar with several personality diagnostic methods	20 people 100%				
	I can summarise and systematise information	18 people 90%	2 people 10%			
	Total	88,3%	11,7%			

The analysis of the questionnaire data shows the following

- students of “Pedagogy and Psychology (95.4%) have more predominant competences than students of “Pedagogy and Methods of Primary Education” (88.1%) and students of “Preschool Education and Upbringing” (86%). This fact indicates that educational psychologists are self-developing students. They are active, proactive, communicative, highly motivated to learn, have formed qualities of mind, self-organization skills, creative abilities.

- in 21.4% of students of the PMPE specialty, 17.1% of students of the PEU specialty and 7.5% of students of the PP specialty the skills and abilities of methodological competence are not sufficiently formed. Students experience difficulties associated with research activities, which are determined by various reasons: unwillingness to work with scientific literature, insufficient level of cognitive

activity, inability to see the problem, highlight the contradiction, inability to independently build the logic of the study. And also the students of the of PMPE and PEU specialties are not always able to solve a variety of pedagogical problems, to effectively use the means and methods of pedagogical influence on the child.

- Observation of students of pedagogical specialties shows that 12.5% of students of the PEU speciality and 6.2% of students of the PP speciality have general cultural competencies to a lesser extent, in contrast to students of the speciality of PMPE. Students are not fully ready to use the acquired knowledge, learning skills, as well as methods of activity to solve practical and theoretical problems.

- 14.3% of the students of the PMPE specialty and 12.5% of the students of the speciality of preschool education experience difficulties associated with the formation of subject-oriented competencies. They do not have enough formed skills of diagnosing a personality, insufficient knowledge of psychodiagnostics, age characteristics and mental properties of a person predominate.

We emphasize that the development of methodological, general cultural and subject-oriented competencies requires the effective organization of independent work of students of pedagogical specialties. In this regard, our position is confirmed by the opinion of R.M. Garanina, who emphasizes that “Independent work can be interpreted as an activity that consists in the rational assimilation and deepening of knowledge, the development of key competencies” [2, 46]. Various methods and means contribute to the manifestation of the necessary competencies in the activities of students and reflect the specifics of students' independent work in educational and extracurricular activities.

Items	Types of independent work	Competence	Formed ways of students' activities
1	Selecting literature on disciplinary issues, compiling a bibliography on a given topic, constructing problematic questions,	methodological	organisation of children's activities; using a variety of means of influence on pupils; anticipating possible pedagogical situations; research methods and methods of teaching

	compiling supporting notes, comparative tables, a denotation graph		
2	Project preparation, preparation for role-playing and business games, analysis of problem situations	common cultural	the promotion of one's own ideas; interest in self-development; problem solving skills; the ability to draw conclusions
3	Writing essays, portfolios, diaries, research papers, theses, reports, experimental research	subject-oriented	application of subject knowledge in solving various tasks; mastery of several methods of personality diagnosis; generalisation, systematisation of information.

The content of students' self-study presented in Table 4 allows ensuring

- formation of students' self-development motives, professional growth, complex of inner will efforts aimed at mastering the skills of self-education activity;
- mastering of professional skills, manifested in the ability to be creative, to make non-standard decisions, to generate new ideas;
- development of self-knowledge, self-reflection, self-assessment, self-control, self-realisation and consideration of individual capabilities of students;
- development of thinking activity and research skills.

Thus, these methods and means of independent work aimed at the formation of three groups of competences can have a positive impact on the manifestation of the following indicators in students:

- interest in self-development;
- immersion into learning activities;
- appearance of value orientations: purposefulness, self-awareness, self-organisation;
- an increase in creativity;

- ambition to achieve success;
- self-disclosure.

Thus, the preparation of qualified specialists with the necessary competences is facilitated by independent work. The modern education, becoming the central phenomenon of culture, is oriented towards the assertion of personal, essence beginning in the reorientation of man. That is, for such a person who not only possesses a certain amount of knowledge, but is also capable of further improvement, self-development, self-realisation [3,88]. That is why independent work develops these skills and competences, which determine the success of personal growth and social demand for future teachers.

References:

1. L.M.Mitina Psychology of work and professional development of the teacher: textbook. settlement for stud. university. - M .: Publishing house. Center “Academy”, 2004. - 336 p.
2. R.M. Garanina Independent work as a means of developing the student's potential // Alma mater/ - 2012. - No. 1. – pp. 46-48
3. G.A Omarova. Self-education as a means of forming students' professional and personal competence // Innovations in Education. - 2010. - No. 2. – pp. 88-94

Mombekova S.- Master's degree, senior lecturer

M.Auezov South Kazakhstan University, Kazakhstan

Zhumanova R. – master's degree, teacher

Shymkent University, Kazakhstan

Balganova M.- PhD Doctoral Student

South Kazakhstan State Pedagogical University, Kazakhstan

EDUCATIONAL ROBOTICS AS A MEANS OF DEVELOPING FINE MOTOR SKILLS IN CHILDREN WITH CEREBRAL PALSY

The age of computer technology provides new opportunities in working with children. Educational robotics is becoming increasingly popular. With its help, children learn the basics of computer literacy, programming principles, understanding the principles of various mechanisms, independent design of structures and, importantly, work as part of a team.

Already at a younger age, children are trying to understand how certain motor toys are arranged. Children with a diagnosis of cerebral palsy study in private special schools. For such children, it is of particular importance to create conditions for the disclosure of the inner potential of each child, his successful adaptation in today's real world [1].

Most of the time the child spends at school. This means that the development of a younger student largely depends on the rational organization of the subject - developing environment in the classroom. To do this, we have a correction zone, which is one of the tasks in correcting fine motor disorders in children with cerebral palsy. It contains various games for the development of sensorimotor processes, didactic games, lacing, mosaic, puzzles, games with bulk materials. Also in the classroom there is not only an educational, but also a game space, the use of which is a necessary condition for preserving and improving the health of students diagnosed with cerebral palsy. There are various games and toys here, but lego constructors occupy a special place. Lego Wedo, Lego Mechanic, Lego Mindstorms Education EV3, which is a novelty in

the generation of educational robotics that allows you to study natural sciences, such as mathematics, computer science, physics, etc.

The purpose of using Lego construction in the system of additional education is to master the skills of initial technical design, the development of fine motor skills, the study of the concepts of construction and basic properties (rigidity, strength, stability), the skill of interaction in a group. The children are provided with designers equipped with a microprocessor and sets of sensors. With their help, a student can program a robot - a smart machine to perform certain functions [2].

Children are happy to assemble and design various toys, learn mechanisms from simple to complex. They strive to make each time more interesting and unlike the previous construction, they collect robots. The relevance of the introduction of lego construction and robotics in the educational process is due to all the requirements. For students diagnosed with cerebral palsy, educational robotics is particularly effective. Children, mastering a robotic constructor, acquire new knowledge and skills, while receiving a certain product of their activities. When a child collects a robot model, various muscle groups are activated, the development and correction of hand motor skills occurs, cognitive processes, emotional and volitional sphere are activated. All this has a powerful effect on the work of the cerebral cortex, and therefore on the development of the child. Therefore, the use of lego technologies focused on the development of fine motor skills are indispensable in correctional work with children diagnosed with cerebral palsy.

Learning with the help of Lego technology contributes to the education of ethics and culture of communication, skills of working in teams and in a team. Painstaking work on the assembly and programming of lego robots instills the basics of careful attitude to equipment.

The study of robotics connects subjects such as physics, technology, mathematics, computer science and other sciences, showing interdisciplinary connections and their vital application. Designing robots allows you to develop engineering, algorithmic and creative thinking, learn to make independent and non-standard decisions, develop

communication skills, work in a team. In order for robotics classes to be interesting, students need to be motivated. Modern children do not always understand why they need to create something with their own hands, when everything has already been invented, automated, and it can be bought in a store. In the classroom in the circle, they need to be offered tasks that will involve them in the learning process and turn it into an entertaining game [3].

The classroom is also equipped with computers, an interactive whiteboard, which helps children to delve even deeper into the world of robotics. According to the program code and ready-made flowcharts, children design robots, which encourages both the head and the hands to work. And this generally has a positive effect on the comprehensive development of the child, who himself does not notice how he masters oral counting, the composition of the number. Often children work in pairs, in subgroups, distributing roles and responsibilities, fulfilling the rules of the game, socializing in society.

Currently, the introduction of robotics is becoming very important. In the institution, as part of the extracurricular activities of "Young Engineers", we conduct classes in robotics. This teaches children to apply theoretical knowledge in practice, develops all higher mental functions, creativity, and most importantly develops fine motor skills, which for children with cerebral palsy is an integral part of correctional work. We have developed an extracurricular activity program for children with cerebral palsy "Young Engineers" and purchased Lego Wedo, Lego Mechanic, Lego Mindstorms kits.

The purpose of extracurricular activities: The development of recreative and creative imagination and the development of fine motor skills in primary school children with cerebral palsy.

Tasks: To develop fine motor skills in children by working with small details of designers, to teach design skills, to teach children to negotiate with each other and work in a team.

During the implementation of this program, we saw significant improvements in

the state of fine motor skills of our students: children could take small items on their own, handwriting became much better, etc. This proves the effectiveness of Robotics in the development of fine motor skills.

Thus, it is safe to say that the field of robotics is an actively developing and promising area, it is the world of high technology. And the introduction of modern educational technologies into the educational process using robotics and LEGO constructors will help educate future engineers from a young age, and children diagnosed with cerebral palsy will fully socialize in the current world.

Literature:

1. Educational robotics in primary school: educational and methodological Posphobia/T.F.Miroshkina, L.E.Solovyova, A.Yu.Mogileva, L.P.Perfilieva; under the hands of V.N.Khalamova; M-in Education and Science of the Chelyabinsk region, OSU "Regional Center for Informatics and Logistics of educational institutions located in the territory of the Chelyabinsk region –RCC) - Chelyabinsk: Vzglyad, 2011 - 152 p.: ill.
2. Educational Robotics/Electronic classroom: [Electronic resource].– [URL:http://www.openclass.ru/node/170617](http://www.openclass.ru/node/170617) Koryagin A.V. Educational robotics. Collection of methodological recommendations and workshops. - DMK Press, 2016.
3. Filippov S.A. Robotics for children and parents. - St. Petersburg: Nauka, 2013. Online resource: <http://robotics.su/>

Methodical bases of the educational process

Жоламан Зарина Муратовна

Детско-юношеская спортивная школа Айыртаусского района

Жоломан А.С., Буняшин И.В., Горохов А.С.

(СКУ им. М.Козыбаева)

К ПРОБЛЕМЕ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ В СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЕ

Как известно патриотизм является важной вехой в жизни каждого индивидуума. Но для того, чтобы развить любовь и чувство долга перед Родиной, готовность выполнять гражданский долг необходима постоянная работа. Положительная личность с развитым чувством своего достоинства может развиваться лишь в правильной среде. К сожалению, в Республике Казахстан отмечается духовный кризис. Поэтому сформированная гражданская позиция обучающихся является залогом роста демократии в государстве.

Патриотическое воспитание ставит целью воспитать у молодежи любовь к Родине, дому, семье, развить уважение к казахским традициям, сформировать знания о правах человека и гражданина, указать на достоинства городов страны, ознакомить детей с государственной символикой, сформировать чувство уважения к другим нациям и народам.

Патриотизм следует рассматривать как особенное направление в социальном поведении граждан и высшую ценность в жизни. Таким образом, потребность патриотизма закреплена во многих нормативно-правовых актах страны, что говорит о его исключительной ценности [1].

Патриотизм, это сложная структура, в основе которой лежит его социальное содержание. Когда мы говорим о патриотизме, чаще всего в речи можно услышать высказывания о любви к родине. Но что вмещает в себя это понятие? Где начинается эта любовь и в чем выражается? Прежде всего, в контексте данного определения следует говорить о заботливом отношении — к

интересам и судьбе родины. Кроме того, нельзя забывать о том, насколько отдельно взятый патриот может пожертвовать собой, своими интересами ради нее, как он ей верен и на какую борьбу способен с теми, кто является врагом. Любовь к родине выражается и в том, чувствует ли человек гордость за те достижения своего государства, которые проявились в социальной и культурной сферах. Нельзя не говорить и о сочувствии к тем страданиям, которые легли на плечи народа, о проявлении уважения к истории и традициям своей родины. Патриот остро чувствует крепкую связь с родными местами — городом, деревней, страной в целом [2].

Решение проблемы воспитания патриотизма у обучающихся на сегодняшний день является трудной задачей, но начинать целенаправленно эту работу надо именно в этот период. Это связано, прежде всего, с особенностями возраста. Основная задача подобрать такое содержание, приёмы и формы работы с обучающимися, чтобы сохранить этот интерес на долгие годы.

Глава нашего государства Касым-Жомарт Токаев в послание 1 сентября 2022 года, поставил задачу «Каждый педагог должен повысить свои образовательные, профессиональные, теоретические и практические знания по проблеме нравственно-патриотического воспитания подрастающего поколения». Такие педагогические средства, как музей патриотического воспитания, проектная деятельность, семинары-практикумы для педагогов, перспективное планирование, информационно-практическая работа творческой группы, позволят эффективно решить поставленные задачи патриотического воспитания подрастающего поколения.

В послание 1 сентября 2022 года, Глава нашего государства Касым-Жомарт Токаев поднял тему «Стратегия 2050» построить такую политическую систему, при которой каждый гражданин Казахстана должен быть твердо уверен в завтрашнем дне. Каждый гражданин Казахстана не зависимо от национальности и социального происхождения должен быть хозяином на своей

земле, так президентом, делается все возможное для объединения многонационального казахстанского общества.

Проявление уважения к старшим и преемственность поколений, обращение к национальной истории и культуре – одни из важных ключевых условий становления казахстанского патриотизма. Эти ценности непоколебимы. По этому поводу Глава нашего государства Касым-Жомарт Токаев довольно емко и четко сказал: «Мы верим, что великие свершения нашего поколения, своими руками создававшего независимое государство, будут достойно продолжены следующими поколениями. Героические подвиги предков, неустанный труд нынешнего поколения и созидательный молодой – вот ключ к построению вечной государственности» [3].

Сегодня много сделано и делается в области патриотического воспитания у обучающего, как со стороны Министерства обороны, так и со стороны местных исполнительных органов и общественных организаций. Мы видим, как стремительно растет сеть военно-патриотических и военно-спортивных секций сформированных при школах, укрепляются военно-шефские связи.

Воспитать патриотизм в Республике Казахстан, а именно у подрастающего поколения, признано обязательным условием для стабильного развития государства, его экономики и безопасности.

Список литературы:

1. Леонтьева Т.Н. Физическая культура и спорт как инструмент патриотического воспитания / Т.Н. Леонтьева // Дополнительное образование и воспитание. – 2014. - № 1. – С. 36-39.
2. Казыбеков Р. Л. Где начинается Родина? Частные и публичные аспекты современного патриотизма в школах и молодежных организациях / Исследования Европы - Азии. - том 67. - выпуск 1. - 2015. - С. 28-48.
3. Савченко В. И. Авторизованная «Программа нравственно-патриотического и духовного воспитания», Детство-Пресс - М., 2015. - 320 с.

Strategic directions of reforming the education system

Karmanova Zh.A., Zhakupova A.M.

Karaganda University named after Academician Ye. A. Buketov, Kazakhstan

TEACHING IN THE CONTEXT OF USING SOCIAL NETWORKS

At present, it is impossible to imagine education apart from the use of Internet resources. Indeed, it is often observed that younger generations cannot talk about the Internet as a separate entity. Thus, in many ways, talking about Internet resources (bilimal, social networks, apps, e-textbooks) and education simply means talking about modern education. The Internet is already an integral element of education in (super) developed countries, and we can be sure that its worldwide educational importance will continue to grow during this and the coming decades. The latest events of the 2020 pandemic have revealed gaps in distance (online) education in Kazakhstan. The basic skills of students, the readiness of Internet platforms and telecommunications, pedagogical adaptability were not at the appropriate level. As President of Kazakhstan Kassym-Zhomart Tokayev said at the opening of the second session of the Parliament of the VII convocation: “The results of distance learning during the pandemic indicate the insufficient efficiency of national telecommunications networks. This has led to the emergence of a large number of students who do not have basic elementary knowledge. There was one more problem, it is possible to tell a trouble. Children drop out of school because they don't see the need for it. The government is instructed to deal with this issue in the most serious way” [1].

“A highly professional and motivated teacher is a guarantee of the success of the secondary education system. We should more actively and widely motivate teachers with state awards and prizes, promote their work in the media,” said K. Tokayev [2]. Solving educational problems is impossible without a teacher who, with professionalism, will be able to create a comfortable environment for the student, regardless of his location or physical characteristics. The introduction of quarantine

and isolation regime showed that there are no fully functional distance education systems in the country yet. Modern education requires the development and implementation of information and communication technologies in it, which can significantly change the content, methods and forms of education. The President, Kassym-Jomart Tokayev, at the National Council of Public Trust noted the following: “Such crises may recur in the future. It is necessary to quickly resolve the issue of distance learning both at the legislative and methodological, organizational levels.” It should be borne in mind that teachers, before proceeding with the implementation of accessibility and provision of high-quality distance education, need to receive methodological, technological training and IT skills [3].

Social network (Internet resources) is an online platform that is used for remote communication with people in unlimited possibilities, such as time and place. They are used for work, leisure and entertainment, allow groups of people to coordinate with each other and have a wide range of functions. It also supports the ability to share and consume content. Social networks are used by millions of people around the world, which makes them an excellent tool for communication [4].

Distance learning is a process of planned learning that takes place elsewhere and requires communication and dedicated corporate organization through technology. The definition of distance education has four components: A. Corporate basis B. Interactive telecommunications C. Data, sound and video exchange (learning experience) E. Teacher-student contact.

Distance learning, in which the first practices were based on postal technologies, with the development of technology, continued with the use of pre-recorded materials, two-way audio, two-way audio with graphics, one-way video. The rise of the Internet has brought about the concept of e-learning, changing the way we learn and know.

Along with the development of digital technologies, new educational opportunities have emerged, such as the opening of educational resources and the massive opening of online courses, allowing the wider masses to access education. In addition, the widespread use of mobile tools in education has added a new, lightweight form to

distance learning for the transmission of information. The use of mobile learning tools in distance education has a positive impact on student motivation, self-regulation, control and personalization of the learning environment. However, since teaching with new technologies requires many skills that most educators are unfamiliar with, educators need to be trained on how to use these new devices and how to integrate them into their own implementations. In addition, students must be prepared and motivated for distance learning lessons.

Institutions choose distance education for a number of reasons, such as access to training and education, updating skills, improving economic efficiency, improving the quality of the educational structure, improving the capacity of the education system, eliminating disparities between age groups, providing education to all target groups, expanding opportunities for education in new subject areas, linking work and family life with education and giving education an international dimension. However, institutions sometimes face barriers and challenges in integrating technology. The main barriers to the introduction of distance learning via the Internet in teacher education are the lack of high-speed Internet and reliable technologies, the lack of skills of instructors and students, and the lack of support services. Educators have faced challenges during the Covid-19 pandemic, such as the lack of technical capabilities to use the Internet, planning, implementing and evaluating teaching, and contacting parents.

As a result of the analysis of the scientific literature, we came to the conclusion that it is necessary to switch to "distance learning", study the factors influencing the development of the use of Internet platforms, as well as develop technologies for the adaptation of students and teachers.

Based on the above, the problem of distance learning is relevant for the modern pedagogical community and needs in-depth research.

Literature:

1. Message from the Head of State K.K. Tokayev to the people of Kazakhstan. Prosperous society [HYPERLINK "https://dknews.kz/ru/dk-life/198867-deti-brosayut-](https://dknews.kz/ru/dk-life/198867-deti-brosayut-)

uchebu-tokaev-dal-ocenku-distancionnomu"<https://dknews.kz/ru/dk-life/198867-deti-brosayut-uchebu-tokaev-dal-ocenku-distancionnomu>

2. Message from the Head of State K.K. Tokayev to the people of Kazakhstan
HYPERLINK "https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35783879"

3. Message from the Head of State K.K. Tokayev to the people of Kazakhstan -
[uroven-14078286.html](https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=14078286)

4. Social networks HYPERLINK "<https://blog.ingate.ru/seo-wikipedia/socialnaya-set/>"
<https://blog.ingate.ru/seo-wikipedia/socialnaya-set/>

Modern methods of teaching

Irgebayeva L.¹, Tuleubayeva Sh.K.²

1-st year Undergraduate student of the Pedagogical Faculty¹

Senior teacher of the Department of Foreign Languages,

Master of Pedagogical Sciences²

Karaganda Buketov University

ABOUT SOME METHODS AND TECHNIQUES OF WORKING ON SPEECH DEVELOPMENT WITH CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENT

Currently, the problems of education and training of children with hearing impairments are becoming more and more urgent. To date, the processes of education and upbringing of children with hearing impairments, which are included in general education institutions are expanding. Children with hearing impairments studying in general education classes need mandatory, constant use of a hearing aid, special systematic correctional work with a sign language teacher and a speech therapist in order to communicate with others and learn successfully.

The methods and techniques aimed at the formation of speech and language learning are most different when teaching of children with hearing impairment. The speech development of children with hearing impairment has a number of features.

In the pedagogy sign language, the following are the most characteristic features of the understanding of words and phrases by children with hearing impairment, which affect the understanding of speech utterance as a whole:

1. Insufficient mastery of the sound composition of the word.
2. Limited vocabulary, expressed:
 - a) in ignorance of the meanings of many words,
 - b) in a narrowed understanding of the meaning of the word,
 - c) misunderstanding of the grammatical form of the word.
3. Misunderstanding of the figurative meaning of the expression.

Visual perception of speech is of paramount importance for such children, while the most accessible form of speech is written. Reading and analyzing the read text significantly contribute to compensating for insufficient speech practice, affect the development and improvement of oral and written speech, enrich vocabulary.

Speech development of deaf children is carried out in several directions:

- lexical and semantic level (word);
- syntactic level (phrases and sentences);
- text level.

In the process of teaching a child with hearing impairment in a general education institution, there is a significant, but insufficient expansion and replenishment of vocabulary.

According to A.G. Zikeev, one of the main conditions for the successful formation of the lexical stock of speech is how a child reveals the meaning of a word in the learning process. It is necessary to use various methods and techniques for revealing the meanings of new words, clarifying or expanding the meanings of already known ones, which can be divided into such groups as: visual, verbal and mixed.

Visual techniques for expanding the lexical stock of speech:

- using the objects themselves or their images (models, mockups, toys, pictures, images);
- demonstration of slides, educational films;
- demonstration of actions and creation of visual situations.

Verbal techniques for expanding the lexical stock of speech:

- selection of synonyms, antonyms;
- paraphrasing, conveying the content of a word, phrase by other lexical and grammatical means available to children (hiding - sitting quietly, not moving);
- selection of definitions (a stop is a small railway station);
- morphological analysis of the structure of the word (snowfall – snow falls);
- selection of species to the generic concept (forest riches are mushrooms, berries);
- negative definitions (disorder – no order); tautological interpretations (leather boots – boots made of leather);
- reliance on context – an unfamiliar word is placed in a context that allows children to guess the meaning of the word themselves (could not resist – the boy could not stand on his feet and fell to the ground).

Mixed techniques for expanding the lexical stock of speech are used when explaining concepts of an abstract nature. For example, early autumn is the selection

of illustrations (visual technique) and the selection of an antonym is late autumn (verbal technique).

The syntactic level is the use of dialogical forms of speech.

Exercises in the use of dialogical forms of speech play an important role in the successful development of speech communication, in the implementation of independent contacts of children with hearing impairment with other people. To teach students verbal communication, it is necessary to improve the ability to listen and understand dialogic speech, to set a goal for children – to remember the content of a conversation, a remark, a question and an answer to it. This task is quite complex and the implementation of this task requires a certain sequence:

- repetition of the teacher's or classmates' remarks in class ("Repeat what I said"; "Repeat what Anya said");
- repetition of what was said yesterday ("What did Dad say?"; "What did Mom say"?; "What did Anya say"?);
- memorizing and repeating what this or that person will say ("Remember what your brother will say tomorrow"; "Remember, what the father will ask in the morning"; "Remember your answer");
- creating visual or verbal situations that would encourage students to make certain statements: Where is the chalk? Where's the sponge? Students' questions must necessarily be motivated by the need to complete a task (chalk is required in order to write down the task; a sponge is needed in order to wipe the board);
- inventing a replica to a given situation, for example: "A man came up to you in the yard. He asked how to get to the principal of the school. How will you answer him?"; "You came to an unfamiliar city by bus. You need to leave by train in two hours. What are you going to ask a passerby about?"

Along with other forms of speech, starting from the first grade and ending with seniors, dialogue should be given maximum attention.

The development of descriptive and narrative speech occurs in unity with the entire process of speech formation: the enrichment of its vocabulary and the mastery of grammatical forms. The most complex linguistic means are used in descriptive and narrative speech. The development of descriptive and narrative forms of speech requires the use of various methodological techniques: the selection of pictures, illustrations to the sentence;

- selection of proposals that relate to this picture (for example, to the description of spring);
- self-preparation of proposals and questions on pictures, images;
- description of paintings depicting rooms, landscapes without actors, plot paintings on questions, plan, with reference words and phrases;
- making stories based on a series of pictures.

A necessary condition for understanding the content of the text is the correct organization of reading. In the process of revealing the content of the work, it is important to take into account the peculiarities of understanding the text being read by hearing-impaired children.

The work on the content of the work includes various stages, during which both the formation of reading consciousness and the development of an active attitude of students to the text being read takes place:

a) an introductory conversation with the presentation of visual material in order to motivate reading, identify the level of proficiency in the topic presented in the text, activate the vocabulary on the topic, since understanding the topic is one from the conditions of meaningful reading, the correct presentation of the content of the material read;

b) independent reading of the text;

c) checking the assimilation of the content of the read as a whole. Answers to questions on the read text, demonstration of the main events of the text, search for sentences in the text on the teacher's assignment are used;

d) a detailed analysis of the text of the entire story. For example, they divide the text into parts, make up a plan, choose words and expressions from the text that relate to the characterization of the hero of the story (to the description of the appearance, actions of the heroes, their inner qualities), the phenomenon that is happening, etc.;

e) an oral retelling and a written presentation of the content of what they read.

Successful education of a child with hearing impairment in a general education institution depends not only on the “baggage of knowledge”, but also on the ability to communicate: listen and understand speech, model a communicative situation in accordance with certain goals and objectives, focus on a partner, consistently express their thoughts. The development of auditory perception in such children is one of the

most important components of the success of their education. Therefore, it is necessary to provide for the connection of a sign language teacher and a speech therapist in an educational institution to purposeful and systematic work with such children.

List of literature

1. Zikeev A.G. Speech development of hard-of-hearing students. - M., 1976
2. Tujanova K.I. Characteristic features of the development of written speech in hard-of-hearing students. Voronezh, 2001.
3. Noskova L.P., Golovchits L.A. Methods of speech development of preschoolers with hearing impairments. M., 2004.
4. Pelymskaya T.V., Shmatko N.D. Formation of oral speech of preschoolers with hearing impairments. M.: Vldos, 2003.
5. Yann P.A. Education and training of a deaf child: Sign language pedagogy as a science: textbook: trans. from German. M.: Academy, 2003.

К.П.Н., доц. Олійник Світлана Петрівна

Полтавська академія неперервної освіти імені М. В. Остроградського

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО НАВЧАННЯ ЛІВОРУКИХ УЧНІВ ПИСЬМА: ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС

У статті розглянуто еволюцію проблеми професійної підготовки вчителя початкової школи до навчання ліворуких дітей письма в історії психолого-педагогічної науки.

Ключові слова: еволюція, проблема професійної підготовки вчителя початкової школи, навчання ліворуких дітей письма, історія психолого-педагогічної науки.

Постановка проблеми. В умовах розвитку демократичного суспільства відбувається новий етап модернізації освітньої системи, який супроводжується суттєвими змінами у педагогічній теорії та практиці, передбачаючи нові концептуальні ідеї щодо стратегій та основних напрямів розвитку демократичної освіти. Закони України «Про освіту» (2022) [5], «Про повну загальну середню освіту» (2022) [4], «Про вищу освіту» (2022) [3], Національна доктрина розвитку освіти (2002) [8], Державний стандарт початкової загальної освіти (2018) [2] пріоритетними принципами розвитку системи освіти визначають гуманізацію і демократизацію всіх її складових і національну спрямованість, що свідчить про невіддільність освіти від національного освітнього поступу. Зокрема, в Концепції нової української школи зазначається, що «нова українська школа буде працювати на засадах особистісно-орієнтованої моделі освіти, у межах якої школа максимально враховує права дитини, її здібності, потреби та інтереси, на практиці реалізуючи принцип дитиноцентризму» [6, с. 17].

Аналіз останніх джерел і публікацій. Аналіз наукових джерел засвідчив, що професійна підготовка майбутніх фахівців у вищій школі є сферою численних досліджень, які охоплюють різноманітні її аспекти, зокрема: філософію вищої освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Огнев'юк та інші), проблеми неперервної професійної освіти, дидактику та методику навчання у вищій школі (С. Гончаренко, Н. Ничкало, С. Сисоєва, Л. Хоружа).

Останнім часом проблема ефективної підготовки майбутнього вчителя початкової школи перебувала в полі зору багатьох учених (Н. Бібік, В. Бондар, В. Желанова, А. Коломієць, О. Ліннік, С. Мартиненко, О. Матвієнко, О. Савченко, Л. Хомич, Л. Хоружа та інші), проте деякі її складові й досі залишаються лише частково вирішеними.

Вивчення джерельної бази, аналіз практичної діяльності засвідчили збільшення кількості ліворуких дітей, які вступають до першого класу. На основі психологічних досліджень (О. Лурія, Л. Туріщева, Є. Хомська, А. Чуприков) встановлено, що ліворукість є не просто перевагою лівої руки, а результатом одного з варіантів структурно-функціональної асиметрії мозку. У наукових розвідках наголошується на тому, що спроби перевчати ліворукого учня писати правою рукою суперечать умовам природного розвитку дитини. Відтак, учителям початкової школи необхідно враховувати особливості цих дітей та забезпечувати оптимальні умови для їхньої успішної навчально-пізнавальної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Вирішення цих складних завдань повною мірою залежить від педагога та якості його професійної підготовки. З огляду на це однією з актуальних проблем вищої школи є її вдосконалення, зокрема конкретизація і наближення до майбутньої професійної діяльності. Відтак, особливо важливою є проблема оволодіння майбутніми вчителями сучасною педагогічною технологією – системою знань, умінь і навичок, потрібних для успішної організації та здійснення освітнього процесу. Вважаємо, що потребує особливої уваги професійна підготовка вчителя початкової школи до роботи з учнями, зокрема ліворукими, оскільки в практичній роботі педагог має обов'язково адаптовувати зміст навчання до індивідуальних, вікових і психолого-фізіологічних особливостей учнів молодшого шкільного віку.

Розглянемо еволюцію проблеми професійної підготовки вчителя початкової школи в історії психолого-педагогічної науки, оскільки професійна діяльність вимагає формування і розвитку специфічних особистісних і професійних якостей, здатності здійснювати прикладну діяльність. Проведений аналіз засвідчив, що в історії становлення і розвитку професійної підготовки вчителя вчені виділяють чотири етапи (донауковий, просвітницький, науково-методичний, період новітньої історії) [10].

Проведений ретроспективний аналіз засвідчив, що на кожному етапі розвитку суспільства саме до професійної діяльності вчителя ставились особливі вимоги. Філософи, мислителі, громадські діячі усвідомлювали значення педагога в становленні та гармонійному розвитку вихованців, тому до педагогічної професії, його особистості в різні часи висувалися високі вимоги. Видатні просвітники обґрунтовували підходи, критерії до оцінки результатів учительської діяльності, окреслювали коло необхідних якостей, якими мав би володіти справжній педагог. Звернемося до досвіду, представленого працями видатних учених.

Подальше розроблення наукових основ професійної підготовки вчителя початкової школи одержало у працях П. Блонського, С. Шацького, які зазначали про необхідність її запровадження з першого курсу навчання.

У 30-х роках ХХ ст. А. Макаренко ставив також серйозні вимоги до підготовки вчителів, здатних творчо працювати на ниві просвітительства, вважаючи головним у їхній професійній діяльності знання своєї справи, володіння педагогічними вміннями та основами педагогічної техніки. Відомий педагог зазначав: «Я переконаний, що в майбутньому в педагогічних закладах обов'язково будуть викладатися і постановка голосу, і поза, і володіння своїм організмом, і володіння своїм обличчям, і без такої роботи я не уявляю собі роботи вихователя» [7, с. 172].

Вивчення творчого доробку В. Сухомлинського засвідчило, що педагог вбачав результат підготовки до учительської професії – людинознавства в «знаннях, уміннях, доведених до ступеня майстерності, піднесених до рівня мистецтва» [9, с. 8].

Нам імпонує також думка педагога-новатора Ш. Амонашвілі, прихильника гуманно-особистісної педагогіки, який зауважує, що «справжній учитель початкової школи той, хто зможе стати для дітей своєю людиною, зможе зрозуміти їх, увійти в їхній внутрішній світ» [1, с. 81].

Реформування системи освіти в Україні неможливе без проведення нових досліджень у галузі підготовки педагогічних працівників, оскільки специфіка діяльності вчителя початкової школи визначає необхідність збагачення її змісту професійними технологіями, що уможлиблює останньому оволодіти мистецтвом управління процесом виховання та формування особистості.

В. Кремень стверджує, що «В Новій українській школі є необхідність якомога більше наблизити навчання і виховання кожної дитини до її сутності, конкретних здібностей, майбутньої життєвої траєкторії людини» [8, с. 17].

Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми ґрунтується на індивідуальному підході, який розглядається діяльністю науковців як вибір педагогом різноманітних форм, методів, прийомів і засобів активізації навчально-пізнавальної діяльності кожного студента з врахуванням його індивідуальних особливостей, темпераменту, характеру, здібностей (Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Виготський, П. Гальперін, Д. Ельконін, О. Кононко, В. Сухомлинський). Саме індивідуальний підхід передбачає розуміння сутності та врахування у процесі підготовки психолого-фізіологічних, вікових та індивідуальних особливостей студентів; диференційований відбір змісту, форм, методів і засобів професійної підготовки; стимулювання самостійної індивідуальної навчально-пізнавальної діяльності; реалізація індивідуального підходу до оцінювання знань, умінь і навичок здійснювати психолого-педагогічний супровід ліворуких учнів; надання індивідуальної допомоги студентам у роботі з цією категорією дітей.

Вивчення літературних і наукових джерел засвідчило, що проблему навчання, виховання і розвитку ліворуких учнів висвітлено вітчизняними і зарубіжними науковцями за різними аспектами, а саме: врахування індивідуально-психологічних особливостей дітей в освітньому процесі – Т. Ахутіна, Ж. Заводна, Н. Корсакова, Ю. Мікадзе, В. Москвін, Н. Пилаєва, А. Семенович, Е. Симеріцька та інші; функціональна асиметрія півкуль головного мозку – В. Біанкі, В. Деглін, Г. Дейч, С. Спрінгер та інші; розвиток емоційно-вольової та мотиваційної сфери ліворуких дітей (Т. Доброхотова, Е. Хомська та інші; індивідуальні та психолого-фізіологічні особливості (М. Кабардов, М. Матова, В. Москвін та інші).

У своїх працях учені звертають увагу на недостатній рівень сформованості вмінь і навичок роботи з дітьми різних вікових категорій, потенційних можливостей з урахуванням їхніх психофізіологічних особливостей. З позиції нейропсихології, фізіології, психології ліворукість вивчається більше сто років. Накопичення наукової інформації з проблеми ліворукості, її осмислення, формування уявлень про цей феномен відбувалося у декілька етапів. Нагромадження наукових знань зумовило визнання факту

існування ліворуких дітей, як норму розвитку та необхідності його глибокого наукового аналізу та осмислення. Сучасні нейрофізіологічні дослідження свідчать, що ліворукість є не просто перевагою лівої руки, а результатом одного з варіантів структурно- функціональної асиметрії мозку.

Отже, аналіз наукових досліджень щодо проблеми навчання і виховання ліворуких дітей дозволив зробити висновок про те, що ліворукість є варіантом норми розвитку та індивідуальною своєрідністю, проте наявність несприятливих чинників, а саме: перевчання, відсутність обліку індивідуально- психологічних особливостей цих дітей під час навчання, «декстра-стресс» (вплив праворукого середовища), можуть бути причиною дезонтогенеза (порушень в розвитку) і дезадаптації. Готовність майбутнього вчителя початкової школи до роботи з ліворукими дітьми є важливим чинником, який забезпечує успішність у навчанні та адаптації в початковій школі.

На нашу думку, необхідно організовувати цілеспрямовану роботу щодо формування готовності педагогів до роботи з ліворукими дітьми. У педагогічному процесі необхідними є облік індивідуальних особливостей ліворуких учнів, відмова від перенавчання їх праворукому письму, створення особливого психологічного мікроклімату і умов, які б сприяли їхній успішній соціальній адаптації, відбір ефективних форм і методів навчання, адекватних специфіці індивідуальних особливостей ліворуких дітей. Для реалізації педагогічної діяльності в цьому напрямі педагогові необхідні теоретичні знання про психофізіологічні закономірності діяльності мозку, відмінності в психіці дітей, які зумовлені функціональною асиметрією головного мозку, зв'язок профілю сенсомоторної асиметрії з когнітивними стилями; про можливі труднощі і проблеми в навчанні і вихованні ліворуких учнів. Застосування теоретичних знань можливо лише тоді, коли увага педагога буде спрямована на особистість самої дитини, її потреби, тобто за наявності інтересу до самої проблеми і позитивного ставлення до ліворуких учнів під час роботи з ними. Вчителю необхідно також сформулювати практичні вміння щодо організації навчально-пізнавальної діяльності таких учнів із урахуванням їхніх індивідуальних та психолого-фізіологічних особливостей, а саме: вміння визначати провідну руку, діагностувати профіль латеральної організації, планувати навчальні заняття з урахуванням специфіки асиметрії головного мозку дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш. А. Школа жизни : трактат о начальной ступени образования, основанной на принципах гуманно-личностной педагогики. Москва, 2000.144 с.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти.URL:
<http://mon.gov.ua/content>.
3. Закон України «Про вищу освіту»: <https://zakon.help/zakonodavstvo-ukraini/1556-18>
4. Закон України « Про повну загальну середню освіту
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
5. Закон України « Про освіту»
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
6. Концепція нової української школи.URL:
<https://osvita.ua/school/reform/54276/>
7. Макаренко А. С. Педагогические сочинения: в 8 т. М.: Педагогика, 1983. Т.1. 368 с.
8. Національна доктрина розвитку освіти, затв. указ
Президента України № 347/2002 від 17.04.02 року URL ::
<http://osvita.ua/legislation/other/2827/>.
9. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Київ, 1988. 304 с.
- 10.Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів. Київ, 1998. 199 с.

PSYCHOLOGY AND SOCIOLOGY

General psychology

**Өскемен қаласы С. Аманжолов атындағы
Шығыс Қазақстан Университеті
«Психология және педагогикалық коррекция»
кафедрасының сениор-лекторы, магистрі Матаева Б.Ү.
«Шет тілі: екі шет тілі» мамандығының 1 курс студенті Сейтбекова
Ж.**

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫ

Агрессия проблемасынан ең көп зардап шегетін топтардың бірі – жасөспірімдер. Неліктен бұлай болып жатыр?

Жасөспірімдердің агрессивті мінез-құлқы қайдан пайда болатыны туралы көптеген болжамдар бар. Жасөспірімдер агрессиясының табиғаты туралы пікірталастар мен зерттеулер соңғы уақытта ерекше белсенді болды және шешілмеген мәселелердің үлкен қабаты болып қалады.

БАҚ, ойындар және поп-мәдениет агрессивтілікке әсер ете ме?

Жасөспірімдер зорлық-зомбылық пен ашудың көмегімен жеке тәжірибелерін білдіретіні немесе білдіру жолдарын іздейтіні анық. Мұндай мінез-құлық арқылы олар өздерінің ішкі жанжалдарын бейсаналық түрде түсіндіреді. Қоғам мен отбасы тарапынан қабылданбайтын, қамқорлық пен сүйіспеншілікке ие болмаған балалар көбінесе агрессивті кәмелетке толмағандар санатына жатады. Немесе балалық шағы қиын, тәрбиесі қолайсыз жасөспірімдер. Көптеген ересектер агрессивті баланың сезімі туралы ойлауға тырыспайды, оны «қиын жасөспірім», «бұзақы» үлгісіне итермелейді. Мұндай балаға көмек емес, жаза ғана лайық. Сондықтан «жаман» мінез-құлықпен күресу мүмкін емес. Бұл жаңа дұшпандық жарылыстарын тудырады. Соның ішінде аутоматты агрессия. Аутоагрессия – саналы немесе бейсаналық түрде физикалық және психикалық салада өзіне зиян келтіруге бағытталған әрекет. Психоанализ тұрғысынан психологиялық қорғаныс механизмдеріне жатады. Аутоагрессия аутодеструктивті мінез-құлық арқылы көрінеді. Өзін-өзі айыптау, өзін-өзі қорлау, өзін-өзі өлтіруді қоса алғанда, әртүрлі ауырлықтағы дене жарақатын

келтіру. «Агрессивті мінез-құлық» және «агрессивтілік». Көптеген адамдар бұл екі ұғымды шатастырады. Айырмашылық біз зорлық-зомбылық деп атайтын әрекеттердің табандылығы мен сипатында. Агрессивтілік - бұл адамның бойында пайда болған қасиет. Кәмелетке толмағандардың тұлғасы енді ғана қалыптасып келеді және бұл қасиет оған оңай сіңеді. Мінез-құлық бойынша бұл жиі таң қалдыруы мүмкін болатын жағдайлық әрекеттер. Агрессивті адамды, мысалы, аулада мысықтарды мазақтайтын, көшеде телефон ұрлайтын баланы атауға болады. Агрессивті мінез-құлық бар адам қандай да бір себеппен сыныптасымен ұрысып қалған жасөспірім болуы мүмкін.

Ғылыми көзқарас бойынша агрессияның себептері:

Агрессияның пайда болуының бірнеше теориялары бар: Зигмунд Фрейд пен Конрад Лоренцтің инстинкт теориясы, Альберт Бандураның элеуметтік-когнитивтік теориясы, Джон Доллардтың фрустрация теориясы.

•Инстинкт теориясы

Бұл теория агрессияны фрустрацияға негізделген туа біткен және органикалық реакция ретінде қарастырады. Фрустрация – қандай да бір қажеттілікті қанағаттандыру мүмкін болмаған кезде, адам қалаған нәрсесін ала алмаған кезде пайда болатын күй. Жасөспірімдерде барлық инстинктивтік реакциялар жарқырайды, стресс пен гормоналды асқыну салдарынан оларды бақылау қиын. Ал бұл деструктивті мінез-құлықпен, жарылыспен көрінеді. Фрейд агрессия адамға туғаннан бері тән өмірге, жасампаздыққа, жойылуға деген ұмтылыс арасындағы «талас-тартыстан» туындайды дейді. Агрессивті мінез-құлық қорғаныс болып табылады. Ол өзін-өзі жоймауға мүмкіндік береді, керісінше айналадағы әлемді бұзады. Өмірдің өтпелі кезеңінде қайшылықтар мен ішкі даулар тақырыбы өте өткір және өзекті. Жасөспірім әрқашан сәтті және қауіпсіз болмаса да, қорғаныс механизмдерін қолдануды санадан тыс үйренеді.

• Фрустрация теориясы

Біз жоғарыда фрустрацияның анықтамасын бердік. Фрустрация теориясы агрессияны еңсерілмейтін қиындықтармен байланысты тәжірибенің жемісі ретінде айтылады. Жасөспірімдер жағдайында идеялар мен тілектерді жүзеге асыруға үлкен кедергі жиі қысымға айналады немесе ата-аналар, мұғалімдер және құрдастар тарапынан барлық ұмтылыстарды басу болып табылады. Көптеген жағдайларда мұндай тіркестер психологиялық кедергіге айналады.

1. «Сен әлі кішкентайсың»
2. «Онда кірме, сен жетпейсіңЖетілген, сауатты, ақылды...»
3. «Біз сізге не қажет екенін жақсы білеміз, тыныш отырыңыз»

Мұндай жағдайларда жас жігіттің немесе қыздың ашуы залымға және жанама түрде өзіне бағытталған. Жасөспірімдермен қарым-қатынаста мұндай тіркестерді қолданатын ата-аналар олардың неге әкелетінін біледі! Аутоагрессияны тудыратын фрустрация көптеген жасөспірімдерге тән өзіне деген сенімсіздіктен де туындауы мүмкін. Күмән өзін-өзі қорлау және ешнәрсе жасауға толық мүмкін емес сезімге айналуы мүмкін. Бұл әсіресе депрессияға бейім адамдарға қатысты. Мұндай жағдайларда ішкі агрессия сыртқыға қарағанда күштірек болады.

Фрустрация өзін-өзі жүзеге асырудағы сәтсіздіктерден ғана көрінбейді. Агрессивті мінез-құлықтың себебі қажеттіліктердің қанағаттанбауы да болуы мүмкін. Отбасының сүйіспеншілігі мен мақұлдауын қажет етуден басқа, жасөспірімдерде жаңа қажеттіліктер бар. Бұл маңызды қауымдастықтың қабылдауы, құрметі, ашық сөйлеу қабілеті және басқалар. Бұл жаңа қажеттіліктер жиі назардан тыс қалады және еленбейді, көңілсіздікке әкеледі. Ұзақ уақыт ренжіту немесе стрессті тудырады, сондай-ақ сарқылудан туындаған агрессияға немесе жас адамның қажеттіліктерін ескеруі керек адамдарға ашулануға әкеледі.

Жасөспірімдермен қарым-қатынаста және оларды тәрбиелеуде көп көңіл бөлу қажет. Бірақ жеке кеңістікті бұзбау маңызды. Өйткені, оның құрметіне деген қажеттілік те өте маңызды.

- Әлеуметтік оқыту теориясы

Бұл теория бойынша адамдар агрессивті мінез-құлықты тұрақты қоршаған ортаны бақылау арқылы «үйренеді». Егер бала өмір бойы ата-анасының бір-біріне және басқаларға қалай айғайлағанын көретін болса, ол қорлаушы жасөспірім болып өсуі әбден мүмкін. Дұшпандық шартты рефлекске айналады. Мұндай мінез-құлықпен күресу мүмкін емес сияқты. Бірақ ол олай емес. Оны тек күшейтулерді бермеу арқылы баяулатуға болады. Біріншіден, жасөспірім қоршаған ортада агрессивті емес мінез-құлық үлгісін көруі керек. Екіншіден, ол өзінің шабуылдарына жауап ретінде жауап агрессиясын қабылдамауы керек. Үлкендердің мінез-құлқын көшіру жасөспірімдерге тән.

Оларға үлгі керек.

Жасөспірімдердің агрессивті мінез-құлқының формалары:

1. Физикалық агрессия. Бұл затқа материалдық залал келтіру, аты-жөнінен анық көрінетін физикалық күш көрсету. Көбінесе жасөспірімдер ұрыс-керіс, жануарларға қатыгездік жағдайында қолданады.

2. Сөздік агрессия. Оны қорлау, пассивті агрессия, бойкот және қақтығысқа айналатын даулар арқылы көрсетуге болады. Сөздік агрессия моральдық зиян келтіруге бағытталған. Ата-аналар негізінен «қиын жасөспірім» стигмасын белгілей отырып, бұл туралы шағымданады.

Агрессияның көріну мақсатына қарай:

Агрессиядан қорғау. Көбінесе басқалардың - отбасы мен құрдастардың зорлық-зомбылығымен туындаған қорғаныс механизмі.

Агрессия-арандатушылық.

Аспаптық агрессия – агрессия өз алдына мақсат емес, мақсатқа жету жолы болатын жағдай.

Жасөспірімдік шақтың қатыгездікке әсері:

Қазіргі жасөспірімдер шынымен де агрессивті. Сонымен қатар, қыздарда агрессивтілікті реттеудегі қиындықтар ертерек, 13-14 жаста пайда болады. Ұлдарда бұл процесс сәл кейінірек, әдетте 14-16 жаста басталады. Көбінесе жасөспірімдердің мінез-құлқына оларда болатын өзгерістер әсер етеді. Жасөспірімдердің тұлғалық қасиеттері мен өзіндік сана-сезімі белсенді түрде дамып келеді, олардың өзін қабылдауы және қоғам тарапынан оларға деген көзқарасы өзгереді. Олар гормоналды серпінді бастан кешіреді. Бұл агрессивті мінез-құлықты ынталандырады. Жасөспірімдердің мінез-құлқына оларды қоршаған өмірдің барлық салалары әсер етеді: отбасы, балалар қоғамы, бұқаралық ақпарат құралдары. Бірақ бірдей жағдайдағы әрбір жасөспірім өзін басқаша ұстайды. Бұл оның тұлғасына байланысты. Ата-аналарға арналған кеңестер немесе «не істеу керек».

Ата-аналар білуі керек бірінші нәрсе - агрессия теориясы. Агрессивті жасөспірімдермен не істеуге болмайды

Елемеу;

Отбасында үнемі бақылаусыз жанжалдарға түсу;

Тұлғаның жағымсыз көріністерін көріп, балаға нүкте қою;

Стигматизация және айыптау;

Артық қорғауды қолдану.

Мұндай әрекеттер отбасына деген теріс көзқарасқа, кейде өзін-өзі агрессияға әкеледі «Олар маған үмітсіз көңілсіздік және ақымақ бала екенімді айтады. Мүмкін бұл рас шығар?». Мұндай ойлар баланың өзін-өзі бағалауын айтарлықтай төмендетеді. Жасөспірімнің әрқашан агрессияны басқара алмайтынын ескерсек, отбасындағы қақтығыстар кезінде біз айтқан әлеуметтік білім пайда болады. Ата-аналар осылай әрекет етеді - бұл дұрыс дегенді білдіреді. Елемеу баланың барлық нәрсені өзі жеңуіне себеп болады, бұл күйзеліс пен фрустрация деңгейін, «жақсы» және «жаман» категорияларын анықтаудағы қиындықтарды арттырады.

Не істеуге болады және не істеу керек:

1. Жасөспірімге назар аударыңыз, мүмкіндігінше онымен оны не алаңдататыны және агрессияға не себеп болуы мүмкін екендігі туралы сөйлесіңіз;

2. Агрессия ошағы болса, осы жағдайды талқылаңыз, баланың басынан өткерген сезімдері туралы айтыңыз;

3. Бойымыздағы қатыгездікті бақылау;

4. Сіздің бағытыңызда агрессияның көрінісіне жол бермеңіз, бірақ сабырлы және сенімді түрде;

5. Дүрбелең емес. Ата-ананың ұнатпайтын және сенбейтін болып көрінетіні көбінесе жасөспірімдердің мінез-құлқының нормасы болып табылады;

6. Баланы қабылдаңыз, оны шынайы адам ретінде сезіммен қабылдаңыз;

7. Егер сіз шыдай алмасаңыз, күрделі мәселелердің басталуын күтпей-ақ, психологқа хабарласыңыз. Бала келісімімен, әрине.

Сіз сабырлы және сенімді әрекет етуіңіз керек. Агрессивті мінез-құлықтың себептерін табыңыз, жасөспіріммен оның сезімін талқылаңыз, оған өз сезімін білдірудің әлеуметтік қолайлы жолдарын табуға көмектесіңіз. Осылайша сіз тек жағымсыз індеттерді азайтып қана қоймай, сонымен бірге қарым-қатынасты жақсартып аласыз. Өтпелі кезең – жасөспірімнің өзі үшін де, қоршаған орта үшін де қиын кезең. Бірақ мұнымен күресуге және ауыр зардаптардың алдын алуға әбден болады.

Жасөспірімдердегі агрессивті мінез-құлықтың мұндай тез өсуі ата-аналарды, тәрбиешілерді, психологтарды қатты алаңдатады. Ата-аналар баласына өз сезімдерін бақылауға үйрету керек. Оны өмірдегі тыныштықпен өзгертуге болмайтын нәрселермен байланыстыруға үйрету қажет. Баламен қарым-қатынас орнатуда, ұстамды, шыдамды болу, жасөспірімге құрметпен қарау, энергияны дұрыс бағытқа бағыттауға көмектесу керек. Көбінесе жасөспірімдер өздерінің агрессивті мінез-құлқын мойындамайды. Ата-аналар мұндай көріністермен күресу керек, егер жасөспірім өзінің агрессивті мінез-құлқын бақылай алмаса және физикалық пішінді көрсетсе, ол мамандарға жүгінуі керек. Уақытылы емдеу агрессиямен сәтті күресуге мүмкіндік беретінін есте ұстаған жөн.

Әдебиеттер:

1. Қ. Жарықбаев. Психология. Оқулық. Алматы, «Білім», 1994ж.
2. Причины агрессивного поведения подростков // Студенческая библиотека онлайн (info{at}studbooks.net).
3. Шадриков В. Д. «Введение в психологию: эмоции и чувства» 2002 г.
4. Қоянбаев Ж. Отбасы және балалар мен жеткіншектер тәрбиесі. 1999 жыл.
5. Узнадзе Д.Н. Психологические исследования. М., 1999.
6. Вербина Г. Г. «Психология эмоций» 2008 г

CONSTRUCTION AND ARCHITECTURE

Omirbekova A.M., Bogdanova A.A.

Abylkas Saginov Karaganda Technical University, Kazakhstan

INTRODUCTION AND APPLICATION OF BIM TECHNOLOGIES IN ARCHITECTURAL EDUCATIONAL DESIGNING BUILDINGS AND STRUCTURES

Design methods are becoming more progressive every year, modern software is used, as a result of which labor efficiency increases and time for developing a specific project decreases. The process of transition from traditional design methods to BIM technologies is primarily due to the rapid development of information technologies and the emergence of specialized software on the market, with the use of which it becomes possible to create a digital information model of a construction object. The existence of this model allows you to use a huge number of automated management tools, analysis and inspections; release of working and project documentation; improvement of the construction process and visual management, evaluation and analysis of the estimated cost, etc., but will also allow all involved project participants to access information about the object.

The undoubted advantage of BIM models is their interchangeability, i.e. when replacing or changing individual parts, components of the information model, its configuration will be automatically updated, as well as the parameters of related documents. The rapid development of this technology in Kazakhstan has occurred relatively recently, BIM technologies have been used abroad for more than 10 years. A significant number of players in the construction field have recognized the full significance and effectiveness of BIM design, without which the future progression of the investment and construction sector in Kazakhstan and its entry into a new qualitative stage is unrealistic.

The discussion of the benefits of the introduction of BIM technologies has actually ended, and the practical stage of the transition of the construction industry to

information modeling begins in 2022. The requirements for creating a BIM model have become mandatory for technical customers and developers working on government orders. Participants of the construction market will have to master a large amount of information in connection with the transition to new methods of work. Building Information Modeling is a reflection of modern approaches to design and construction management. The idea (technology) is based on the creation of a single digital model of a construction object, which combines its three-dimensional (3D) image with all numerical and graphical components of construction production. At the same time, the BIM model of the building created at the design stage continues to live after the commissioning of the facility. It is used during repair, reconstruction, modernization, being supplemented constantly and actually determines the technical fate of the building until the end of its life cycle.

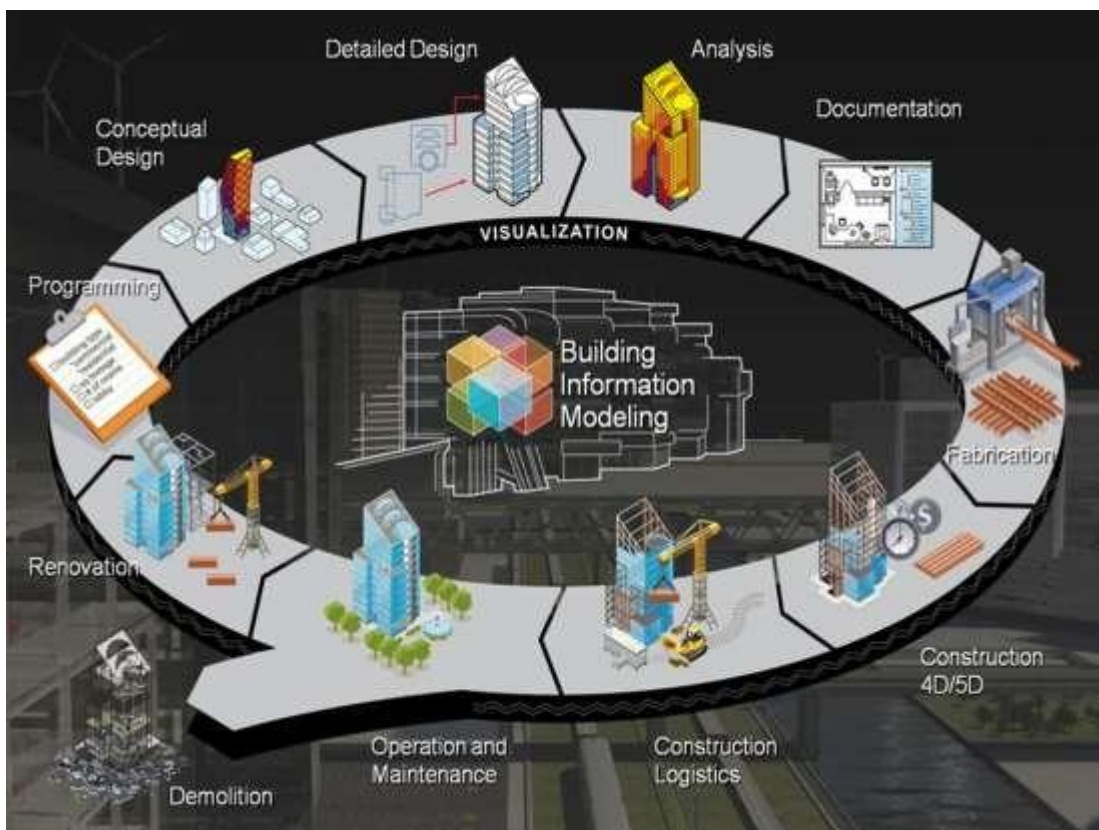

Fig. 1. BIM design capabilities

The use of BIM technology and the application of an information model significantly facilitates work with the construction object and has a lot of advantages over previous forms of design:

- Structures developed using BIM are not just a spatial 3D model, namely an information model that allows you to generate drawings in automatic mode, analyze the project, etc., thereby providing limitless opportunities in order to make an optimal decision taking into account absolutely all existing information about the object. BIM supports group design functions, for this reason, specialists from various fields can use this information model during absolutely all stages of construction, which eliminates errors and the possibility of information loss during transmission;

- Reduction of costs and errors (collisions) in the project due to automation of most design processes;

- Reduction of the period of time required for the development of the project, because it is possible to carry out certain procedures together;

- BIM technologies make it possible to carry out detailed construction of engineering systems;

- The process of selecting the necessary equipment becomes the fastest and easiest;

- Due to automation, human errors are eliminated in the preparation of the specification and the statement of the scope of work; – The key environmental and economic characteristics of the structure are formed already in the preliminary design, which makes it possible to make preliminary corrections to the documentation, if necessary;

- It is possible to accurately predict the estimate;

- It is also possible to manage, optimize construction processes, control the schedule of work, the consumption of materials used, funds;

The most popular and affordable software on the market in Russia are SketchUp, Autodesk Revit, Graphi SoftArchiCad. These software complexes, of course, differ

from each other, have their pros and cons, but the main importance here is the specifics of the organization.

In conclusion, the process of introducing BIM technologies into production is a necessity that will improve the quality of the projects being developed, both during design and at the stage of operation and construction. But these information technologies are quite difficult to implement at every level of business, namely in the field of small and medium-sized businesses, the introduction of BIM will be very expensive for project management at each stage. To develop simple and typical projects, you can use the methods of traditional 2D design, and for complex projects that require detailed study, it will be better to use these information technologies. Another rather important detail is the process of training and training of employees, who need to be trained not only with the help of additional education courses, but also with the help of higher educational institutions. Students should be taught not only the tools of working with BIM, but also an understanding of each stage of work in general. In the future, a highly qualified graduate will be the most significant and competitive in the current labor market. The presentation of the design technology will make it possible to eliminate unnecessary operations, reduce work time, improve quality and give the developed project a presentable appearance.

References:

1. Poluektov V. V., Azizova-Poluektova A. N. Information modeling (BIM) for students of the Institute of Architecture and Urban Planning // Architectural Research. 2016. No. 3. pp. 47-52.
2. Grakhov V. P. Development of BIM design systems as an element of competitiveness // Modern problems of science and education. 2015. No. 1-1. p. 580
3. Talapov V. I. The BIM Technology: implementation costs and income from the use [Tekhnologiya BIM: raskhody na vnedrenie i dokhody ot ispolzovaniya] // Electronic Journal "ISICAD". Access mode: <http://www.isicad.ru/>.
4. Ibrahim, M.; Krawczyk, R.; Schipporeit, G. Two approaches to BIM: A Comparative Study. eCAADe Conference. Copenhagen, Denmark, 2004
5. The report assesses the application of BIM technologies in construction. [electronic resource]. — Access mode: http://nopriz.ru/upload/iblock/2cc/4.7_bim_rf_otchet.pdf

MODERN INFORMATION TECHNOLOGY

Computer science and programming

**Шрымбай Д.А. - PhD докторанты, Балганова М.С.- PhD докторанты,
Абдиманапова Г.М. - PhD докторанты**

*Оңтүстік Қазақстан Мемлекеттік педагогикалық университеті,
Шымкент қ., Қазақстан*

БІЛІМ БЕРУДІҢ ДАМУ ЖОЛДАРЫ ЖӘНЕ ЦИФРЛАНДЫРУ

Бүгінгі таңда «цифрландыру» сөзі ешкімнен күмән тудырмайды, өйткені бұл термин соңғы уақытта керемет танымал болды. Ғылымның әртүрлі салаларында «цифрлық экожүйе», «цифрлық орта», «цифрлық қоғамдастық», «цифрлық экономика», «білім беруді цифрландыру» сияқты ұғымдарды естуге болады. Адамдар санадан тыс «цифрландыру» сөзінің астарындағы мағынаны түсінеді, бірақ оған нақты анықтама беру қиынға соғады. Бұл бұл термин салыстырмалы түрде жақында пайда болғандығына байланысты және кез келген жағдайда дұрыс деп атауға болатын жалпы қабылданған түсініктеме әлі де жоқ. Бұл термин контекстке қатты байланысты екенін түсіну керек, сондықтан біз «цифрландыру» терминіне осындай түсінік беруді қажет деп санаймыз.

Бүгінгі таңда «цифрландыру» терминін тар және кең мағынада қарастыру мағынасы бар. Цифрландыру тар мағынада ақпаратты цифрлық түрге айналдыруды білдіреді, ол шығындарды азайтуды, жаңа мүмкіндіктердің пайда болуын және т.б. қамтиды. Ақпараттың сандық түрге нақты түрлендірулерінің үлкен саны осындай маңызды оң нәтижелерге әкеледі, олар пайдалануды анықтайды. Демек, цифрландыру кең мағынада ақпаратты цифрлық түрге ауыстыруға негізделген экономика мен қоғам дамуының заманауи жаһандық үрдісі ретінде түсіндіріледі. Ақпаратты цифрлық түрлендіру келесі талаптарға сай болған жағдайда ғана тиімді жаһандық даму үрдісі ретінде қарастыруға болатынын ескерген жөн.

Цифрландыру компьютерлендіруді алмастырды, оның барысында ол негізінен белгілі бір экономикалық мәселелерді шешу үшін компьютерлік технологияларды пайдалану туралы болды. Ақпаратты цифрлық ұсынудың үлкен мүмкіндіктері цифрландыру қазірдің өзінде «тұратын ортаның» (экожүйелердің, платформалардың) интегралды технологиялық орталарын қалыптастырады, оның шеңберінде пайдаланушы тапсырмалардың барлық кластарын шешу үшін өзіне қажетті қолайлы ортаны құра алады. Егер білім беруді цифрландыру туралы нақты айтатын болсақ, онда ол еңбек нарығында елеулі өзгерістерге әкеліп соғады және білім беру процесін қайта құруға, мұғалім рөлін қайта қарауға бағытталған. Дегенмен, ақпараттың қолжетімділігі мұғалімдер мен студенттерден өзекті және қызықты мазмұнды үнемі іздеуді және таңдауды, сондай-ақ алынған ақпаратты жоғары жылдамдықпен өңдеуді талап етеді. Ал егер балалар цифрлық ортаға тез бейімделіп, цифрлық технологияларды пайдаланудың бастапқы дағдылары мен дағдыларын қалыптастыратын болса, онда аға буын өкілдері туралы бұлай айту мүмкін емес. Ал білім беруді цифрландыру мұғалімнің цифрлық технологияларды меңгеру деңгейіне тікелей байланысты болғандықтан, ол интернет желісі ұсынатын шексіз дерлік ақпараттық ресурстар мен жаңа технологиялық құралдарды пайдалануды үйренуі керек [1].

Қазіргі уақытта барлық жерде жоқ соңғы технологиялар адамға технологияның келтіретін зиянын азайтады, бірақ оны теңестіре алмайды. Бұдан шығатыны, барлық білім цифрлық болса, адам жастайынан өз ағзасына зиянды радиацияның әсеріне үнемі ұшырайды. Сондай-ақ ерте жастағы балаларды дамыту мәселесіне тоқталған жөн. Электронды мектеп әлі толық жұмыс істей бастаған жоқ, бірақ қазір жазуға аз көңіл бөлінуде. Каллиграфия немесе каллиграфия сияқты мектеп пәндері енді жоқ, ал басып шығарылған жұмыс дәптерлерінің арқасында қолжазба іс жүзінде едәуір азаяды. Цифрлық мектепке ауысқанда қолжазба мүлдем ұмытылатыны анық. Бұл оқиға ауыр зардаптарға толы. Адамдар мәтінді оқу және тану нашарлайды, өйткені қолжазба мидың

сенсорлық сезімдерді түсіндіруге және сөйлеуді қалыптастыруға жауапты аймақтарын қамтиды. Жалпы алғанда, оқушылар нашар оқиды, өйткені ұсақ моториканы дамыту есте сақтау мен зейінге де әсер етеді. Қазіргі уақытта көптеген білім беру компьютерлік бағдарламалары дәстүрлі оқу құралдарының көшірмелері болып табылады, бұл цифрландырудың басты артықшылығын - сарқылмайтын ақпарат көзінің қолжетімділігін жоғалтады. Егер біз «онлайн» режимінде өтетін кез келген вебинарлар туралы айтатын болсақ, онда олар көбінесе сол мұғалімдер оқу орындарында тікелей оқитын қарапайым дәрістер. Тек осы жерде тағы бір қызық жайт бар: аудио форматта жазылған дәріс осы оқытушы жұмыс істейтін мекеменің зияткерлік меншігі болып табылады. Бір сәтте бірнеше дәрістер курсы жазып алған оқу орны мұғалімнің қызметінен бас тартуға шешім қабылдай алады, оған жалақы төлемейді, бірақ тек жазылған дәрістерді пайдалану керек [2].

Цифрландыру оқушы мен мұғалім арасындағы жеке байланыстың толық үзілуін білдіреді. Жоғары оқу орнында, тіпті одан да көп мектепте оқу процесі белгілі бір пәндерді оқыту ғана емес, сонымен қатар білім беру болып табылады. Дәстүрлі білім беруде кез келген оқушыны өз ұстазы сол немесе өзге дәрежеде тәрбиелейді, одан мінез-құлықты ішінара қабылдайды, сол арқылы оқушыға сәйкес келетін белгілі бір өмір салтын қалыптастырады. Қашықтықтан оқыту кезінде мұғалімнің тұлғасы жойылады, біреудің жала жапқан мәтіні ғана қалады.

Цифрландыруды дамыту өте жақсы және тамаша қосымша құрал болды: көптеген ұйымдарда кезекке тұрудың қажеті жоқ, сіз үйден айыппұл төлей аласыз, кітапханаға міндетті түрде бармай-ақ қажетті ақпаратты ала аласыз және т.б.

2019 жылдың желтоқсан айының соңында басталған пандемияны есепке алмағанда да цифрлық технологиялар күнделікті өмірдегі кеңесші көмекшілерден халықтың барлық топтары үшін бірте-бірте толыққанды өмірлік қамтамасыз етуге айналды. Бұл барлық жерде екенін түсіну керек. Цифрландыру және адамдардың виртуалды көшірмелері сияқты жетістіктер, мысалы,

адамдардың осы әзірлемелерге мұқтаждығынан емес, дәл технологиялық мүмкіндіктерге байланысты пайда болған прогресс. Цифрландыруды күнделікті адам өміріне енгізу адамдардың нақты қажеттіліктерін жүзеге асыруға көмектесетін жерде тоқтатылуы керек.

Егер білім беруде цифрлық технологияларды пайдалану туралы нақты айтатын болсақ, онда оқулықтардың цифрлық көшірмелері мен студенттерге пайдалы болуы мүмкін қосымша әдебиеттермен үлкен қоғамдық электронды кітапханаларды құру сияқты пайдалы және әлдеқайда зиянсыз қолданбалар бар. Оқулықтардың баспа нұсқалары әлі де сатылып, мектеп және университет кітапханаларында сақталуы керек, қосымша оқуды талап етпеу керек. Мектеп оқушылары үшін қосымша курстарды және жоғары оқу орындарындағы бейіндік емес пәндерді цифрлық нұсқаға көшіру мүмкіндігі қарастырылған. Мұнда да білім беруді цифрландырудың жоғарыда аталған проблемалары көтерілуі мүмкін, бірақ әлдеқайда аз ауқымда.

Цифрландыруды енгізу мәселелерін зерттей отырып, біз күткен қорытындыға келдік: барлығы қалыпты жағдайда жақсы. Цифрландыру деген жаман нәрсе емес, ол жұмысқа, оқуға, мемлекеттік басқаруға ыңғайлы құрал, бірақ оны бүкіл адам қызметінің орталығына айналдыруға болмайды, оны белгілі бір өмір салтына теңестіруге болмайды, әсіресе наразылық білдірушілер бар екенін ескерсек. Компьютерлік және цифрлық технологияларды қолдануға мәжбүрлеу жақсылыққа апармайды, бірақ адамның өзі таңдау жасағанда, мысалы, ақылы баспа емес, оқулықтың тегін электронды көшірмесін таңдау мүмкіндігін береді.

Әдебиеттер:

1. Джуринский А.Н. Қазіргі әлемдегі жоғары білім: тенденциялар мен мәселелер. - М.: Прометей, 2017 ж.
2. Халин В.Г., Чернова Г.В. Цифрландыру және оның қоғамға әсері: артықшылықтар, қиындықтар, қауіптер мен тәуекелдер. Басқару кеңесі. 2018 ж.

TECHNICAL SCIENCE

**Cand. ph.-m.s. Yessenbayeva G.A., cand. ph.-m.s. Syzdykova N.K.,
senior teacher Smirnova M.A., teacher Abeuova L.K.**

Karaganda Buketov University, Kazakhstan

ON THE DEFLECTION FUNCTION FOR THE FINITE ELEMENT OF THE PLATE

Thin-walled structures are encountered in many branches of technology, such as civil, mechanical, aeronautical, marine, and chemical engineering. Such a widespread use of plate and shell structures arises from their intrinsic properties. When suitably designed, even very thin plates, and especially shells, can support large loads. Thus, they are utilized in structures such as aerospace vehicles in which light weight is essential. One of the elements of thin-walled structures is a plate, which has an independent and wide application.

We select a rectangular finite element ($0 \leq x_1 \leq a$, $0 \leq x_2 \leq b$) from the plate and consider it in the local coordinate system (x_1, x_2).

To determine the deflection function of the finite element, we use the equation of plate equilibrium in the absence of a transverse external load.

Substituting the solution in the form $W(x, y) = X(x)Y(y)$ into the equilibrium equation, we obtain an equation that is divided into three independent equations

$$X^{IV} = 0, \quad X'Y' = 0, \quad Y^{IV} = 0. \quad (1)$$

The first and the third equations (1) are the bending equations for mutually perpendicular beams.

The first and the third equations are the bending equations for mutually perpendicular beams. The solutions of the first and the third equations (1) in the coordinate functions have the form

$$\begin{aligned} X(x) &= f_1(x) X_i + f_2(x) \varphi_i^0 + f_3(x) X_j + f_4(x) \varphi_j^0, \\ Y(y) &= \varphi_1(y) Y_k + \varphi_2(y) \psi_k^0 + \varphi_3(y) Y_m + \varphi_4(y) \psi_m^0, \end{aligned} \quad (2)$$

where

$$\varphi_i^0 = \varphi_i a, \quad \varphi_j^0 = \varphi_j a, \quad \psi_k^0 = \psi_k b, \quad \psi_m^0 = \psi_m b,$$

i, j, k, l are beam nodes; X_i, X_j, Y_k, Y_m are vertical displacements; $\varphi_i, \varphi_j, \psi_k, \psi_m$ are angular displacements of the given beam. The beam coordinate functions for transverse bending [1] have the values

$$\begin{aligned} f_1(x) &= 2x^3 - 3x^2 + 1, & f_2(x) &= x^3 - 2x^2 + x, \\ f_3(x) &= 3x^2 - 2x^3, & f_4(x) &= x^3 - x^2. \end{aligned} \quad (3)$$

The functions $\varphi_i(y), i=1,2,3,4$, are obtained from the expressions (6) by replacing x by y

$$\begin{aligned} \varphi_1(y) &= 2y^3 - 3y^2 + 1, & \varphi_2(y) &= y^3 - 2y^2 + y, \\ \varphi_3(y) &= 3y^2 - 2y^3, & \varphi_4(y) &= y^3 - y^2, \end{aligned} \quad (4)$$

Substituting (2) into $W(x, y) = X(x)Y(y)$, we write down the deflection function of the finite element in the following form

$$\begin{aligned} W(x, y) &= a_{11}F_{11}(x, y) + a_{12}F_{12}(x, y) + a_{13}F_{13}(x, y) + a_{14}F_{14}(x, y) + a_{21}F_{21}(x, y) + \\ & a_{22}F_{22}(x, y) + a_{23}F_{23}(x, y) + a_{24}F_{24}(x, y) + a_{31}F_{31}(x, y) + a_{32}F_{32}(x, y) + \\ & a_{33}F_{33}(x, y) + a_{34}F_{34}(x, y) + a_{41}F_{41}(x, y) + a_{42}F_{42}(x, y) + a_{43}F_{43}(x, y) + \\ & + a_{44}F_{44}(x, y). \end{aligned} \quad (5)$$

where arbitrary constants a_{ij} and functions $F_{ij}(x, y)$ have the form

$$\begin{aligned} a_{11} &= X_i Y_k, & a_{12} &= X_i \psi_k^0, & a_{13} &= X_i Y_m, & a_{14} &= X_i \psi_m^0, \\ a_{21} &= \varphi_i^0 Y_k, & a_{22} &= \varphi_i^0 \psi_k^0, & a_{23} &= \varphi_i^0 Y_m, & a_{24} &= \varphi_i^0 \psi_m^0, \\ a_{31} &= X_j Y_k, & a_{32} &= X_j \psi_k^0, & a_{33} &= X_j Y_m, & a_{34} &= X_j \psi_m^0, \\ a_{41} &= \varphi_j^0 Y_k, & a_{42} &= \varphi_j^0 \psi_k^0, & a_{43} &= \varphi_j^0 Y_m, & a_{44} &= \varphi_j^0 \psi_m^0. \end{aligned} \quad (6)$$

$$\begin{aligned}
F_{11} &= f_1(x)\varphi_1(y), & F_{12} &= f_1(x)\varphi_2(y), & F_{13} &= f_1(x)\varphi_3(y), & F_{14} &= f_1(x)\varphi_4(y), \\
F_{21} &= f_2(x)\varphi_1(y), & F_{22} &= f_2(x)\varphi_2(y), & F_{23} &= f_2(x)\varphi_3(y), & F_{24} &= f_2(x)\varphi_4(y), \\
F_{31} &= f_3(x)\varphi_1(y), & F_{32} &= f_3(x)\varphi_2(y), & F_{33} &= f_3(x)\varphi_3(y), & F_{34} &= f_3(x)\varphi_4(y), \\
F_{41} &= f_4(x)\varphi_1(y), & F_{42} &= f_4(x)\varphi_2(y), & F_{43} &= f_4(x)\varphi_3(y), & F_{44} &= f_4(x)\varphi_4(y).
\end{aligned} \tag{7}$$

At the nodes of the finite element, we have the following boundary conditions

$$\begin{aligned}
1) \quad W(0,0) &= W_1, & \alpha(0,0) &= \alpha_1, & \beta(0,0) &= \beta_1, \\
2) \quad W(1,0) &= W_2, & \alpha(1,0) &= \alpha_2, & \beta(1,0) &= \beta_2, \\
3) \quad W(1,1) &= W_3, & \alpha(1,1) &= \alpha_3, & \beta(1,1) &= \beta_3, \\
4) \quad W(0,1) &= W_4, & \alpha(0,1) &= \alpha_4, & \beta(0,1) &= \beta_4,
\end{aligned}$$

The values $W_1 - W_4$ are the linear displacements of the finite element; $\alpha_1 - \alpha_4$ are angular displacements of nodes of a finite element along the axis x ; $\beta_1 - \beta_4$ are the angular displacements of the nodes of the element along the axis y .

Taking into account the values of the beam functions (3), (4) and the values of the arbitrary constants (6), we write the deflection function of the finite element (5) with regard to (7) in the following form

$$W(x, y) = \vec{q}^T \vec{V},$$

where

$$\begin{aligned}
\vec{q}^T &= [q_1 \quad q_2 \quad q_3 \quad q_4 \quad q_5 \quad q_6 \quad q_7 \quad q_8 \quad q_9 \quad q_{10} \quad q_{11} \quad q_{12}], \\
\vec{V} &= [W_1 \quad \alpha_1 \quad \beta_1 \quad W_2 \quad \alpha_2 \quad \beta_2 \quad W_3 \quad \alpha_3 \quad \beta_3 \quad W_4 \quad \alpha_4 \quad \beta_4].
\end{aligned}$$

Here \vec{q}^T is the transposed vector of the coordinate functions [2] of the plate; \vec{V} is the vector of nodal displacements of a rectangular finite element.

References

1. Kosaurov A.P., Timofeev P.V. (2013). Analysis and features of methods for calculation of plates and shells for bending - Moscow: Fund «Foundation». - 17 p.

2. Gocelyuk T.B., Matveev K.A., Pel A.N., Pustovoy N.V. (2018). Structural mechanics of machines. Transverse bending of plates – Novosibirsk: Publishing House of NSTU. – 91 p.

CONTENTS

PHILOLOGICAL SCIENCES

Methods of teaching language and literature

Beschetnova L.V. THE ROLE OF DEFINITIONS AS PART OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL TERMS	3
---	---

MEDICINE

Clinical medicine

Онгарбаева С.Ш. ,Кененбаева Б.Е. ОСОБЕННОСТИ АРТЕРИАЛЬНОЙ ГИПЕРТЕНЗИИ У ПАЦИЕНТОВ ПОЖИЛОГО ВОЗРАСТА.....	7
Філіпська Т. В., Кучеренко В.О., Пухальська І.М., Сігало С.Г. ЕНТЕРАЛЬНІ ВІРУСНІ ГЕПАТИТИ.....	12

MUSIC AND LIFE

Music: learning and teaching

Смаилова М.С.,Кененбаев С.Н МУЗЫКА САБАҒЫНДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ.....	21
Карсыбаева А.М., Лес М.К. МУЗЫКА САБАҒЫНДА ТӨМЕНГІ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫННЫҢ ОЙЫН ӘРЕКЕТТЕРІ АРҚЫЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ДАМУ27	27
Сырайлова Р.Т., Мамырова А. БОЛАШАҚ МУЗЫКА МАМАНДАРЫНЫҢ ІСКЕРЛІК ЖҰМЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	32
Досбаганбетова А.А. МЕКТЕПТЕ МУЗЫКА ПӘНІНІҢ ТӘРБИЕЛЕЛІК МАҢЫЗЫ36	36
Таубаева Р.К., Байбатшаева С.З. МУЗЫКА САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТЫҢДАУШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	41
Байгонова А.С. МУЗЫКА САБАҒЫНЫҢ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ҚАЛЫПТАСУЫНА ӘСЕРІ.....	45
Пернебекова Г.Е. ШЕТЕЛ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ХОР ӨНЕРІНІҢ ӨСІП ӨРКЕНДЕУІ.....	48

PEDAGOGICAL SCIENCES

Problems of training of specialists

Абдукаримова А. К. УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ.....	52
--	----

Ualieva N.T., Zhunusova A.Zh., Kuzembayeva A.M., Sergalieva A.S. THE ROLE OF INDEPENDENT WORK IN THE FORMATION OF A COMPETENT TEACHER	61
Mombekova S., Zhumanova R. ,Balganova M. EDUCATIONAL ROBOTICS AS A MEANS OF DEVELOPING FINE MOTOR SKILLS IN CHILDREN WITH CEREBRAL PALSY	69
Methodical bases of the educational process	
Жоламан А.С., Жоламан З.М., Буняшин И.В., Горохов А.С. К ПРОБЛЕМЕ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ В СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЕ	73
Strategic directions of reforming the education system	
Karmanova Zh.A., Zhakupova A.M. TEACHING IN THE CONTEXT OF USING SOCIAL NETWORKS	76
Modern methods of teaching	
Irgebayeva L. , Tuleubayeva Sh.K. ABOUT SOME METHODS AND TECHNIQUES OF WORKING ON SPEECH DEVELOPMENT WITH CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENT	80
Олійник С.П. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО НАВЧАННЯ ЛІВОРУКИХ УЧНІВ ПИСЬМА: ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС	85
PSYCHOLOGY AND SOCIOLOGY	
General psychology	
Сейтбекова Ж.Р. ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ	91
CONSTRUCTION AND ARCHITECTURE	
Омирбекова А.М., Богданова А.А. INTRODUCTION AND APPLICATION OF BIM TECHNOLOGIES IN ARCHITECTURAL EDUCATIONAL DESIGNING BUILDINGS AND STRUCTURES	97
MODERN INFORMATION TECHNOLOGY	
Computer science and programming	
Шрымбай Д.А. ,Балганова М.С.,Абдиманапова Г.М. БІЛІМ БЕРУДІҢ ДАМУ ЖОЛДАРЫ ЖӘНЕ ЦИФРЛАНДЫРУ	101

TECHNICAL SCIENCE

Есенбаева Г.А., Сыздыкова Н.К., Смирнова М.А., Абеуова Л.К. ON THE DEFLECTION FUNCTION FOR THE FINITE ELEMENT OF THE PLATE.....	105
CONTENTS.....	109

- *297006*
- *297041*
- *297048*
- *296907*
- *296908*
- *296940*
- *296955*
- *296987*
- *297031*
- *297032*
- *296331*
- *296899*
- *297029*
- *296531*
- *296781*
- *296875*
- *297094*
- *296513*
- *296406*
- *297030*
- *296862*